

Національний університет фізичного виховання і спорту України
Науково-дослідний інститут

**НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ І СПОРТІ,
ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ, ЕРГОТЕРАПІЇ,
ТУРИЗМІ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

ТОМ 1

**ІСТОРИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНОМУ
ВИХОВАННІ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ І МОЛОДІ**

Київ – 2020

ББК 75.104+75.107
УДК 796.011.3-053.6:316.346:93
І-89

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету фізичного
виховання і спорту України
(протокол № 3 від 30 листопада 2020 р.)*

Рецензенти

Шинкарук Оксана Анатоліївна, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, завідувач кафедри інноваційних та інформаційних технологій у фізичній культурі і спорті

Андрєєва Олена Валеріївна, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, завідувач кафедри здоров'я, фітнесу та рекреації

Науково-методологічні дослідження у фізичній культурі і спорті, фізичній терапії, ерготерапії, туризмі: колективна монографія за результатами завершених у 2019 році наукових досліджень і розробок: у 4 т. / [за ред. Є. В. Імаса, О. В. Борисової, І. О. Когут] // Історичні та організаційно-методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді / [Т. Ю. Круцевич, О. Ю. Марченко, Н. Є. Пангелова]. – Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України, 2020. – Т. 1. – 172 с.

У монографії викладено історичні передумови розвитку гендерного підходу у фізичному вихованні. Теоретично обґрунтовано потребу виокремлення і трактування гендерного підходу як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах, указано на його значення для фізичного виховання і спорту та запропоновано для використання в дослідженнях новий термін, що дозволяє його характеризувати як міждисциплінарне та крос-секторальне поняття, екстрапольоване, взаємопов'язане та відповідне розвитку фізичної культури та спорту в країнах розвиненої демократії. У роботі розроблено модель гендерного підходу у фізичному вихованні, яка враховує вікові особливості формування ціннісних і мотиваційних пріоритетів школярів у сфері фізичної культури, гендерну диференціацію при формуванні аксіологічної значущості особистої фізичної культури та диференціацію засобів і методів фізичного виховання з урахуванням статевого диморфізму.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ.....	9
1.1. Аксиологічний аспект фізичної культури як соціального явища	9
1.2. Історико-педагогічні та культурні передумови виникнення гендерного підходу у фізичному вихованні	14
1.3. Проблема статі та гендеру у контексті психолого-педагогічних досліджень.....	24
1.4. Визначення проблемного поля гендерного підходу в системі фізичного виховання різних груп населення	30
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	38
2.1. Методи дослідження	38
2.2. Організація дослідження	41
РОЗДІЛ 3. ВІКОВІ Й СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВІВ, ІНТЕРЕСІВ, ПОТРЕБ, ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ШКОЛЯРІВ	43
3.1. Динаміка мотиваційних пріоритетів щодо рухової активності школярів у віковому аспекті	43
3.2. Характерні особливості самооцінки фізичного розвитку школярів різних вікових груп	50
3.3. Визначення рівня потреби у досягненні успіху школярів різних вікових груп.....	56
3.4. Критичні періоди у школярів різних вікових груп, які впливають на мотивацію до занять фізичною культурою і спортом .	59
Висновки до розділу 3.....	62

РОЗДІЛ 4. ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПОТРЕБО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ШКОЛЯРІВ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧОЇ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЇХ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ...	64
4.1. Характерні особливості прояву ознак психологічної статі школярів	64
4.2. Характерні особливості самооцінки фізичного розвитку школярів у гендерному аспекті	70
4.3. Гендерні відмінності ієрархічної структури ціннісних орієнтацій школярів	72
4.4. Гендерні особливості та відмінності школярів у визначенні рівня потреби в досягненні успіху	77
4.5. Критичні періоди у формуванні мотивації до занять руховою активністю школярів з урахуванням їх гендерних характеристик	80
4.6. Фактори зовнішнього та внутрішнього впливу, які лімітують та стимулюють мотивацію школярів до занять фізичною культурою і спортом	83
Висновки до розділу 4	90
РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ І МОЛОДІ	92
5.1. Передумови формування концепції гендерного підходу у процесі фізичного виховання дітей, підлітків і молоді	92
5.2. Комплекс організаційно-педагогічних умов застосування стимулюючих факторів підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом засобами фізичного виховання	99
ВИСНОВКИ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	111
ДОДАТКИ	164

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти

ЗВО – заклади вищої освіти

РА – рухова активність

ФК – фізична культура

ФП – фізична підготовка

ФК і С – фізична культура і спорт

ЦО – ціннісні орієнтації

ВСТУП

За останні десятиліття гендерна проблематика постійно перебуває в центрі уваги сучасного європейського співтовариства, яке формує гендерно-правовий простір, враховуючи гендерний аспект країн, що приєднуються до нього. Новим Законом України «Про освіту» передбачена норма про обов'язковість здобуття учнями гендерної компетентності – здатності усвідомлювати рівні права і можливості. Зокрема, документ передбачає розширення практики включення гендерного компонента до освітніх програм, впровадження гендерного підходу в нормативно-правових актах у сфері освіти, а також підготовку фахівців із питань гендерної рівності та формування професійної спільноти [297, 312].

На сучасному етапі розвитку української науки гендерні дослідження набирають обертів. Вони характеризуються проведенням експериментальних робіт, теоретичним осмисленням емпіричних фактів, початком крос-культурних студій, адаптацією відомих методів психології для вивчення гендерної проблематики і розробкою специфічних гендерних методик. Розпочинається впровадження результатів гендерних досліджень у практику [312, 513, 514, 515].

Методологічні засади гендерної педагогіки та гендерного виховання, зміст гендерного підходу у різні сфери життєдіяльності активно розробляють сучасні українські та зарубіжні вчені. Проблеми формування гендерної культури молоді досліджують Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді, О. Б. Кісь, Н. М. Лавриненко, П. Кравець, О. А. Луценко, О. С. Цокур та інші [119, 120, 187, 188, 189, 190, 224, 225, 229, 488, 489]. Вчені-юристи та політичні діячі в Україні також опікуються питаннями гендерної проблематики та є розробниками та дослідниками гендерного напрямку сучасній вітчизняній правовій доктрині: Н. Оніщенко, І. Сусллова, О. Матвієнко, С. Береза [354, 355]. Над питанням гендерного виховання підлітків працюють С. Т. Вихор, О. М. Антипова [88]. Важливий внесок у розробку гендерного підходу в

педагогічній освіті належить О. А. Вороніній (проблеми розробки теорії і методології гендерних досліджень, визначення місця й ролі гендерного виховання в системі професійної підготовки студентів) [100]; Л. В. Штильовій (розробка методичних програм для вчителів із питань впровадження гендерної освіти і виховання в середній школі) [511, 512, 513]; І. С. Кльоциній (накреслення шляхів гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розробка практикуму з гендерної проблематики для студентів з метою подолання гендерних стереотипів) [194, 195, 196, 197].

Особливо актуальним на сьогоднішній день ми вважаємо можливість реалізації гендерного підходу у фізичному вихованні, який розглядається як вид діяльності, що сприяє не тільки формуванню фізичних, моральних та психічних якостей особистості, але й завдяки систематичній спеціально-організованій руховій активності допомагає виявити в освітньо-виховному процесі гендерні відмінності школярів різної статі, визначаючи роль фізичного виховання в гендерній соціалізації школярів. Розглядаючи проблеми фізичного виховання молоді крізь призму гендеру, українські та зарубіжні вчені наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісно-орієнтованого підходів як основи гуманізації освітньо-виховного процесу [153, 175, 205, 312, 539, 557].

З огляду на вищевказане, можемо зазначити, що в основу нашої роботи покладено ідею міждисциплінарного, крос-секторального підходу до гендерної проблематики, який охоплює відповідні філософські, психолого-педагогічні, соціологічні, правові та інші підходи до його розуміння. Наголошено на синкретичному надбанні теорій і практики галузі фізичної культури, педагогіки та психології в контексті організації освіти та виховання дітей, підлітків та молоді в процесі їх гендерної соціалізації. У представленій монографії викладено основні теоретичні аспекти та передумови впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді. Нами було розглянуто та охарактеризовано співвідношення біологічних та соціальних характеристик особистості крізь призму категорії

«гендер» та їх вплив на формування індивідуальної фізичної культури дітей підлітків та молоді. У процесі дослідження визначено основні напрями досліджень із проблеми впровадження гендерного підходу в процес фізичного виховання різних груп населення, систематизовано методологію та основні наукові підходи до її вирішення.

РОЗДІЛ 1

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

1.1. Аксиологічний аспект фізичної культури як соціального явища

Аксиологічний підхід у сфері фізичної культури і спорту дозволяє розглядати фізичне виховання, як соціально-педагогічний феномен, що знаходить своє відображення в основних його ідеях: універсальність і фундаментальність цінностей фізичної культури, єдність цілей і засобів, пріоритет ідеї здорового способу життя та рухової активності. У структурі ціннісних імперативів змісту сучасної фізичної культури, поряд із завданнями освоєння накопиченої суспільством культури, особливе місце посідає формування ціннісного ставлення до духовних і матеріальних цінностей фізичної культури і спорту [76, 77, 312], власного здоров'я, розвиток індивідуальних школярів.

Термін «аксіологія» був уведений у наукове користування у 1902 році французьким філософом П. Лапі замість терміну «гомологія» (з грец. – ціна) як однієї із складових в системі філософських дисциплін. Хоча ще з античного періоду в історії філософського освоєння ціннісної проблематики зустрічаються посилання на неї (здебільшого «контекстного характеру»), однак, ані категорія цінності, ні ціннісний світ, ні ціннісні судження ще не стають предметом спеціалізованої філософської рефлексії. Лише з другої половини XIX ст. ця проблематика стає одним із філософських пріоритетів європейської культур [515].

Теорія цінностей – аксіологія – склалася як філософське вчення про природу цінностей, їх місце у реальному житті людини та динаміку розвитку, що обумовлено історичними, культурними і соціальними факторами [158]. На сучасному етапі розвитку науки з'явилися педагогічні дослідження, у яких розглядаються аксіологічні орієнтири в освіті [158, 206, 383]. "Цінністю може бути як явище зовнішнього світу (предмет, явище, подія, вчинок), так і факт

усвідомлення (ідеал, образ, наукова концепція). Цінністю є те, що має значення" [206, 383]. Генезис поняття "цінність", реконструйований на основі етимології даного терміну та показує поєднання трьох значень: характеристики зовнішніх властивостей речей і предметів, які виступають як об'єкт ціннісного ставлення; психологічних якостей людини, що є суб'єктом цих відносин; відносини між людьми, їх спілкування, завдяки якому цінності набувають значимості [158].

Виходячи з аксіологічних ідей, вважаємо за доцільне виділити наступні соціально-значущі функції фізичного виховання школярів: оволодіння засобами фізичного виховання для досягнення фізичної досконалості і здоров'я; розвиток фізичних та духовних якостей та рухових вмінь, які дозволять юнакам і дівчатам долати життєві труднощі створення умов для саморозвитку особистості та розкриття її фізичних здібностей; формування властивостей та рис характеру в ситуаціях адаптації до соціального середовища; забезпечення можливостей для особистісного росту та самореалізації особистості за рахунок використання фізичних кондицій, сформованих завдяки фізичному вихованню [297, 312].

Педагогічний аспект сьогоденної проблеми полягає в тому, щоб об'єктивні цінності фізичної культури стали суб'єктивно значущими для особистості, її стійкими життєвими орієнтирами та ціннісними орієнтаціями. Тільки тоді ці цінності будуть мотивувати поведінку і тим самим сприятимуть формуванню здорового способу життя та потреби у руховій активності, причому не тільки у дітей, шкільного віку, а й у всіх верств населення [296, 297, 306, 312].

Нині українські й зарубіжні вчені розглядають людину як синкретичну систему, в якій нерозривно співіснують біологічне та особистісне, як те, що визначає її індивідуальну активність, та соціальне, в тому розумінні, що людина діє в суспільстві та суспільство до певної міри визначає її мотиви, ідеали, цілі, способи їх досягнення і види діяльності [42, 76, 98, 238, 306, 312, 410]. Останнім часом дедалі більш яскраво простежується тенденція до

вузького розуміння фізичної культури як такої, що пов'язана з тілесністю та естетикою, а в окремих джерелах її характеризують як творчу діяльність із засвоєння і формування цінностей у сфері фізичного вдосконалення людини, як соціально значущий результат її систематичних фізичних і моральних зусиль [312, 339]. Так, М. І. Ібрагімов розглядає фізичну культуру як культ «тілесності»: «Аксіологія фізичної культури та спорту посідає центральне місце в системі фізкультурно-спортивного світогляду, оскільки його предметом є турбота про збереження здорової людської тілесності». Учений зауважує: «Які б не створювалися теоретичні схеми педагогіки фізичного виховання, але тіло людини потребує практичних дій. Проста істина: задля того, щоб пізнати життя, треба повноцінно жити і тілом, і душею» [296, 312, 164].

Акцент на «тілесності» робить очевидним те, що аксіологічна значущість фізичної культури переходить у ранг другорядних, що унеможлиблює розгляд її як цілісного явища. Приміром, у філософському словнику знаходимо таке тлумачення поняття «культура»: «Догляд, поліпшення, облагороджування тілесно-душевно-духовних сил, здібностей, потреб людини, а також ступінь їх розвитку. Відповідно розрізняють культуру тіла, культуру душі і духовну культуру» [449]. Унаслідок такого підходу тілесна (фізична) культура втрачає свій духовний зміст і зводиться тільки до фізичного, тілесного, матеріального [449]. Власне кажучи, це суперечить нашим переконанням про нерозривність духовних цінностей фізичної культури та фізичних якостей людини.

Основною причиною такого обмеженого підходу до фізичної культури – як складової загальної культури – О. А. Томенко вбачає її подвійний статус: з одного боку, фізичну культуру вводять безпосередньо до освітнього процесу як навчальний предмет, а з другого, розглядають фізичне виховання як важливу складову особистісного розвитку, формування гармонійно і всебічно розвинутої особистості. Тож виховання виходить за межі навчальної дисципліни і, крім уроків фізичної культури, передбачає гігієнічну роботу в

режимі навчального дня, самостійні позакласні й позашкільні заняття учнів [297, 312, 458].

Тому важливо констатувати, що «фізична культура» корелюється з пріоритетом духовності в процесі формування тілесно-рухових якостей. Вона, як будь-яка сфера культури, передбачає насамперед роботу з духовним світом людини – світоглядом, ціннісними орієнтаціями, знаннями та вміннями, емоційним ставленням, які пристосовані до її тілесної організації [306, 110, 261, 346]. Поділяємо думку Л. І. Лубишевої (1991), котра підкреслює, що сьогодні не можна знайти жодної сфери людської діяльності, не пов'язаної з фізичною культурою, оскільки фізична культура і спорт – загально визнані матеріальні і духовні цінності суспільства загалом і кожної людини зокрема [282].

Отже, термін «фізична культура» використовується в широкому розумінні як суспільне явище, що поєднує спорт, фізичне виховання, неспеціальну фізкультурну освіту, фізичну рекреацію, фізичну реабілітацію, а також пов'язану з ними систему знань, матеріальні предмети тощо [306, 312, 459]. Певну суперечність у формулюванні положень сучасних теорій фізичної культури розкрито в наукових розвідках Василя Сутули. Він констатував, що, з одного боку, в працях провідних фахівців уже вироблено основи інтегративної теорії фізичної культури, а, з другого боку, практика засвідчує відсутність такої теорії [312, 449].

Існує велика кількість трактувань категорії «фізична культура». Ми зупинимося на визначенні професора Круцевич Т. Ю. «Фізична культура як процес – це оволодіння людиною духовними і матеріальними цінностями фізичної культури суспільства, знаннями, вміннями, навичками виховної розвивальної, навчальної, оздоровчої, рекреаційної діяльності для подальшого використання у процесі самовдосконалення [248, 312].

Вчені стверджують, що реалізація аксіологічного підходу забезпечує переведення, трансформацію певних соціально-значущих цінностей на рівень конкретних ціннісних пріоритетів особистості. У такому випадку певна

цінність перетворюється в суб'єктивне надбання цієї людини, тобто ця цінність стає суто індивідуальною реальністю, значимою тільки для суб'єкта, який її переживає [61]. Аксіологічна значущість фізичної культури у процесі впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів набуває особливої актуальності у сучасних умовах змін ціннісних орієнтацій суспільства. Засвоєння і створення нових цінностей можливе тільки в культурному середовищі та завдяки духовній активності людини, її взаємодії з навколишнім світом і собою. Цінності фізичної культури, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації індивідуальних особливостей особистості на особистісно-смысловому рівні [312] .

Аксіологічний підхід, як вважає Б. Т. Долонський, передбачає сформованість системи соціально-спрямованого ціннісного ставлення до духовних і матеріальних засобів у формуванні здорового способу життя, їх здатність реально та об'єктивно оцінювати свої фізичні, психоемоційні, духовні, соціальні можливості; розуміння здоров'я і фізичної досконалості людини як практичної, соціальної, особистісної, національної, етичної та загальнолюдської цінності і виявляється в усвідомленні необхідності дотримуватися здорового способу життя. Що дозволить найбільш повно здійснити здоров'я збереження свого й учнів у майбутній професійній діяльності [131, 312]. Враховуючи думки вчених про те, що аксіологічна значущість фізичної культури виступає однією із складових нашого дослідження, виходячи з того, що сутність аксіологічного підходу розкриває діалектико-матеріалістична аксіологія, а її концептуальний апарат включає в себе поняття «цінність», аксіологічну характеристику індивіда (суб'єкта ціннісних відношень), загальні аксіологічні категорії (значення, смисл, оцінка, потреба, мотивація, ціль, ціннісні орієнтації) [7], ми пропонуємо власне розуміння аксіологічної значущості фізичної культури школярів у рамках впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні. Значущість фізичної культури в аксіологічному вимірі, розуміється нами як єдність духовних, матеріальних, педагогічних та індивідуальних цінностей фізичної

культури особистості [312]. Безперечно, цінності фізичної культури є головною детермінантною фізичної культури як навчально-прикладної дисципліни, що охоплює комплекс духовних та моральних цінностей молоді та досягнень ними певного рівня фізкультурної освіченості [296, 459].

Отже, філософсько-методологічний аналіз аксіологічного підходу до фізичної культури доводить, що проблема ціннісного ставлення до фізичної культури є предметом сучасних наукових досліджень і задля формування цінностей особистісної фізичної культури молоді необхідні відповідні умови організації фізичного виховання і визначення його значущого статусу й іміджу в суспільстві [312].

1.2. Історико-педагогічні та культурні передумови виникнення гендерного підходу у фізичному вихованні

На зламі другого та третього тисячоліть світова наукова думка характеризується переосмисленням усталених наукових теорій, переоцінкою звичних соціальних, політичних та повсякденних практик. Антропометричний напрямок пошуків зосередився на особистості та її значенні для подальшого поступального розвитку людства, і невід’ємною частиною нової комплексної системи знань став соціо-статевий складник, у контексті вивчення якого виникло поняття “гендер” [525].

Заглиблення в історію розвитку філософії і педагогіки дає підстави для висновку про те, що всі великі і видатні педагоги, як правило, були водночас відомими філософами і, навпаки, – практично кожен великий філософ, як правило, завершував “будівництво” своєї філософської системи етикою, головний зміст якої складали вчення про мораль, теорія освіти і виховання [354].

Візьмемо, наприклад, античних мислителів. Фалес і Демокрит, Сократ і Платон, Аристотель і Парменід. Хіба вони були лише філософами? Хіба вони не бачили життя? Хіба їх не цікавила доля людини, її навчання і виховання? Звичайно, були, бачили, цікавила. Їхні етичні погляди – це чиста (теоретична)

педагогіка. Лише з тією різницею, що висловлювалася вона на відповідному категорійному рівні, систематизовано і у відповідності до загально-світоглядних установок тієї доби [242, 314, 354, 472].

Як відомо, перші спроби наукового підходу до виховання викладено в працях Сократа (469-399 рр. до н.е.), Демокрита (460-370 рр. до н. е.), Платона (427-347 рр. до н. е.), Аристотеля (384-322 рр. до н. е.), Квінтіліана (35-96 рр. до н. е.) та ін. З античності в суспільстві виступала нерівна цінність чоловіків і жінок, що мотивувалося їх різною природою, оскільки жінка «завжди експліцитно або імпліцитно кодувалася в поняттях емоційності, чуттєвості, тілесності», що незмінно отримувала негативну поляризацію, в античності будучи протилежністю найбільших цінностей: розумного і духовному, який уособлював чоловіче начало [51, 243, 297, 314]. Зокрема, в античні часи Платон Афінський (427-347 рр. до н.е.) увів поняття «андрогіни», висловивши ідею рівноправності статей. Його ставлення до жінки було суперечливим. З одного боку, мислитель вважав її нижчою істотою. З другого боку, в описаній ним ідеальній державі жінка могла брати участь у всіх справах нарівні з чоловіком. Ці ідеї пізніше втіляться в працях багатьох фахівців, у тому числі і з гендерної психології [51, 242, 243]. Міркування Аристотеля Стагірета (384-322 рр. до н.е.) про стосунки чоловіка й дружини в сім'ї, про обмеження народонаселення для гармонійних відносин у суспільстві, про поділ праці, як і раніше, викликають інтерес [51, 242, 243, 297]. Він вважав, що успіх у державі може бути лише при невеликому населенні, тому чоловікам до 37 років не було дозволено мати дітей, а жінці - до 18 років [242, 314].

Історія філософії, в рамках якої довгий час розвивалися педагогіка і психологія, показує, що в усі періоди розвитку суспільства виховання хлопчиків відрізнялося від виховання дівчат [242, 312, 314, 434].

Фізичне виховання як спеціалізована сфера суспільної діяльності, відокремлене від фізичної праці, з'явилося більше 8 тис. років тому. З огляду на проблему нашого дослідження, на основі ретроспективного аналізу простежимо історико-педагогічні та культурні передумови виникнення

гендерного підходу у фізичному вихованні. Загалом фізичне виховання в античному світі виявлялось у двох системах: спартанської та афінської. У період розквіту еллінської культури в Греції оформилися два міста-держави з відмінними системами фізичного виховання, які стали зразком для інших міст Стародавньої Греції: це Спарта і Афіни [254, 314]. Згідно зі звичаєм і законом спартанська жінка повинна була, як і чоловіки, відвідувати гімнастичний зал, щоб підтримувати себе на благо держави і сім'ї в хорошій фізичній формі. З дитинства дівчинки, як і хлопчики, і разом з хлопчиками, оголившись, як і вони, торс, займалися фізичною культурою. Жінки, дружини і матері, брали участь у вихованні хлопчиків відважними воїнами, дівчат - готовими до самопожертви патріотками Спарти. Фізичне виховання було засновано на таких вправах, як біг, боротьба, метання диска і списа, і було обов'язковим для обох статей. В Древній Елладі жінкам під страхом смертної кари заборонялося не тільки брати участь, але навіть бути присутнім на Олімпійських іграх. На відміну від Спарти фізичне виховання в Афінах не мало загального характеру, тобто було доступно найбільш багатим, дівчата були позбавлені можливості занять фізичною культурою [133, 134, 314].

У Стародавньому Єгипті з IV-го до початку III-го тисячоліття до н.е. був досить високий рівень сімейного виховання і навчання. Відносини між жінкою і чоловіком в сім'ї будувалися на рівноправній основі, тому і дівчатам, і хлопцям приділялася однакова увага. До 4 років дітей вчила мати вдома, потім і дівчатка і хлопчики відвідували загальну школу. Крім вивчення наук, юнаки з вищого класу суспільства займалися фізичними вправами – плаванням, стрільбою або бігом. Історія свідчить, що вже в той час види рухової активності у хлопців і дівчат відрізнялися. Якщо єгипетські хлопці грали частіше в рухливі ігри, змагалися в силі та спритності, то дівчата, не нехтуючи, звичайно, і подібними заняттями, обожнювали танці [133, 134, 194, 312, 314].

В історії древньої Індії (VI ст. до н.е. і до VIII ст. н.е.) жінки ведичної епохи користувалися більшими правами ніж жінки Греції, Риму, держав Середземномор'я. Звичайно, світ - не виключаючи Індію, вже тоді жив за

чоловічими законами, і в сім'ях синам віддавалася перевага перед дочками, але освіту одержували як юнаки, так і дівчата [314].

Стосунки двох статей у стародавньому Китаї виражаються за допомогою аналогії, метафори і символів. Вони чітко втілюють особливості природного і соціального порядку в одній людині. Інь і Янь символізують взаємодоповнення, взаємозалежність та взаємоперетворення. Класифікація на Інь і Янь є відносною. Кордон між Інь і Янь змінюється в залежності від статі, віку і статусу людей. По відношенню до чоловіка, жінка знаходиться в підлеглому положенні, але по відношенню до сина і слуги – в домінуючому, на правах матері і господині. Стародавня китайська міфологія стверджує, що будь-яке людське тіло містить в собі і чоловіче, і жіноче начало. З цих уявлень виходив і К. Юнг, стверджуючи, що в колективному несвідомому кожного індивіда присутні два різних архетипу: "душа" (аніма), персоніфікує жіноче начало - смутні почуття і настрої, передчуття, здатність любити, почуття природи і т. і., і "дух" (анімус) - фізична сила, ініціатива, раціональність [186, 240]. Чоловік повинен виражати свої фемінінні якості поряд з маскулінними, а жінка повинна проявляти свої маскулінні якості, також як і фемінінні. Якщо ж ці необхідні атрибути залишаються нерозвиненими, результатом з'явиться одностороннє зростання і функціонування особистості. Тільки поєднання душі і духу забезпечує гармонійний розвиток індивіда [314, 523].

Фізичне виховання Середньовіччя відокремлюється від трудової та військової діяльності. Вплив на фізичне виховання у ранній період феодалізму надавали різні релігійні напрямки, які в цілому (за винятком буддизму) негативно ставилися до нього. Одним з яскравих прикладів військово-фізичної підготовки феодалів була лицарська система виховання, згідно якої норми фізичного виховання у лицарів визначалися високими фізичними вимогами, необхідними для життя феодалів, пов'язаної з міжусобицями та військовими діями. Виховання дочок феодалів проходило значно скромніше. У підлітковому віці їх посилали до лицаря або родича, де вони навчалися іграм,

танцям, основам верхової їзди соколиного полювання та стрільби з лука [143, 254, 314].

Період Епохи Відродження (XIV - XVI ст.) визначився появою теоретичних трактатів письменників, гуманістів, соціалістів-утопістів, педагогів, лікарів щодо організації фізичного виховання. У середині XVII ст. з'являються перші спроби введення в режим шкільного дня занять фізичним вихованням. Фундаментом для розвитку природничо-наукових основ фізичного виховання стали праці по анатомії і біомеханіки Леонардо да Вінчі (1452 - 1519), Андреа Везалія (1514 - 1564), з фізіології – Вільяма Гарвея (1578 - 1657) [133, 134, 336].

Таким чином, вже в стародавньому світі система виховання дітей різної статі будувалася на основі диференційованого підходу, в основі якого було покладено традиційний розподіл соціальних ролей чоловіка та жінки у суспільстві та усунення жінки від діяльності поза сімейним вогнищем. Фізичне виховання, в першу чергу, було націлене на підготовку дитини до ролі чоловіка або жінки [242, 314].

Чеському педагогу Я. А. Коменському (1592-1670) належить великий внесок у розвиток фізичного виховання Нового часу (XVII-XVIII ст.). Вчений розробив класно-урочну систему навчання. За його переконанням дівчата і хлопчики повинні отримувати рівну освіту. Учений рекомендував у процесі навчання та виховання використовувати систему педагогічних спостережень, враховуючи вікові та індивідуальні особливості хлопчиків та дівчат [446].

Проведений аналіз різних педагогічних систем показав, що до XVIII ст. громадському вихованню дівчат взагалі не надавалося великого значення, так як головним завданням жінки вважалось продовження роду. І тільки лише в XVIII ст. громадські діячі, філософи, представники природничо-наукових дисциплін стали розглядати можливість цілеспрямованого виховання дівчат не тільки для сімейного життя, а й для громадської [473]. Подальший розвиток гуманітарних та природничих наук в епоху Просвітництва призвів до того, що видатні філософи педагоги та лікарі почали розглядати фізичне виховання як

невід'ємну складову всебічного виховання члена суспільства. І на відміну від Стародавніх часів, фізичному вихованню дівчат стали приділяти більшу увагу.

Теорію статево-диференційованого виховання розробив Ж. Ж. Руссо у XVIII ст. Головна ідея статево-рольового підходу зумовлена зв'язком між поведінкою та життєвою стратегією людини відповідно до її біологічної статі. Тобто йдеться про визнання пріоритету біологічної статі над соціальною [242, 511, 513]. У своїх працях Ж. Ж. Руссо наголошував як на неможливості одну стать вважати кращою за іншу, так і на неможливості їх урівноваження. На його переконання, мета, методи та підходи до виховання хлопчиків та дівчат не повинні бути однаковими, тому, що біологічні і статеві відмінності містять у собі різні емоційні, пізнавальні та особистісні характеристики. Грунтуючись на даних постулатах, учений вважав за необхідне з перших днів життя дитини впроваджувати диференційоване виховання юнаків і дівчат [79, 312, 314].

Далі теорія і практика фізичного виховання значною мірою формувалася під впливом праць російського педагога, анатома і лікаря П. Ф. Лесгафта (1837-1909). У фундаментальній праці «Керівництво з фізичної освіти для дітей шкільного віку» він науково обґрунтував концепцію фізичного виховання людини [277]. Він стверджував, що системи фізичного виховання підпорядковані закономірностям фізіології. Паралельно з розвитком фізіології постійно повинні переглядатися та удосконалюватися фізичні вправи [248, 277]. Свої педагогічні погляди П. Ф. Лесгафт реалізовував в процесі підготовки керівниць фізичної освіти [277]. Особливу увагу необхідно приділити поглядам видатного фахівця у галузі освіти і виховання, генерала О. Д. Бутовського. Так, у своїй праці «Проект инструкции для преподавания танцев в кадетских корпусах» (1888 р.) він розкриває значення танцювальних рухів, систему викладання танців для юнаків. У його праці надані відомості щодо найбільш оптимального розкладу таких занять; контролю в процесі їх проведення; організації проведення танцювальних вечорів [242, 248, 249].

У другій половині XIX століття в багатьох країнах світу особливу гостроту набула проблема виховання і освіти жінок, а також їх участі в різних

видах тілесно-рухової практики. В рамках Нового часу в західноєвропейській філософсько-антропологічній думці актуальним завданням для урядів європейських країн, в тому числі і України, стало фізичне виховання підростаючого покоління і особливо жінок. Однак основним завданням жіночої освіти в нашій державі не було виховання повноправного члена суспільства. У жінці бачили, перш за все, продовжувачку роду, і саме тому вважалося важливим дбати про її здоров'я. Разом з тим, у світовій науці виникає велика кількість різних, часто внутрішньо суперечливих теорій статі [51, 242, 297]. Не дивлячись на концепції, які стверджують нерівну цінність жінок і чоловіків на користь останніх, відбувається переосмислення антично-середньовічної спадщини, з'являються альтернативні теорії, в рамках яких затверджується апріорна рівність людей незалежно від статі. В той час вперше імпліцитно була виражена думка щодо соціального конструювання гендеру, ставлячи під сумнів вкорінене в культурі уявлення про уродженості «природних» відмінностей чоловіків і жінок. Наприкінці XIX - початку XX століття в багатьох країнах Заходу змінюється ситуація в суспільстві: у Франції, Англії та США набрало розмаху рух за звільнення жінок, проте прийнято вважати, що зародження феміністських ідей відноситься до епохи Відродження з її культом людини (саме тоді з'явилися перші трактати Кристини де Пізан і Корнеліуса Агріппи, в яких відкрито, говорилося про придушення особистості жінок і несправедливе ставлення до неї суспільства) [51, 297].

Отже, перераховані вище зміни у вітчизняній та західноєвропейській культурі проникають в більш широкі соціальні верстви, створюючи основу суспільних взаємовідносин, що стало основою для формування гендерного підходу. Щодо фізичного виховання, то у всьому світі воно отримало статус навчального предмета. У медицині визнали лікувальну фізичну культуру, почалося вивчення різноманітних психічних явищ, які відбуваються під впливом фізичних навантажень [123, 134, 314]. Спортивні заходи стали мати емоційний вплив на людину так само, як і мистецтво. Представники різних

класів та різної статі знаходили у фізичній культурі засоби для захисту власних інтересів. У більшості публікацій і висловлювань того часу, була присутня досить істотна обмовка про те, що фізичні вправи не повинні завдавати шкоди жіночності [116, 297]

На початку ХХ століття проблеми психології статі і міжстатевих відносин в нашій державі практично не досліджувалися, оскільки психологічна наука в Україні проходила етап інституціоналізації, який супроводжувався науковими та організаційними перетвореннями. Природно, що в цей період вітчизняних публікацій з психології статі не було, а увагу вчених привертала робота зарубіжних дослідників З. Фрейда, К. Юнга та багатьох інших. Про статус і ролі жінки в суспільстві, про її психологічні характеристики в порівнянні з характеристиками чоловіків в цей час міркували в основному не психологи, а громадські діячі, філософи, представники природничо-наукових дисциплін [391]. Професорка Оксана Вацеба, досліджуючи історію розвитку фізичної культури і спорту в Україні виявила, що перші фундаментальні праці з теоретичних основ фізичного виховання та спортивного тренування з'явилися на початку 30-х років. Серед них узагальнюючими працями з теорії спортивного тренування є: Г. Госке «Тренировка к соревнованиям» (Харків, 1929), Д. Крадман «Женщина в спорте» (Харків, 1931) [83].

Подальший розвиток фізичного виховання у ХХ-ХХІ ст. характеризується відповідно до соціокультурних і гуманістично-орієнтованих змін в житті суспільства. Відбуваються кардинальні зміни в історично сформованій соціальній ролі чоловіка і жінки, спостерігається трансформація їх образів та формування гендерної культури людей.

Поширені у 60-80-их роках минулого століття суто феміністичні погляди, вимагали поліпшення становища жінок та захисту їхніх прав [242]. Надто поляризовані та звернені до проблем лише одної статі, дані процеси виконали свою роль: подолали значний дисбаланс соціально-статевих

відносин та привернули увагу світового співтовариства до проблем жінок [232].

Ламаючи усталені у суспільному менталітеті уявлення щодо владної керівної ролі чоловіків і другорядної – жінок практично у всіх сферах суспільного життя, еволюційність гендерного розвитку та його історичність безперечно має велике значення. Це стосується також і сфери фізичної культури і спорту. В той час жінки активно стали долучатися до спорту, де проявляється соціальна зумовленість конструювання жіночності та маскулінності, традиційні гендерні стереотипи та гендерна зумовлена поведінка. Наприклад, до 1952 року до олімпійських змагань з кінного спорту допускалися лише чоловіки, службовці в кавалерії. І тільки до Олімпіади в Гельсінкі обмеження за гендерними та професійними ознаками були зняті [314].

У другій половині ХХ ст. гендерні дослідження активізувалися та вийшли на новий рівень. Своєрідною революцією, що відбулася в психології статевих ролей, і виникнення «нової психології статі» сприяли три фундаментальних дослідження, висновки яких спростовують основні положення традиційної теорії. Це роботи Е. Маккобі і К. Джеклін; Дж. Мані і А. Ерхарда, що показали могутність ефекту соціалізації; С. Бем, яка довела неспроможність протиставлення традиційної психологією маскулінності і фемінінності [297, 543].

Проаналізувавши 1600 досліджень психологічних статевих відмінностей, проведених за сім років, Е. Маккобі і К. Джеклін прийшли до висновку, що, по суті, немає фундаментальних вроджених відмінностей в психологічних особливостях чоловіків і жінок в багатьох сферах дослідження, де раніше ці відмінності визнавалися; ті ж відмінності, які є у маленьких дітей, недостатні, щоб обґрунтовувати традиційну нерівність статевих соціальних ролей, що існує в буржуазному суспільстві [51]. За даними журналу «Psychological Abstracts», упродовж 1950-1980 рр. було опубліковано 30 тисяч робіт з проблеми статевих відмінностей [51, 116, 297, 314].

Починаючи з 60-70 рр. минулого століття в зарубіжній психології і з 90-х рр. у вітчизняній психології стали з'являтися роботи, що включають такі поняття як «гендер», «гендерний аналіз», «гендерний підхід», «гендерна соціалізація» тощо [243, 297]. Гендерна психологія заявила про себе як про окрему галузь психологічного знання, що сприяло виходу досліджень в області статевих відмінностей на якісно новий рівень вивчення. Щорічно публікуються тисячі дослідницьких робіт з гендерної проблематики як у нас в країні, так і за кордоном. Всупереч поширеному уявленню, слово "гендер" запозичили з граматики і ввели до науки про поведінку не американські феміністки, а в 1955 р. видатний сексолог Джон Мані (Money, 1955). Він вважається першим, хто ввів поняття гендеру, гендерної ідентичності, гендерної ролі для опису внутрішнього стану особистості з точки зору відчуття себе чоловіком або жінкою. Об'єднавши вже наявні мізерні дані з результатами власних клінічних досліджень, Мані та його колеги почали розробляти модель процесу формування приналежності людини до чоловічої або жіночої статі або придбання якостей, типових для обох статей. Таким чином, термін «гендер» був включений в науковий контекст, перш за все, для того, щоб підкреслити не природну, а соціокультурну причину між статевих відмінностей. Один з найавторитетніших соціологів сучасності англієць Ентоні Гідденс пояснює, що «гендер» – це не фізичні відмінності між чоловіком і жінкою, а соціально формовані особливості мужності і жіночності. Гендер, за його словами, означає, перш за все, соціальні очікування щодо поведінки, розглядається як відповідне для чоловіків і жінок [118].

Гендерна методологія почала розвиватися вченими Заходу на початку 70-х років ХХ століття, а на початку 1990-х отримала певний розвиток у вітчизняній науці. В українській «Енциклопедії освіти» зазначено, що гендерні відмінності – це не біологічна відмінність чоловіків і жінок, а соціально-психологічна різниця між жіночими й чоловічими ролями, які виконують у соціумі його члени [35]. Аналіз генезису гендерних підходів дав нам змогу визначити, що за досить нетривалий час свого існування він був розвинутий

практично у всіх галузях вітчизняних наук. Тож маємо говорити про доцільність та необхідність його впровадження у процес фізичного виховання молоді.

1.3. Проблема статі та гендеру у контексті психолого-педагогічних досліджень

Онтогенез людини розкривається як послідовна зміна одного вікового етапу іншим. Стать – це перша ознака, з якою індивід входить у «світ людей». Стать людини, як предмет дослідження, своєю складністю і неоднозначністю завдячує поєднанню декількох аспектів: біологічних, індивідуально-особистісних та соціальних, у фокусі яких він опинився, що зумовлює його внутрішні протиріччя (Б. Ворник, Т. Говорун, О. Кікінежді) [124].

Зазначимо, що гендер може розглядатись як історична та соціальна категорія. Природна гендерна ієрархія пов'язується з функціонально-рольовою моделлю поведінки. Тому гендер, будучи культурно та історично зумовленим феноменом, визначається не біологічно, а соціокультурно. Він також тлумачиться як сукупність уявлень про особистісні та поведінкові особливості чоловічого та жіночого [236, 297].

Поняття гендер характеризує психологічну, соціальну та культурну різницю між чоловіками та жінками [53]. Воно має підкреслити той факт, що соціально-психологічні характеристики особистості, які пов'язані зі статтю, виникають тільки у взаємодії з іншими людьми в контексті певної культури [240, 407].

У праці «Стать і гендер» Є. П. Ільїн, покликаючись на зарубіжних авторів, зазначає, що поняття «стать» включає в себе риси, безпосередньо обумовлені біологічною природою, тоді як «гендер» має на увазі ті аспекти чоловічого і жіночого, причини яких ще не відомі [167]. Тож, на відміну від статі, гендер є психологічним явищем, що належить до засвоєних форм поведінки й установок, пов'язаних з біологічною статтю [120].

На сьогоднішній день існує певна невизначеність категорій «стать» і «гендер», на яких ґрунтуються гендерні дослідження. Також слід зазначити, що простежується не завжди односпрямований розвиток поняття «гендер» у різних сферах наукознавства (педагогіці, філософії, літературознавстві, соціології та психології). Це викликало появу досить широкого спектра тлумачень даного терміну, що змусило вчених зосередити увагу передусім на тому, яким чином і з яких компонентів конституюється сучасне уявлення про систему стать – гендер [293, 312].

Узагальнюючи сучасні варіанти західних моделей розуміння гендеру, професор Вороніна О. А. наголошує на його розумінні як соціально-психологічної категорії, соціальної конструкції та суб'єктивності, як ідеологічного конструкта, мережі (network), технології та культурної метафори [100, 101].

Значний вплив на формування гендерних ролей зокрема і процес соціалізації загалом чинять гендерні стереотипи. Усі сучасні дослідники гендеру визначають гендерні стереотипи як узагальнені усталені уявлення щодо образу жінки або чоловіка та відповідних їм моделей поведінки [55, 101, 284, 293].

У літературі виділяють три групи гендерних стереотипів. Це стереотипи маскулінності-фемінінності, стереотипи щодо розподілу сімейних і професійних ролей між чоловіками та жінками та стереотипи, пов'язані з відмінностями у змісті праці [54, 114, 116, 136, 256]. Гендерні стереотипи визначають стандартні, традиційні моделі рольової поведінки для жінок і чоловіків, змушують слідувати цим ролям, не залишаючи їм права вибору [489, 493].

Володіючи певною, конкретно цю статтю (чоловічою або жіночою), особистість, конструюючи гендерну ідентичність, може інтерпретувати різноманітні моделі психологічних характеристик (маскулінні, фемінінні, андрогінні), в результаті чого формується певний тип гендерної ідентичності.

Різне поєднання виділених компонентів гендерної ідентичності дає безліч типів гендерної ідентичності особистості [407].

Гендер у літературі розглядається по-різному. Частіше за все при висвітленні питань біологічних відмінностей між чоловіками та жінками використовують терміни «стать» і «статевий диморфізм». При виявленні психосоціальних та соціокультурних ролей чоловіків та жінок, вживають терміни «гендер» або «гендерні відмінності». На думку зарубіжних (Ш. Берн, 2009) та вітчизняних вчених (Є. П. Ільїн, 2009) питання про використання термінів «гендер» і «стать» ще не знайшло свого вирішення, тому вони вважають правомірним використання цих термінів як синонімів [236, 312].

Вчені зауважують, що особливо гостро питання гендерної диференціації пов'язані з дійством (Б. Д. Ельконін, 2001). Програма фізичного виховання в загальноосвітніх школах розрахована на середньостатистичну дитину і передбачає розвиток тільки в тестових нормативах для хлопчиків і дівчаток та не враховує гендерний підхід до формування особистості дітей, що може деформувати процес розвитку та негативно позначатися на їх здоров'ї (Л. В. Тарасенко, 2007) [297, 312].

У контексті вивчення проблеми, пов'язаної з механізмами гендерної соціалізації, нашу увагу привертає робота С. Бем [50], в якій авторка з гендерних позицій розглядає те, як уявлення про жінок і чоловіків, що вкоренилися в культурі та соціальних інститутах, трансформуються в уявлення та психологію індивіда. Вона доводить, що головне – не відмінності між жінками та чоловіками, а те, як ці відмінності перетворюються патріархальними соціальними інститутами в недоліки жінок та їх дискримінацію. Основний її постулат можна озвучити в такий спосіб: «Без сумніву, теорія гендерної схеми є політичним посланням. Відповідно до нього не індивід повинен бути андрогінним, швидше ланцюг асоціацій, що творять гендерну схему, має бути більш обмеженим в об'ємі, і суспільству слід припинити настоювати на повсюдній функціональній важливості гендерної дихотомії» [312, 482, 489].

Використовуючи обґрунтований зміст дефініцій гендеру, ми систематизували та розширили його тлумачення, стосовно запровадження у сфері фізичної культури і спорту. У нашому дослідженні запропоновано розуміти під поняттям «гендеру» *змодельовані суспільством поведінкові взірці жінки та чоловіка, екстрапольовані на різні сфери суспільних відносин. У даному контексті – відносини в сфері фізичної культури та спорту* [236, 312].

Сам гендерний підхід за наявності смислової варіативності поняття «гендер» може також включати в себе певні специфічні особливості теоретичного дискурсу, що свідчить про багатопланові гендерні дослідження, які призводять до неоднозначності рішення.

Проаналізувавши значну кількість наукових та науково-популярних психологічних джерел, І. С. Кльоцина зауважує, що «..науковці, які опублікували дослідження за проблемою відмінностей між чоловічою та жіночою статями, у своїй більшості виходять із положення, що анатомо-фізіологічні відмінності між людьми різної статі закономірно мають визначити відмінності в їх психологічній сфері». На думку професорки, більшість із таких праць не можна вважати гендерно-орієнтованими, незважаючи на те, що в їхній назві навіть є слово «гендер» [196, 197, 198]. Вона пояснює, що така позиція психологів зумовлена глибоко вкоріненими уявленнями про те, що ознака статі – це обов'язкова відмінність не тільки на рівні прояву людини як індивіда, але і на таких рівнях як особистість, суб'єкт діяльності, індивідуальність [196, 197, 198]. Це твердження вважає досить суперечливим група науковців на чолі з І. В. Грошевим. Так, за даними дослідника, сьогодні світова література налічує понад 50 тис. праць, в яких автори констатують наявність статевих відмінностей у різноманітних сферах онтогенезу людини [128]. Проаналізувавши близько 4 тис. джерел, І. В. Грошев виявив у них констатацію більш ніж 2500 статевих відмінностей. Учений стверджує, що, «враховуючи факт інтегральності індивідуальності людини, або взаємозв'язок властивостей організму індивіда з соціально-психологічними якостями, розглядаючи статеві відмінності, необхідно

враховувати біологічні та фізіологічні детермінанти відмінностей чоловіків і жінок. Наявність біологічного, фізіологічного, нейродинамічного в динаміці поведінки людини опосередкована, а значить, замаскована більш високим рівнем властивостей індивідуальності – особистісними, соціально-психічними, тобто соціальними ролями людини» [128, 312]. Тож вплив статі на розвиток людини (у нашому випадку – безпосередньо, на розвиток фізичних якостей) досить значний. Змінити її не можна, оскільки стать – наперед визначена від народження даність. Підтвердження даної точки зору знаходимо у наукових працях видатного вченого Б. Г. Ананьєва, який займався вивченням статевих характеристик як індивідуальних властивостей людини та вивчав їх зв'язок з особливостями її соціальної поведінки. Вчений наголошував: «Стать – це одна з фундаментальних координат індивідуальності, яка пронизує всі властивості людини, а саме координата статевовікової змінності, яка має генетичну, конституціональну вроджену програму та природно обумовлену диспозицію людей у поведінці та діяльності» [16].

Також вважаємо за необхідне звернути увагу на наявність різних думок науковців щодо психологічних відмінностей представників різних статей, розвитку уявлень дітей про образи «чоловічого» та «жіночого» та формування моделей маскулінності-фемінінності.

Зокрема, для традиційної педагогіки характерним є формування в процесі освіти і виховання типу особистості, бажаної для певної системи соціальних відносин; для критичної – стимулювання учасників навчально-виховного процесу до сприйняття трансформації освіти й усього суспільства; для феміністської – орієнтація на закріплення традиційних статевих ролей; для гендерної – ставлення до особистості в її розвитку і виховання, яке виходить за традиційні рамки статі [415].

Наукові розвідки свідчать, що донедавна традиційна система освіти спиралася на статево-рольовий підхід, який був першою теорією, що пояснювала функціонально-обумовлені розбіжності соціальних ролей

чоловіків та жінок, не піддавалася сумніву і вважалася єдиною можливою [236, 312, 428]. Відповіддю педагогіки на виклик часу вважається розробка гендерного (егалітарного) підходу, спрямованого на виховання соціально-статевої рівності та подолання патріархальних стереотипів [511, 512].

На думку професора Л. В. Штильової, сьогодні в суспільстві існує статево-рольовий та гендерний підходи в освіті, які вважаються традиційною та егалітарною стратегіями соціалізації статі. Слід зауважити, що і статево-рольовий, та гендерний підходи характеризуються як соціально-конструктивістські, оскільки їх прихильники визнають важливу роль соціалізації особистості у формуванні психологічної статі людини. Але, незважаючи на це, вони керуються доволі різними передумовами щодо ролі біологічних і соціальних факторів у формуванні статево-специфічної поведінки жінок і чоловіків [312, 511, 512, 513]. «Прихильники статево-рольового підходу у педагогіці та вихованні вважають стать, більш за все, «вродженою біо-соціальною програмою», яка протягом життя піддається соціалізації, зазнає певних змін та коригування, але все ж таки зумовлена репродуктивними відмінностями» [312, 511, 512].

Таким чином, статево-рольовий підхід у вихованні та освіті означає диференційоване ставлення до юнаків і дівчат у процесі виховання як до представників протилежних та нерівноцінних груп [512, 513]. Іншими словами, загальним положенням статево-рольового підходу науковці вважають визнання пріоритету біологічного над соціальним і біологічна стать розглядається як визначальний соціальний сценарій розвитку особистості.

Прихильники ж гендерного підходу, не піддаючи сумніву біологічні відмінності між жінками і чоловіками, вважають їх індиферентними природними даними, яким суспільство на свій розсуд приписує значення і нав'язує мінливі правила. У даному контексті головні ідеї обґрунтовуються наступними положеннями:

- не стать людини володіє «жіночими» та «чоловічими» якостями, а «жіночі» та «чоловічі» якості приписуються людині, починаючи з раннього дитинства, та спрямовують її розвиток у необхідне русло [101, 312];
- гендер створюється суспільством як соціокультурна модель жіночності та мужності, що визначає становище людини в суспільстві та його інститутах (релігії, вихованні, родині, політиці, економіці, культурі тощо) [101];
- гендер має значення для суспільства незалежно від того, що це за суспільство та де воно перебуває, а звідси виходить, що гендер є важливим для кожної людини [54, 55];
- це новий механізм перетворення освітнього простору, який зорієнтовано на формування гендерно-чутливого, культурно-освітньо-виховного середовища, в якому створені відповідні умови для гендерного виховання з урахуванням гендерних особливостей кожного суб'єкта [174].

Тож, на відміну від статево-рольового, гендерний підхід в освіті та вихованні розглядає відмінності між чоловіками та жінками в психологічних рисах, поведінці як таких, що зумовлені не фізіологічними, біологічними та анатомічними особливостями, а соціокультурними факторами [195, 197, 236, 312].

Отже, у результаті осмислення багатьох наукових джерел, говорячи про фізичне виховання дітей, підлітків і молоді, ми вважаємо за доцільне розглядати теорії обох підходів у сукупності, тобто в поєднанні біологічного й соціального аспектів.

1.4. Визначення проблемного поля гендерного підходу в системі фізичного виховання різних груп населення

Розкриваючи сутність та необхідність гендерного підходу у фізичному вихованні, вважаємо за доцільне надати загальнонаукове його тлумачення. За визначенням ООН, гендерний підхід – це «... процес оцінки будь-якого заходу, що планується, з погляду його впливу на жінок і чоловіків, а також

законодавства, стратегій і програм в усіх галузях і на всіх рівнях. Ця стратегія ґрунтується на тому, що інтереси та досвід жінок, як і чоловіків, мають стати невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, при здійсненні моніторингу й оцінки загальних напрямів діяльності і програм у політичних, економічних та суспільних сферах для того, щоб жінки, як і чоловіки, могли одержувати однакові можливості і шанси, а нерівність щоб ніколи не вкорінювалась» [174].

За твердженням українського вченого В. Кравця, гендерний підхід за наявності смислової варіативності поняття «гендер» містить певні специфічні особливості теоретичного ракурсу, що засвідчує дискусійний та багатоплановий характер гендерних досліджень, які призводять до неоднозначності рішень [225, 415].

Ряд дослідників розглядає гендерний підхід як сукупність припущень про те, що відмінності в поведінці і сприйнятті чоловіків і жінок визначаються не стільки їх фізичними можливостями, скільки вихованням як соціальним чинником і поширеними в соціумі уявленнями про чоловіче та жіноче [249, 312]. Автори української «Енциклопедії освіти» вважають гендерний підхід виміром суспільних явищ крізь призму сукупності світоглядних положень, породжених ідеєю про те, що важливі не власне відмінності між чоловіками і жінками, а культурна й соціальна значущість, яка надається суспільством цим цінностям у напрямку досягнення гендерної рівності [149].

Саме невизначеність поняття гендерного підходу та його реалізації у фізичному вихованні спонукало нас до серії досліджень, які поклали основу практичних напрацювань наукового напрямку, який очолює доктор наук, професор Круцевич Т. Ю. [236]. Під керівництвом Т. Ю. Круцевич з 2004 року, проводилися дослідження щодо вивчення потреб, мотивів та інтересів у сфері фізичної культури різних груп населення. Так, Г. В. Безверхня (2004) вивчала мотиви та інтереси школярів 5-11 класів до занять фізичною культурою й спортом, їх структуру та динаміку в процесі вікового розвитку, особливості прояву в осіб різної статі, із різними властивостями ВНД залежно від регіону

проживання [47, 236]. Вивченню мотивації до занять фізичним вправами та питанням місця особистої фізичної культури в ієрархії цінностей сучасної молоді присвятили свої дослідження Марченко О. (2010), Саїнчук М. (2012), Малахова Ж. (2013) та інші. З'ясуванню соціальних та культурних чинників формування інтересу юнаків і дівчат до занять фізичною культурою присвячено роботи Бондарчук Н. (2006), Пангелова С. (2012), Федоренко Є. (2012), Лисак І. (2012). У ряді праць визначено, що структура термінальних й інструментальних цінностей юнаків і дівчат середніх і старших класів відрізняється за рейтингом і пов'язана з ціннісними орієнтаціями у сфері фізичної культури (Пальчук М., 2014; Нападій А., 2015; Іщенко О., 2016). Професор Москаленко Н. В. (2010) на основі експериментальних досліджень визначила інноваційні сучасні підходи щодо вдосконалення системи фізичного виховання в початковій школі, які спрямовані на формування мотивації до занять фізичною культурою [367]. У дослідженні О. А. Томенка (2012), індивідуальну фізичну культуру молоді розглянуто як кінцевий результат неспеціальної фізкультурної освіти [459]. Професор Пангелова Н. Є. (2014) довела особливості взаємозв'язку показників пізнавальних процесів, мовлення й функціонального стану 4-річних хлопчиків і дівчат [399]. Вивчаючи гендерні особливості фізичного виховання студентської молоді, Біліченко О. (2014), виявлено гендерні особливості психологічної статі в студенток, які займаються спортом, що визначаються наявністю в 50 % маскулінних ознак, які не впливають на прояв фемінінних якостей, яких більше, ніж у дівчат, які не займаються спортом [233, 236]. Вона розкрила актуальність даної проблеми на сучасному етапі, підкреслюючи, що упровадження гендерного підходу у фізичному вихованні юнаків і дівчат слід розуміти, як розширення життєвого простору для розвитку їх індивідуальних здібностей і задатків. Це допомогло сформувати певну стратегію залучення студентської молоді до систематичних занять руховою активністю. Дане дослідження окреслило перспективи наступного наукового пошуку. Дедух М. (2019) досліджує сформованість окремих компонентів індивідуальної фізичної

культури в учнівської молоді та визначала гендерні особливості сформованості індивідуальної фізичної культури у студентів коледжів. Цикало Л. (2019) досліджує гендерні особливості формування ціннісних орієнтацій фізичної культури учнів середнього шкільного віку для визначення організаційно-педагогічних умов підвищення мотивації до рухової активності в системі урочних і позаурочних форм занять фізичного виховання [236, 314]. Розвідки Іванік О. (2019) стосуються дослідження особливостей мотивів, інтересів та ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури чоловіків і жінок зрілого віку [236].

Отже, у вищезазначених наукових працях, які виконувались під керівництвом проф. Круцевич Т. Ю. надано порівняльні дані участі чоловіків та жінок, хлопців та дівчат у масовій фізкультурно-спортивній діяльності, а також дані, про те, що мотивація до фізкультурно-спортивної діяльності юнаків і дівчат відрізняється, на її формування впливають зовнішні та внутрішні фактори, дослідження яких визначає компоненти, які лімітують та стимулюють до мотивації до занять руховою активністю школярів і студентів. Це надало можливість визначити організаційно-методичні умови залучення більшої кількості дітей, підлітків і молоді до систематичних занять фізичною культурою і спортом [233, 236, 330, 367, 399, 459]. Але, незважаючи на значну кількість праць з проблеми, мусимо констатувати відсутність системного комплексного підходу до розробки шляхів реалізації гендерного підходу до формування фізичної культури дітей, підлітків і молоді.

Таким чином, багаторічні дослідження, спрямовані на вивчення мотивації юнаків і дівчат різних вікових груп до занять руховою активністю та визначенню їх мотиваційних пріоритетів до занять фізичною культурою та спортом, спонукало нас до ідеї розробки та обґрунтування концептуальних та теоретико-методологічних засад гендерного підходу до формування фізичної культури особистості та критеріїв її оцінки у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді для підвищення їх фізичного і духовного здоров'я, що є необхідною умовою збереження генофонду України [236]. Дані положення

стали основою фундаментального наукового дослідження: «Історичні та організаційно-методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» (2017-2020 рр.), яке увійшло до тематичного плану наукових досліджень та розробок, що фінансуються за кошти державного бюджету МОН України.

Серед завдань нашого дослідження найбільш цікавими в прикладному плані видаються ідеї комплексного, тобто гендерного підходу до фізичного виховання, формування фізичної культури, особливості та критерії її оцінки за компонентами (освітній, мотиваційний, фізичний) для підвищення фізичного і духовного здоров'я молоді, що є необхідною умовою збереження генофонду України [236].

Системний аналіз світового масиву наукових знань та міжнародного досвіду вивчення гендерної проблематики свідчить про певні теоретичні напрацювання у висвітленні цього процесу. У сучасних дослідженнях І. В. Євстигнєєвої (2012) доведено, що основними критеріями гендерного виховання учнів основної школи в процесі фізичного виховання є когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційний та поведінковий [152, 153]. О. В. Фащук (2011) обґрунтовано особливості ставлення підлітків до уроку фізичної культури з урахуванням гендерної ідентифікації [464]. Г. Ф. Дульмухаметова (2011) довела існування бар'єрів щодо реалізації статевої диференціації навчання молодших школярів у навчально-виховному процесі [144]. А. С. Дамадаєва (2010) при аналізі досліджень гендерної диференціації та соціалізації в спорті не виявила загальних закономірностей [135]. У праці В. І. Лукашук (2012) зазначено, що спорт як діяльність формує андрогінний тип особистості у жінок та призводить до підсилення маскулінності у чоловіків [283]. Слід зауважити, що багато авторів обмежувалися тільки окремими віковими періодами шкільного віку [262], розглядали зміст програм з фізичної культури для середньої школи, наголошуючи на різній фізичній активності хлопчиків і дівчат, а також їх різній мотивації до занять, що може бути передумовою до сегрегативних занять на уроках фізичної культури [236].

Про значення знань щодо гендерних особливостей учнів при підготовці учителів фізичного виховання писали В. Murphy, R. A. Dionigi, C. Litchfield (2014); гендерні особливості при виборі видів спорту, прояв психофізичних і рухових здібностей юнаків і дівчат вивчали М. Slingerland, L. Haerens, G. Cardon, L. Borghouts (2014), В. Antala, V. Dancikova (2012), Wenchao Li (2013), E. Miloshova (2012), J. Sedlacek, P. Jankovsky, M. Zvonar (2012), S. Stavrev, V. Tsvetkov (2012) [236]. Розвідка А. Л. Ворожбітової (2008) репрезентує гендерний підхід до професійної діяльності фахівця з фізичної культури [98]. Реалізації гендерного підходу до навчання та виховання присвячені праці М. М. Куїнджі та Є. Д. Лапонової (2005), Н. В. Козловської (2006), С. А. Чубарової (2007), В. Д. Єремєєвої (2008), Л. В. Тарасенко (2007).

Але незважаючи на значну кількість праць з проблеми, констатуємо відсутність системного підходу щодо розробки шляхів реалізації гендерного підходу до формування фізичної культури дітей, підлітків і молоді. Зауважимо, що програми з фізичного виховання в загальноосвітніх школах розраховані на середньостатистичну дитину та передбачають різницю тільки в тестових нормативах для хлопців і дівчат. Відсутність гендерного підходу до формування особистості дітей може не тільки деформувати процес фізичного розвитку, а й негативно позначитися на їхньому фізичному здоров'ї [312].

Сучасний стан розробки питання гендерного підходу у вихованні, освіті та професійній діяльності є суперечливим. Наукові розвідки вчених свідчать, що до недавнього часу, традиційна система освіти, спиралася на статево-рольовий підхід, який був першою теорією, що пояснювала функціонально-обумовлені розбіжності соціальних ролей чоловіків та жінок, не піддавалася сумніву і вважалася єдино можливою. Відповідь педагогіки на виклик часу – це розробка гендерного (егалітарного) підходу, який виховує соціально-статеву рівність допомагає подоланню патріархальних стереотипів, тобто визнання пріоритету біологічного над соціальним. [243, 248, 312, 511]. Якщо розглядати гендерну рівність чоловіків і жінок з точки зору їх рівної участі у справах суспільства, рівних можливостей та представництва чоловіків і жінок

у різноманітних сферах громадського та суспільного життя, то це не викликає заперечень [243, 248, 312]. Але відомо, що заняття фізичною культурою і спортом безпосередньо пов'язані з проявом фізичних можливостей людини та визначаються її біологічною статтю і коли мова йде про «рівність умов», то на наше глибоке переконання, питання в даному аспекті носить дискусійний характер, тому що для створення необхідних можливостей реалізувати себе, необхідно створювати диференційовані умови, які спираються на врахування гендерних відмінностей чоловіків і жінок, що припускають рівноцінність схожих і несхожих рис [243, 248, 312].

Таким чином, відсутність науково-інтегративного знання щодо гендерного підходу у фізичному вихованні дозволяє нам сформулювати та обґрунтувати цілісну модель навчально-виховного процесу у фізичному вихованні, яка буде враховувати не тільки вікові та статеві, а й гендерні особливості при формуванні ціннісно-мотиваційних пріоритетів дітей, підлітків і молоді у сфері фізичної культури і спорту [236, 312]. Постає проблема розробки моделі формування індивідуальної фізичної культури школярів з критеріями оцінки для різних вікових і статевих груп. Насамперед, ідеться про потребу структурування принципово нових поглядів на роль та місце гендерного підходу у фізичному вихованні в сучасному суспільстві з урахуванням факторів, які стимулюють або лімітують мотивацію до систематичної рухової активності різних гендерних груп, гендерної диференціації під час формування аксіологічної значущості особистої фізичної культури та вибору засобів і методів фізичного виховання з урахуванням статевого диморфізму [236, 297, 312, 314].

Висновки до розділу 1

Розвиток фізичного виховання був історично детермінований як соціальними факторами, так і біологічно-фізіологічними.

Основними факторами, які зумовлюють необхідність розробки нових підходів щодо вдосконалення системи фізичного виховання і передбачають

впровадження гендерного підходу у ній, є біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні. Вони включають у себе взаємопов'язані компоненти, які мають суттєвий вплив на етапність формування фізичної культури особистості в її аксіологічній значущості.

Систематизуючи сутнісно-змістову характеристику категорії «гендер» у контексті психолого-педагогічних досліджень, констатуємо його різне тлумачення дослідниками. Пропонуємо у нашому дослідженні розуміти під поняттям «гендер» – змодельовані суспільством поведінкові взірці жінки та чоловіка, екстрапольовані на різні сфери суспільних відносин. У нашому контексті – відносини в сфері фізичної культури та спорту.

З'ясовано, що факторами впливу на пріоритети використання гендерного підходу у фізичному вихованні є дискусійні питання переважання двох парадигм: соціокультурної і соціо-біологічної, що переконливо доводить про необхідність залучення нових знань у галузі фізичної культури і спорту, які будуть доповнені концепцією структурно-функціональних підходів у фізичному вихованні молоді з визначенням пріоритетних напрямків спрямованого впливу гендерного підходу на формування цінностей індивідуальної фізичної культури школярів.

Отже, на нашу думку, гендер можна вважати одним із базових принципів стратифікації поряд із національністю, соціальною приналежністю та іншими принципами. Використання гендерного підходу в теорії і методиці фізичного виховання надає нам широкі можливості для конструктивної взаємодії змісту гендерних досліджень з наявними методиками навчання та концепціями у сфері фізичного виховання школярів [312].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Науково-методичне обґрунтування та організація дослідження побудовано на загальнонаукових та методологічних принципах системності – вивчення об’єкта як системи, розкриття його цілісності та створення концептуальних підходів до реалізації гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків, молоді, спрямованих на формування індивідуальної фізичної культури школярів.

2.1. Методи дослідження

Теоретично-методологічною основою нашого дослідження, на якій побудовано аналіз проблеми, з огляду на складність та багатоаспектність визначень і характеристик гендеру і статі, а також необхідність розробки концептуальних підходів до реалізації гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків, молоді, спрямованих на формування фізичної культури особистості, стали:

- теоретичні та методологічні основи фізичного виховання – Л. П. Матвеев [318], Т. Ю. Круцевич, [236, 248, 251, 253]; В. О. Кашуба [181, 182, 183], Н. В. Москаленко [329, 330, 331], Б. М. Шиян [505], М. В. Дутчак [145, 146];

- положення загальнонаукової методології; системний, комплексний та діяльнісний підходи; розвиток людини в онтогенезі – Б. Г. Ананьев [16, 18], О. М. Леонтьев [271], Л. С. Виготський [83, 84, 162];

- філософські та психологічні дослідження особистості – К. О. Альбуханова-Славська [14], І. С. Кон [212, 214], О. Г. Асмолов [24];

- загально-психологічні та соціально-психологічні дослідження діяльності та її структури – О. М. Леонтьев [272], В. Г. Асеев [28, 29], С. Л. Рубінштейн [406] та ін.;

- теорія мотивації – А. Маслоу [317], К. Юнг [525], О. М. Леонтьев

- [274], Л. І. Божович [60], А. Адлер [7], Є. П. Ільїн [166, 167], С. Занюк [159];
- теорія диференційованого навчання і виховання – Б. А. Ашмарін [31], М. Я. Віленський [86], В. В. Петровський [375, 376], Л. І. Лубишева [280, 281];
 - теорія гендерної ідентичності – К. Уест, Д. Зиммер [463], Н. Л. Пушкарьова [398], О. А. Вороніна [100];
 - теорія психологічної статі – Дж. Байлер [545], С. Бем, 2004 [544], Л. М. Ожигова [352], Ш. Берн [54] та ін.;
 - теорії гендерного підходу в освіті та вихованні (О. М. Кікінежді, Т. В. Говорун [119, 120], Л. В. Штильова [511, 512, 513], Л. В. Попова [387], М. М. Куїнджі [256].

Це дозволило:

- 1) висвітлити попередній науковий досвід з аксіологічної проблематики гендерного підходу для визначення наукової проблеми та її актуальності;
- 2) провести логіко-історичний аналіз, узагальнення та інтерпретації наукових даних щодо формування гендеру та гендерного підходу;
- 3) проникнути в структуру гендерного підходу через комплексний, крос-секторальний, міждисциплінарний (філософський, психологічний, соціологічний, педагогічний підходи);
- 4) вивчити й адаптувати попередній досвід формування та впровадження гендерного підходу з інших галузей до сфери фізичної культури;
- 5) провести детальний аналіз теоретико-методологічної бази вивчення гендерного та статевого підходу в сучасній освіті й на цій основі виявити сучасну потребу у формуванні нової парадигми формування аксіологічної значущості фізичної культури.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень та розробок, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету МОН на 2016-2019 рр. за темою «Історичні та організаційно – методичні засади формування

гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» шифр 1.2Ф. (№ державної реєстрації 0117U002386).

Матеріали і методи. Результати дослідження засновані на матеріалах анкетування та тестування 638 школярів 5-11 класів (303 юнака та 335 дівчат) ЗЗСО м. Полтави та 21 вчитель фізичної культури Києва та Полтави. Процедура наукових досліджень проводилася відповідно до етичних стандартів відповідального комітету з прав людини, за погодженням управління освіти Полтавського міськвиконкому та письмової згоди директорів шкіл та батьків респондентів, що підтверджується відповідними документами.

Результати досліджуваних стратифікувались відповідно віковим періодам фізіологічного розвитку дітей і біологічної статі. Достовірність різниці між окремими результатами вираховувалась на рівні надійності $p < 0,05$ до $p < 0,01$, що свідчить про можливість їх врахування при розробці практичних рекомендацій, а також для подальших інтерпретацій.

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс методів:

теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання) проводились з метою узагальнення досвіду науковців, які займаються вивченням проблеми гендерного підходу у навчанні та вихованні, сучасних підходів до розвитку та вдосконаленню системи фізичного виховання;

педагогічні (спостереження із застосування інструментальних методик, тестування, експеримент) проводились з метою вивчення умов організації фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти, поведінки школярів на заняттях фізичною культурою, їхньої взаємодії з учителем фізичної культури та реакції організму юнаків і дівчат на фізичне навантаження;

соціологічні (неформалізовані бесіди, опитування, анкетування) проводились з метою визначення спортивних інтересів, уподобань, мотивів до занять руховою активністю у навчальний та поза навчальний час;

психолого-діагностичні (опитувальник Є. В. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку», методика Ю. М. Орлова «Потреба у досягненнях», тест-опитувальник С. Бем «Маскулінність - фемінінність»), що дозволило визначити психологічну стать (маскулінність, фемінінність, андрогінність) школярів;

метод експертної оцінки (опитування за допомогою експертного листа) проводився з метою виявлення думок фахівців, які працюють в сфері фізичної культури і спорту (вчителі фізичної культури закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО)), щодо оптимізації системи фізичного виховання школярів шляхом впровадження гендерного підходу у навчальний процес з фізичного виховання;

загальноприйняті методи математичної статистики з розрахунком середніх арифметичних величин (\bar{x}), середнього квадратичного відхилення (S). Розраховувався коефіцієнт кореляції рангів Спірмена та проводились факторний, кореляційний та кластерний аналізи. При кореляційному аналізі використовувався лінійний коефіцієнт кореляції Пірсона та матриця парних коефіцієнтів кореляції. У ході факторного аналізу використовувався метод головних компонент. У ході кластерного аналізу - метод ієрархічної кластеризації та метод кластеризації k -середніх. Усі розрахунки виконувалися у програмі SPSS 17.0. Всі дані оброблялись на персональному комп'ютері з використанням пакета стандартних програм (Excel – 2007; Statistica – 10.0).

2.2. Організація дослідження

Дослідження було розпочато у 2017 р., вони проводились у три етапи. Склад респондентів було визначено з урахуванням завдань дослідження.

Дослідження проводилось у три етапи:

Перший етап (2017 р.) – визначення проблемного поля гендерного підходу у системі фізичного виховання різних груп населення, теоретичне обґрунтування дефініцій гендеру, було визначено вікові й статеві особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів. А саме: динаміка мотиваційних пріоритетів, моделі ціннісних орієнтацій у поведінкових характеристиках особистості та моделі ціннісних орієнтирів індивідуальної фізичної культури, самооцінка фізичного розвитку, потреба у досягненні, рівень сформованості ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат різних вікових груп.

Другий етап (2018 р.) – дослідження індивідуальних гендерних особливостей формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів. Для визначення характерних особливостей прояву ознак психологічної статі школярів у віковому аспекті було використано стандартизоване тестування психологічного типу особистості С. Бем «Маскулінінність – фемінінність».

Третій етап (2019 р.) – розробка концепції гендерного підходу в процесі фізичного виховання дітей, підлітків і молоді: визначені біологічні, психологічні, соціально-культурні та особистісні передумови гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, сформульовані ключові компоненти, принципи, напрями впливу та організаційно-педагогічні умови реалізації концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, здійснено обробку отриманих даних, проведено аналіз та обговорення результатів дослідження.

РОЗДІЛ 3

ВІКОВІ Й СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВІВ, ІНТЕРЕСІВ, ПОТРЕБ, ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ШКОЛЯРІВ

3.1. Динаміка мотиваційних пріоритетів щодо рухової активності школярів у віковому аспекті

Питання про природу мотивів особистості є одним із головних. Процес формування мотивації до занять фізичною культурою та спортом школярів, має безпосередній вплив на цілісний розвиток особистості та є одним із шляхів підвищення ефективності процесу фізичного виховання молоді. Останніми роками вчені все частіше обговорюють питання формування професійних мотивів і вважають це одним із аспектів мотивації поведінки людини [312].

Мотив – це те, що, відображаючись у свідомості людини, спонукає її до діяльності, спрямовуючи на задоволення певної потреби. У загальному вигляді мотив – це відображення потреби, яка діє як об'єктивна закономірність та виступає як об'єктивна необхідність [397]. Отже, мотив не є однією із складових діяльності, виступаючи складовою системи – мотиваційної сфери особистості [166]. Під мотиваційною сферою особистості Е. П. Ільїн, І. Ю. Кулагіна, В. Н. Комоцький, Л. Д. Столяренко розуміють усю сукупність мотивів, які формуються та динамічно розвиваються впродовж життя залежно від обставин [166]. Але деякі мотиви є відносно стійкими і домінують, утворюючи стрижень усїєї сфери (в них проявляється спрямованість особистості) [417, 440].

У теоріях мотивації А. Маслоу [317], В. Г. Асєєва [29], В. Г. Леонтьєва [271, 272], А. К. Маркової [294], А. А. Файзуллаєва [464], Х. Хекхаузена [483]. та інших учених наголошується, що мотивація – одне з основних понять, яке використовується для пояснення рушійних сил поведінки, діяльності суб'єкта. Отже, мотивами можуть виступати різні спонукання: усвідомлені потреби й інтереси людини, установки та ідеали, переконання та світогляд, почуття й

думки. Тому, у нашому дослідженні ми спираємося на особистісно-діяльнісний підхід, розроблений С. Д. Рубінштейном та А. М. Леонтьєвим, які розкривають одну з найважливіших особливостей людини. Учені переконливо доводять те, що люди та їхня психіка формується та розвиваються у процесі практичної діяльності [271, 272, 312, 406]. Потребо-мотиваційна сфера не може обмежуватись ні одним із видів спонукань, які входять до неї (мотиви, цілі, інтереси, емоції тощо). Потреби, сенс занять фізичними вправами, мотиви, цілі, емоції, інтереси постійно змінюються і вступають у нові взаємовідносини. Тому становлення мотивації є не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до занять фізичною культурою, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які до неї входять, поява нових, більш зрілих, іноді суперечливих відношень між ними [184]. Для вирішення завдань дослідження ми вивчали динаміку мотивації до занять руховою активністю школярів та відмінності їх мотивів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту у гендерному та віковому вимірі [309, 311]. Спочатку ми провели анкетування респондентів, стратифікуючи їх за статевою та віковою приналежністю. Результати анкетування свідчать, що з 5-го по 11-й класи за різними причинами кількість школярів, які займаються спортом суттєво зменшується (рис.3.1, 3.2). З 5 – го по 8 – й клас хлопців, які займаються руховою активністю стало менше на 70 %. У дівчат з 5-го по 7-й клас виявлено також зниження інтересу до занять руховою активністю. Із 75 % п'ятикласниць, які займаються спортивною діяльністю залишилося 33 %. З 8-го класу кількість дівчат, які займаються спортом підвищується до 42 %. У юнаків ми бачимо позитивну динаміку, починаючи із 9-го класу. Виявлено, що серед старшокласників, які займаються спортом, юнаків на 20 % більше чим дівчат. Визначено, що хлопці більшою мірою обирають силові види спорту: тхеквондо, боротьбу та футбол. Дівчата віддають перевагу різновидам фітнесу, спортивним танцям та волейболу.

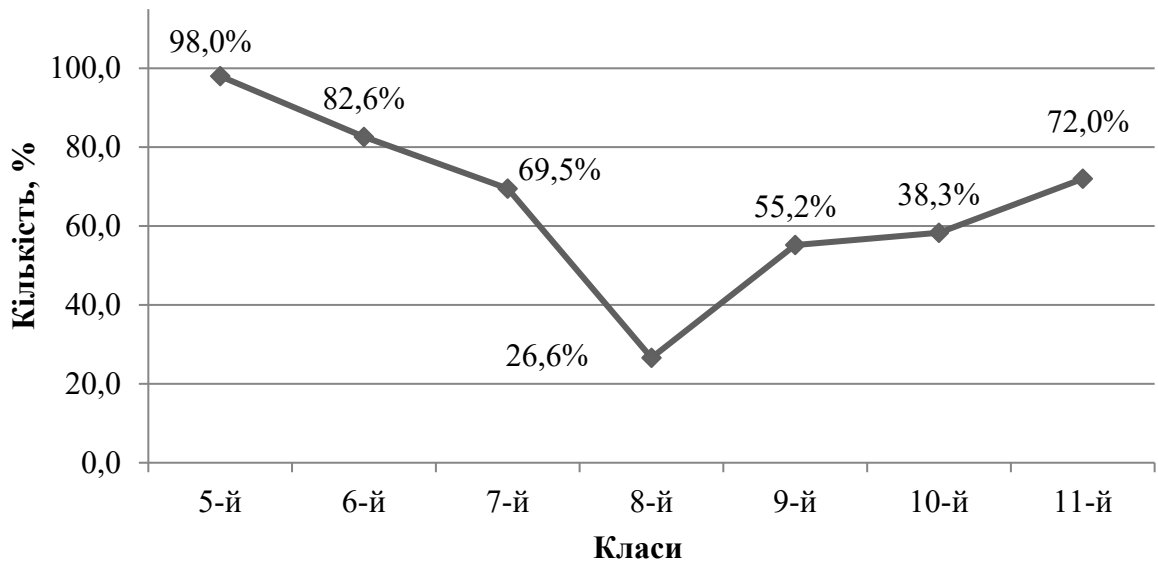

Рисунок 3.1 Кількість учнів 5-11 класів, які займаються спортивно-оздоровчою діяльністю (хлопці), %.

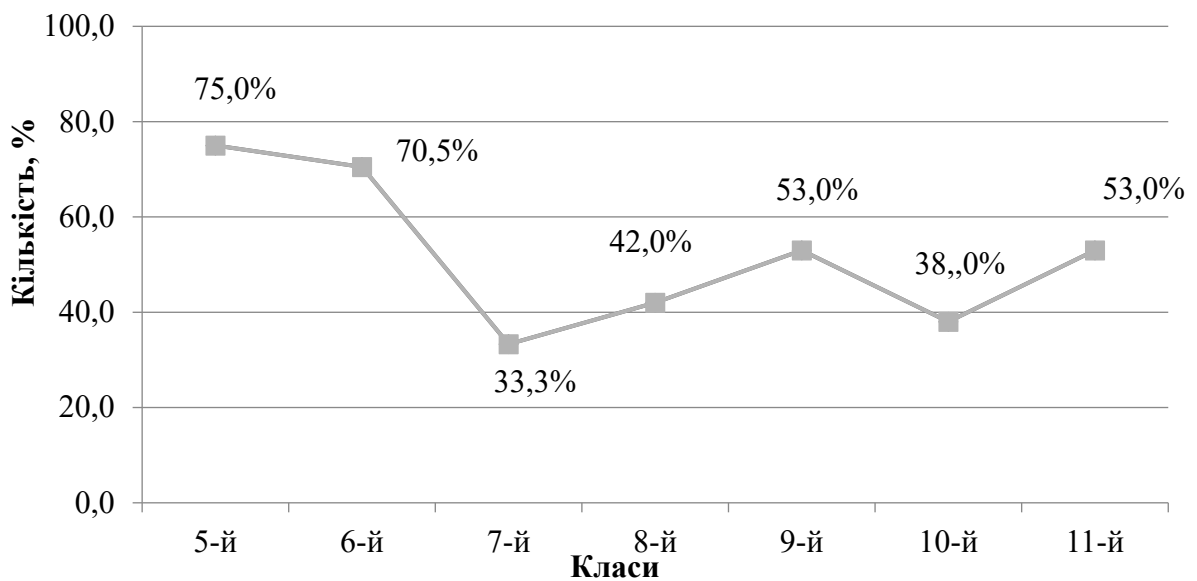

Рисунок 3.2 Кількість учнів 5-11 класів, які займаються спортивно-оздоровчою діяльністю (дівчата), %.

Щоб зрозуміти причини небажання юнаків та дівчат займатися спортом та фізичною активністю ми запропонували респондента назвати причини, які заважають їм займатися спортом чи фізичною культурою. Отримані результати анкетування представлено у табл. 3.1. Серед основних причин і у хлопців і у дівчат були наступні: відсутність вільного часу, неспромога

батьків оплачувати спортивні заняття, відсутність цікавих спортивно-оздоровчих груп, та відсутність друзів, з якими можна відвідувати тренування. З віком кількість школярів, що обрали відповідь : «Відсутність вільного часу», збільшується: у дівчат – з 50 % до 86,6 %, у юнаків – з 0 % до 72 % [309, 311, 312].

Таблиця 3.1 – Причини, які заважають школярам займатися спортом чи фізичною культурою, (n = 638), %

Клас	Стать	Кількість, n	Варіанти відповідей							
			Брак часу	Відсутність фізкультурно-оздоровчих груп, що мене цікавлять	Батьки не мають змоги оплачувати заняття	Не маю друзів, з якими б відвідував тренування	Не маю потрібних знань для організації занять спортом	Взагалі не маю бажання займатись спортом	Не маю зручного й гарного спортивного одягу	Інше
5	х	21	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	д	53	32,1	0,0	7,5	7,5	0,0	7,5	7,5	0,0
6	х	50	8,0	4,0	4,0	8,0	0,0	4,0	0,0	0,0
	д	54	24,1	0,0	5,6	18,5	0,0	5,6	0,0	5,6
7	х	34	47,1	14,7	20,6	47,1	14,7	0,0	5,9	0,0
	д	39	48,7	7,7	33,3	25,6	0,0	7,7	7,7	0,0
8	х	55	49,1	12,7	23,6	12,7	0,0	0,0	5,5	0,0
	д	54	57,4	14,8	18,5	32,3	14,8	5,6	5,5	5,5
9	х	90	32,2	10,0	12,2	7,8	4,08	0,0	6,12	4,08
	д	55	43,6	12,7	16,4	20,00	7,3	3,33	0,0	7,3
10	х	12	50,0	8,3	8,3	0,0	25,0	0,0	0,0	8,3
	д	15	53,3	0,0	6,7	26,7	13,3	6,7	0,0	6,7
11	х	41	58,54	2,44	7,32	29,27	4,88	0,0	0,0	2,44
	д	65	72,31	10,77	12,31	4,62	3,08	4,62	1,54	4,62

На питання «З якою метою Ви б займалися фізичними вправами?» ми отримали дещо інші результати (табл. 3.2). Мета занять фізичними вправами в молодшому шкільному віці у хлопців і дівчат суттєво відмінна (табл.3.2). Науковці зазначають, що період 15-17 років дослідники вважають складним віком та пов'язують його зі статевим дозріванням [49, 130, 168, 312]. Тому пріоритетні мотиви респондентів щодо занять фізичними вправами

відрізняються як у віковому, так і в статевому аспекті. З 5-го по 7-й класи при обранні пріоритетних мотивів щодо занять фізичними вправами, хлопці віддають перевагу руховій активності, змаганням (52,4 % та 48,0 % відповідно), спілкуванню з друзями (28,6 % та 40,0%) та для підвищення самооцінки фізичного розвитку (38,1 % та 44,0 %). «Зниження зайвої ваги тіла» та «активний відпочинок та розваги» (14,3 % та 4,0 %) – на останніх позиціях. З 8-го класу для юнаків стає у пріоритеті «удосконалення форми тіла» разом із «спілкуванням з друзями» (58,3% та 51,2%). Підвищити фізичну підготовленість у юнаків старших класів зростає на 20–30 %. Для дівчат одним з головних серед мотиваційних пріоритетів щодо занять фізичними вправами є мотив «зниження зайвої ваги тіла». Далі а рейтингом – «взяти участь у змаганнях» (6-й клас – 46,3 %) та «спілкування з друзями» (5 клас – 39,6 %), «удосконалення форми тіла» (35,8 % та 29,6 % відповідно), «поліпшення стану здоров'я» (32,1 % та 40,7%). Мотив «підвищення фізичної підготовки» у дівчат на одному з останніх місць за рейтингом (14,2 %). Таким чином, визначено мотиваційні пріоритети до занять фізичною культурою та спортом хлопців і дівчат, які спрямовані на вдосконалення зовнішнього вигляду та фігури, починаючи з 11 років (табл. 3.2). У хлопців це бажання займатися фізичною культурою і спортом переважно пов'язане з мотивацією удосконалення форм тіла, яка у них виявляється з 5-го класу, у та збільшується з віком. Починаючи заняття спортом у віці 15–17 років, юнаки спрямовують свою діяльність не на високий спортивний результат, та вдосконалення фігури. У дівчат бажання займатися фізичною культурою і спортом також переважно пов'язане з мотивацією удосконалення форм тіла, яке виявляється з 5-го класу та збільшується з віком більше ніж у 2 рази [309, 312].

Таблиця 3.2 – Мотиви школярів щодо занять фізичними вправами, %

Клас	Стать	n	Варіанти відповідей									
			Спілкування з друзями	Досягнення високого спортивного результату	Удосконалення форми тіла	Активний відпочинок, розваги	Поліпшення стану здоров'я	Зниження зайвої ваги тіла	Підвищення фізичної підготовленості	Отримання задоволення від рухової активності	Участь у змаганнях	Самоствердження
5	х	21	28,6	4,8	38,1	14,3	19,0	0,0	9,5	14,3	52,4	38,1
	д	53	39,6	32,1	35,8	17,0	32,1	17,0	15,1	7,5	20,8	20,8
6	х	50	40,0	26,0	30,0	4,0	4,0	0,0	14,0	8,0	48,0	44,0
	д	54	29,6	35,2	29,6	11,1	40,7	11,1	40,7	11,1	46,3	24,1
7	х	34	52,9	26,5	0,0	47,1	0,00	0,0	41,2	32,4	32,4	14,7
	д	39	66,7	7,7	33,3	25,6	7,7	33,3	17,9	25,6	7,7	0,0
8	х	55	36,4	18,2	36,4	23,6	18,2	5,5	32,7	18,2	18,2	14,5
	д	54	42,6	27,8	42,6	24,1	24,1	18,5	5,6	9,3	24,1	0,0
9	х	90	32,65	34,69	32,65	22,45	28,57	6,12	22,2	14,4	14,4	28,9
	д	55	30,00	12,7	49,1	27,3	50,00	23,33	7,3	3,6	7,3	10,9
10	х	12	25,0	41,7	58,3	41,7	50,0	8,3	41,7	16,7	25,0	16,7
	д	15	20,0	20,0	53,3	13,3	53,3	20,0	20,0	13,3	0,0	20,0
11	х	41	34,15	46,34	51,22	21,95	39,02	21,95	43,90	21,95	26,83	26,83
	д	65	10,77	18,46	76,92	29,23	55,38	30,8	33,85	21,54	12,31	20,00

Наступним було таке питання: «Що Вас спонукає займатися фізичними вправами?» (табл. 3.3). Серед молодших хлопців найбільш поширеною були відповіді – «дають пораду батьки» та «дав пораду вчитель фізичної культури». Для учнів 7-го та 8-го класів – «передачі по телевізору» та «дали пораду друзі». Юнаки-старшокласники віддали перевагу знанням про користь занять фізичними вправами. Тобто свідомий вибір такої відповіді юнаками, які не займаються спортом, може свідчити про достатній рівень зовнішньої інформації щодо впливу фізичних вправ на загальний рівень фізичної підготовки та фізичного здоров'я людини.

Таблиця 3.3 – Фактори, які спонукають учнів до занять фізичними вправами, (n = 638), %

Клас	Стать	n	Варіанти відповідей							
			Поради вчителя фізкультури	Поради батьків	Поради друзів	Передачі по телевізору	Знання про користь занять фізичними вправами	Відвідування змагань	Публікації в газетах, журналах	Інше
5	х	21	14,3	71,4	19,0	47,6	14,3	14,3	0,0	0,0
	д	53	11,3	39,6	20,8	50,9	15,1	0,0	28,3	0,0
6	х	50	34,0	60,0	18,0	30,0	4,0	18,0	14,0	0,0
	д	54	5,6	24,1	29,6	64,8	18,5	35,2	40,7	0,0
7	х	34	26,5	14,7	52,9	52,9	5,9	20,6	20,6	0,0
	д	39	7,7	7,7	41,0	82,1	0,0	7,7	33,3	0,0
8	х	55	23,6	23,6	32,7	32,7	9,1	9,1	5,5	9,1
	д	54	14,8	18,5	27,8	61,1	14,8	9,3	38,9	9,3
9	ю	90	14,4	24,4	31,1	53,3	7,8	14,4	2,2	14,4
	д	55	12,7	20,0	23,6	47,3	0,0	0,0	0,0	20,0
10	х	12	8,3	8,3	8,3	25,0	58,3	0,0	0,0	16,7
	д	15	13,3	26,7	20,0	53,3	33,3	6,7	0,0	13,3
11	х	41	7,32	21,95	21,95	43,90	21,95	12,20	0,0	12,20
	д	65	7,69	20,00	20,00	30,77	35,4	6,15	3,1	9,23

Для молодших за віком дівчат важлива думка та порада вчителя фізичної культури. Також на їх свідомість має вплив інформація зовні. Дівчата у цьому віці вже більш самостійні у прийнятті рішень ніж хлопці, тому в них починає

переважати емоційний компонент [242, 309, 312, 314, 315]. Із практичного досвіду відомо: якщо батьки самі займалися спортом, то в сім'ї культивуються заняття спортом та фізичною активністю, до яких з раннього віку залучаються діти. Це дозволяє підтвердити встановлений науковцями факт, що одним із суттєвих зовнішніх факторів, які впливають на мотивацію школярів займатися спортом, є порада батьків [47].

Аналізуючи мотиви щодо занять фізичними вправами, ми виявили різницю їх прояву у респондентів за віком і за статтю, а порівнюючи спонукання при заняттях фізичними вправами, суттєвої різниці між відповідями хлопців і дівчат не помітили. Також з'ясовано, що вплив батьків на прийняття рішень підлітків у 16-17 років зменшується, натомість авторитет інших людей та їхня думка стають більш значущими [312].

Отже, на мотивацію підлітків щодо спортивно-оздоровчої діяльності, незалежно від того, займаються вони систематично спортом чи ні, суттєво впливає думка батьків, друзів, передачі по телебаченню та Інтернету. У старшому підлітковому та юнацькому віку більш свідомим є вплив інформації Інтернет-мережі та ЗМІ, яка може стати мотивованим спонуканням до занять фізичними вправами [312].

Таким чином, вивчення факторів, які впливають на мотивацію школярів до занять руховою активністю, та причин, які заважають реалізувати бажання зайнятися спортом, дозволило зробити певні висновки та виділити структуру позитивних і негативних чинників формування мотивації до занять руховою активністю.

3.2. Характерні особливості самооцінки фізичного розвитку школярів різних вікових груп

Самооцінка відображає ступінь розвитку особистості та відчуття власної значущості. Дослідники встановили, що самооцінка починає формуватися у ранньому дитинстві та продовжує розвиватися протягом усього життєвого шляху особистості під впливом різних соціальних факторів, що дозволяє

розглядати вікові особливості самооцінки [40, 41, 70, 80]. Завищена або неадекватна оцінка свого стану може бути фактором, який лімітує самовдосконалення засобами фізичного виховання. Еріксон Е. зазначає, що фізичні якості підлітка, які складають основу фізичного «Я», виступають важливим чинником творення його ідентичності та «Я-концепції» загалом [245, 308, 310, 521, 522]. У нашій розвідці важливо досліджені для нас важливо встановити особливості сприйняття свого фізичного розвитку у хлопців і дівчат різних вікових груп, дослідити ставлення до свого фізичного «Я» школярів, які займаються та не займаються спортом, а також визначити ступінь впливу показників фізичного «Я» на загальну самооцінку респондентів. Для дослідження індивідуального профілю фізичного «Я» особистості нами був використаний тест-опитувальник Є. В. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку» [70].

Визначимо особливості самоопису фізичного розвитку хлопців та дівчат віком 11-13 років (табл. 3.4). Для інтерпретації результатів дослідження ми обрали відносні показники, для цього абсолютні бали перевівши у відсоток від максимального балу (% від максимального балу) (за Боченковою) [70, 245, 308, 310]. Отже, в середньому значення як у хлопців, так і у дівчат складають від 71 % до 86 % від максимального балу, що взагалі свідчить про дещо завищений рівень уявлень школярів про свою фізичну підготовленість. У 5-му та 6-му класах хлопці з 11-ти показників фізичного розвитку, 8 оцінили вищим балом, ніж дівчата. Порівнюючи самоопис фізичного розвитку хлопців та дівчат даної вікової категорії, виявляємо, що при низькому рівні фізичної активності та низькій самооцінці фізичних якостей у хлопців завищена загальна самооцінка та показник власного здоров'я. Дівчата 11-13 років при низькій фізичній активності, заниженій оцінці власних фізичних якостей мають занадто високу загальну самооцінку та надто високо оцінюють стрункість свого тіла. Тобто у цьому віці хлопці і дівчата при низькій самооцінці фізичних якостей вважають себе досить привабливими (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Середнє значення показників опитувальника «Самоопис фізичного розвитку» (хлопці, дівчата 11–13 років), (% від максимального балу), (n = 638)

Клас		Здоров'я (48)	Координація рухів (36)	Фізична активність (36)	Стрункість тіла (36)	Спортивні здібності (36)	Глобальне фізичне Я (36)	Зовнішній вигляд (36)	Сила (36)	Гнучкість (36)	Витривалість (36)	Самооцінка (48)	Загальний рівень самоопису (420)
5кл.	х	86,11	89,81	81,30	97,04	81,67	87,78	74,07	79,44	85,00	81,67	86,53	84,68
	д	74,70	83,93	89,58	85,71	84,52	82,14	71,43	73,81	83,53	92,66	83,11	82,09
6кл.	х	84,96	83,11	78,50	83,00	80,89	78,00	70,78	77,22	75,00	80,28	77,67	79,17
	д	82,14	85,13	78,24	76,34	79,63	81,69	76,34	74,02	75,05	69,44	81,13	78,31
7кл.	х	82,29	82,03	75,98	79,17	80,23	80,88	74,35	76,47	74,02	81,70	82,35	79,23
	д	82,00	85,33	77,71	85,47	78,35	83,26	83,12	76,50	80,20	74,36	85,31	80,88

Результати тестування хлопців і дівчат 8-их та 9-их класів ми також об'єднали у віковий період 14-15 років (табл. 3.5). Середній бал самоопису фізичного розвитку за всіма показниками фізичного розвитку у хлопців вищий, ніж у дівчат. Достовірної різниці між віковими групами за середньостатистичними величинами оцінки в балах не виявлено. У хлопців уявлення про власну статуру з віком суб'єктивно стало більш реалістичним, що підтверджує середній бал оцінок за всіма шкалами самоопису, і середнє значення показників опитувальника «Самоопис фізичного розвитку» (% від максимального балу) (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Середнє значення показників опитувальника «Самоопис фізичного розвитку» (хлопці, дівчата 14–15 років), (% від максимального балу), (n = 638)

Клас		Здоров'я (48)	Координація рухів (36)	Фізична активність (36)	Стрункість тіла (36)	Спортивні здібності (36)	Глобальне фізичне Я (36)	Зовнішній вигляд (36)	Сила (36)	Гнучкість (36)	Витривалість (36)	Самооцінка (48)	Загальний рівень самоопису (420)
8 кл.	х	87,31	64,70	59,28	64,73	62,39	62,46	58,94	63,90	56,25	59,77	82,05	82,49
	д	77,93	76,03	70,78	70,63	65,53	70,06	67,64	66,41	71,66	45,14	74,69	70,50
9 кл.	х	81,64	83,44	79,96	85,37	78,07	81,59	79,07	77,78	71,33	57,89	81,92	79,88
	д	76,83	79,28	75,44	74,78	68,39	72,50	76,67	64,67	70,28	49,29	78,08	73,22

Результати, які ми отримали при тестуванні юнаків і дівчат 10-11-их класів при дослідженні вікових та статевих особливостей самооцінки фізичного розвитку (табл. 3.6). Дослідженнями виявлено, що загальний рівень самооцінки старшокласників більш реалістичний, ніж у молодших школярів. Натомість нижчими балами було оцінене здоров'я, а «координацію рухів» (89,5 %) та «фізичну активність» (81,3 %) вони визначили найрозвиненішими в собі якостями. Самооцінка у старшокласників має досить високий бал і вважається завищеною: у юнаків (78,3 % та 83,1 %), у дівчат (83,8 % та 84,9 % від максимального показника). Дослідженням встановлено, що самооцінка у дівчат 16-17 років вища, ніж у юнаків-однолітків. Але якщо брати загальні результати самоопису фізичного розвитку, то самооцінка показників фізичного розвитку в юнаків старших класів вища, ніж у дівчат за 9-ма з 11-ти (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Середнє значення показників опитувальника «Самоопис фізичного розвитку(хлопці, дівчата 16–17 років), (% від максимального балу), (n = 638)

Клас		Здоров'я (48)	Координація рухів (36)	Фізична активність (36)	Стрункість тіла (36)	Спортивні здібності (36)	Глобальне фізичне Я (36)	Зовнішній вигляд (36)	Сила (36)	Гнучкість (36)	Витривалість (36)	Самооцінка (48)	Загальний рівень самоопису (420)
10 кл.	х	76,91	74,31	79,40	84,72	69,21	68,98	73,61	66,67	62,50	62,27	78,30	72,74
	д	78,33	70,37	52,78	78,33	57,04	72,04	77,59	54,26	68,89	40,74	83,89	67,57
11 кл.	х	82,37	89,57	81,37	84,01	79,27	79,27	76,90	83,27	74,46	76,02	83,18	79,12
	д	76,91	74,31	79,40	84,72	69,21	68,98	73,61	66,67	62,50	62,27	78,30	72,74

Виокремивши із загалу респондентів тих, хто займається спортом, за всіма показниками самоопису (11 показників), самооцінка фізичного розвитку виявилася вища у спортсменів. Порівнюючи результати тестування дівчат, які не займаються спортом, з показниками самоопису дівчат-спортсменок, також констатуємо, що рівень самооцінки фізичного розвитку за всіма показниками самоопису (11 показників) у спортсменок – вищий. Високу самооцінку спортсменів можна пояснити наявністю них певних спортивних досягнень, які стимулюють та виховують наполегливість, силу волі та підсилюють віру в себе, що є фактором впевненості та досить високої самооцінки фізичного «Я» [308, 310, 312].

Загальний рівень самооцінки фізичного розвитку хлопців і дівчат відрізняється переважно високим рівнем (табл. 3.7, 3.8). Виявлено, що у хлопців середній бал оцінки самоопису фізичного розвитку вищий, ніж у дівчат: у хлопців 11-13 років – 81 % від максимального показника, у дівчат – 80 %; у хлопців 14-15 років - 81,85 %, у дівчат – 71,86 %; у хлопців 16-17 років – 76,74 %, у дівчат – 70,15 %.

Таблиця 3.7 – Загальний рівень самооцінки фізичного розвитку школярів (хлопці), (n = 303), %

Рівень самооцінки	5 клас n=21	6 клас n=50	7 клас n=34	8 клас n=55	9 клас n=90	10 клас n=12	11 клас n=41
Завищена	38,10	8,00	17,65	30,21	24,44	0,00	26,83
Висока	61,90	74,00	58,82	56,36	53,33	58,33	56,10
Середня	0,00	18,00	23,53	10,91	21,11	33,33	17,07
Низька	0,00	0,00	0,00	1,82	1,12	8,33	0,00

Таблиця 3.8 – Загальний рівень самооцінки фізичного розвитку школярів (дівчата), (n = 335), %

Рівень самооцінки	5 клас, n= 53	6 клас, n= 54	7 клас, n=39	8 клас, n=54	9 клас, n=55	10 клас, n=15	11 клас, n=65
Завищена	32,08	16,67	23,08	9,26	16,36	0,00	1,54
Висока	43,40	59,26	58,97	46,3	40,00	20,00	56,92
Середня	24,52	24,07	17,95	35,19	36,36	73,33	41,54
Низька	0,00	0,00	0,00	9,26	7,28	6,67	0,00

При виокремленні результатів опитувальника «Самоопис фізичного розвитку» у школярів, які займаються спортом визначено, що за всіма показниками опитувальника, самооцінка фізичного розвитку у них вища. Це можна пояснити наявністю спортивних досягнень, які стимулюють та виховують наполегливість, силу волі та підсилюють віру в себе, що є фактором впевненості у своїй фізичній вдосконаленості [245, 310, 312].

Наступним кроком дослідження самооцінки фізичного розвитку школярів різних вікових груп, було визначення рівня її адекватності відносно реальних результатів тестування рівня фізичної підготовленості хлопців і дівчат. Порівняння самооцінки фізичного розвитку школярів з результатами рухових тестів згідно шкільної програми: на швидкість, витривалість, координацію, гнучкість та силу – свідчать про невідповідність самооцінки координаційних здібностей: у хлопців 7-11-х класів, у дівчат 8-11-х класів –

самооцінка завищена (Додаток Н). Також виявлено, що у хлопців завищена самооцінка силових здібностей у 9-му та 11-му класах та завищена оцінка витривалості с 5-го по 7-й класи та в 11-му. Дівчата загалом адекватно оцінюють власні досягнення у рухових тестах на силу, витривалість, гнучкість (від низького до середнього рівня) [312].

Отримані результати наукового експерименту надають право стверджувати про існування певних відмінностей між показниками самоопису хлопців і дівчат різних вікових груп, що має безпосередній вплив на рівень їх загальної самооцінки. Хлопці самооцінку безпосередньо пов'язують зі своєю силою та фізичною активністю, дівчата - із зовнішністю та координацією рухів. Також, нами встановлено, що на загальну самооцінку хлопців молодшого шкільного віку впливає більше показників, ніж у дівчат. Існує суттєва різниця у самооцінці фізичного розвитку у юнаків і дівчат, котрі займаються і не займаються спортивною діяльністю [312].

3.3. Визначення рівня потреби у досягненні успіху школярів різних вікових груп

Підґрунтям мотивів є потреби особистості. У філософсько-економічному словнику (1983) термін «потреба» визначається як «потреба в чому-небудь необхідному задля підтримки життєдіяльності організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства загалом» [239, 299].

Потреба в досягненні як специфічна потребо-мотиваційна одиниця вперше описана в монографії Г. А. Мюррея «Explor ationsinpersonality» («Дослідження особистості») (1938 р.). Вона найбільш ґрунтовно вивчена з 20-ти психологічних потреб, розглянутих ученим.

Згідно Г. Мюрреєм список людських потреб складається з таких елементів: домінантність, агресія, пошук дружнього зв'язку, автономія, пасивна покора, потреба в повазі та підтримці, потреба досягнення, потреба бути в центрі уваги, потреба гри (іноді поєднується з безтурботністю, безвідповідальністю), егоїзм (нарцисизм), соціальність, потреба пошуку

покровителя, потреба надання допомоги, потреба уникнення покарання, потреба самозахисту, потреба подолання поразки, невдачі, потреба уникнення небезпеки, потреба порядку, потреба судження та ін.

Потреба в досягненні в персонології Г. А. Мюррея – одна з двох психологічних потреб людини в успіху (в тому чи іншому виді діяльності). Це прагнення індивіда відповідати стандартам високої якості щодо особистих досягнень чи успіхів [93]. Потребу в досягненнях автор відніс до класу потреб, пов'язаних із підвищенням статусу. У ранніх дослідженнях передбачалося, що потреба у досягненні наявна в будь-якій ситуації, де є змагання з будь-яким рівнем досконалості (такий рівень досконалості встановлюється як на основі результатів, що досягаються іншими, так і на основі власних уявлень про бажаний результат). Згодом потребу в досягненні ретельно дослідив Д. Макклелланд. Учений з'ясував, що загалом потреба в досягненні є стійкою характеристикою особистості, тобто проявляється в широкому спектрі ситуацій незалежно від їх конкретного змісту [312, 433].

Існує думка вчених, що зрозуміти зміст ціннісних орієнтацій можливо тільки через аналіз предмета діяльності, в основі якого закладені потреби та інтереси людини.

Фахівець А. Г. Здравосмилов висловив думку, що ціннісна орієнтація – це усвідомлена оцінка явищ і предметів зовнішнього світу з точки зору їх важливості, і , відповідно використання для задоволення потреб і інтересів людини [162].

Потребам у структурі ціннісних орієнтацій відведено центральне місце. Тому наступним завданням дослідження було визначення рівня потреби у досягненнях школярів та мотивування їх на успіх. Нами був використаний тест - опитувальник Ю. М. Орлова (1976) [239, 358].

Спочатку ми визначали рівень потреби у досягненні хлопців і дівчат різного віку, потім - особливості їх потреби у досягненні успіху згідно їхнього психологічного типу. Результати дослідження засвідчують, що у наших респондентів переважає середній рівень потреби у досягненні успіху як у

хлопців, так і у дівчат. З віком цей показник зростає у юнаків та знижується у дівчат [339, 299].

Визначення відмінностей за рівнем потреби у досягненні успіху, як складника мотивації до занять фізичною культурою у хлопців і дівчат, надало нам можливість установити критичні вікові періоди, коли рівень потреби в досягненні успіху має найнижчі показники і досягає максимальних показників (рис. 3.3). Найвищі показники рівня потреби в досягненні успіху хлопців і дівчат збігаються у віковому аспекті. Це період 11-12 років, який, за результатами нашого дослідження, і є віком активних занять фізичною активністю хлопців і дівчат. Критичні періоди рівня потреби у досягненні успіху хлопців і дівчат є різними: у хлопців виявлено один критичний період, у дівчат – два.

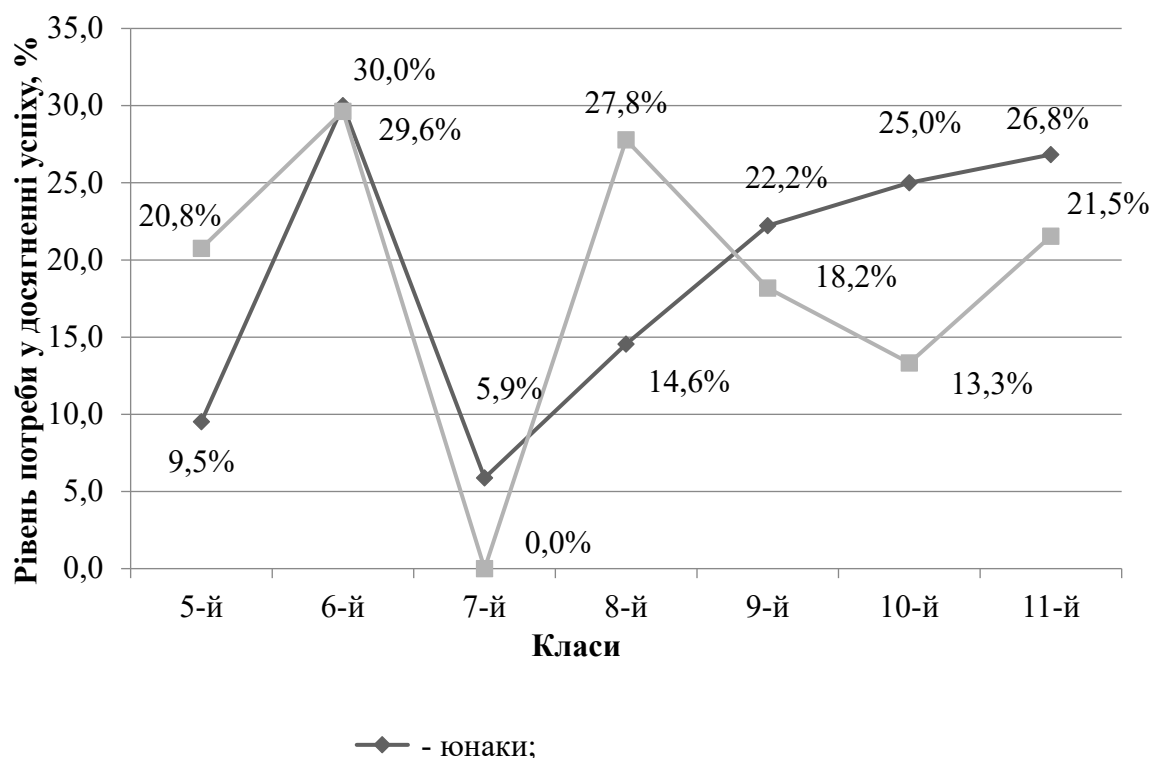

Рисунок 3.3. Рівень потреби у досягнення успіху школярів

Перший період у хлопців і дівчат збігається та припадає на 13 років (7 клас). Далі, у 14 років (8-й клас) простежуємо значне підвищення рівня

потреби у досягненні успіху у дівчат, більш стабільно – у хлопців. У дівчат другий критичний період припадає на 16 років. У юнаків з 13 років до 17 років простежується динаміка підвищення рівня потреби в досягненні успіху [312].

3.4. Критичні періоди у школярів різних вікових груп, які впливають на мотивацію до занять фізичною культурою і спортом

Фізіологічними та психологічними дослідженнями науковців доведено, що чутливість до зовнішніх впливів носить вибіркового характеру на різних етапах онтогенезу [312]. Це стало основою уявлення про сенситивні періоди, як періоди найбільшої чутливості до впливу факторів зовнішнього середовища, навчальних і фізичних навантажень [288, 329, 330].

Дослідники стверджують, що зміна періодів є переломним моментом, коли організм переходить від одного якісного стану до іншого [312]. Стрибкоподібні моменти розвитку цілого організму, окремих органів і тканин називаються критичними. Критичні періоди переключають організм на новий рівень онтогенезу, створюють морфо-функціональну основу існування організму в нових умовах життєдіяльності, а сенситивні періоди пристосовують функціонування організму до цих умов (оптимізуються процеси перебудови в різних органах і системах організму, узгоджується їх діяльність, забезпечується адаптація до фізичних і розумових навантажень тощо) [252, 312].

У нашому дослідженні критичними ми вважаємо періоди зниження визначених показників, а сенситивними – найбільш чутливі до розвитку певних якостей (визначення особливостей психічних або фізичних) [252, 312]. Використовуючи результати емпіричного дослідження ми визначили критичні періоди мотиваційних пріоритетів у сфері фізичної культури і спорту: рівень потреби в досягненні: у хлопців з 6-го по 8-й клас; у дівчат – з 6-го по 7-й клас та 9-й клас; мотивація до занять спеціально-організованою руховою активністю: у хлопців – 8-й клас; у дівчат – 7-й клас; самооцінка фізичного розвитку: у юнаків – 9-й клас; у дівчат – 10-й клас (рис. 3.4, 3.5).

Ураховуючи те, що в Україні батьки віддають дітей у школи з 5-ти до 7-ми років, ми керуємося положенням, що поняття віку та вікових кордонів та особливостей вікових етапів має не абсолютне, а відносне значення. Тому особливості вікових періодів нами визначено (умовно) як період навчання школярів у певному класі [252, 312]. Результати представлено на рис.3.6, 3.7.

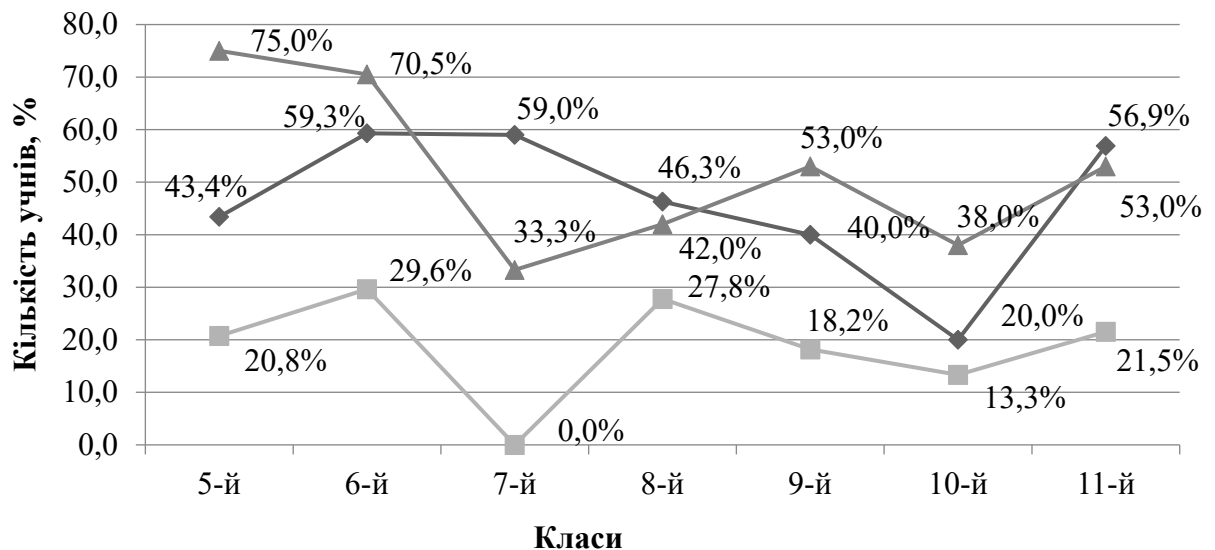

Рисунок 3.4. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом дівчат у різні вікові періоди

- ◆ - високий рівень самооцінки
- - високий рівень потреби у досягненні успіху
- ▲ - рівень відвідування занять спеціально-організованою руховою активністю

Таким чином, максимальний рівень відвідування занять спеціально-організованою руховою активністю у хлопців і дівчат припадає на 5-ий та 6-ий класи (вік 11-12 років). З 6-го по 7-ий клас у дівчат і хлопців ми виявили зниження рівня потреби у досягненні успіху, що призводить до зниження мотивації до занять фізичною активністю та зниженню загального рівню самооцінки фізичного розвитку. Внутрішнє вони відчують необхідність змін, але у даному віці не можуть знайти спосіб вирішення даної проблеми. Дівчата в період між 7-м та 8-м класом приділяють значну увагу зовнішності.

Низький рівень їхньої самооцінки свідчить про внутрішнє розуміння невідповідності власної зовнішності зі стандартами, які вони бачать по телевізору та Інтернеті [252, 312].

Вони підсвідомо починають шукати вихід з дискомфортного стану. У зв'язку з цим у дівчат з'являється потреба змінити зовнішній вигляд та поліпшити рівень фізичних якостей, що вони і знаходять у різних формах фізичної активності. Із 7-го до 8-го класу у хлопців також простежується зниження мотивації до рухової активності, що тягне за собою зниження загального рівня самооцінки фізичного розвитку. Аналізуючи свій стан, хлопці переглядають відношення до власних ціннісних орієнтацій та обирають той вид діяльності, який допоможе їм підняти самооцінку. Так, у 9 -му, 10-му та 11-му класах простежується підвищення рівня потреби у досягненні успіху, що призводить до підвищення їх мотивації до занять фізичними вправами задля самовдосконалення (рис. 3.5).

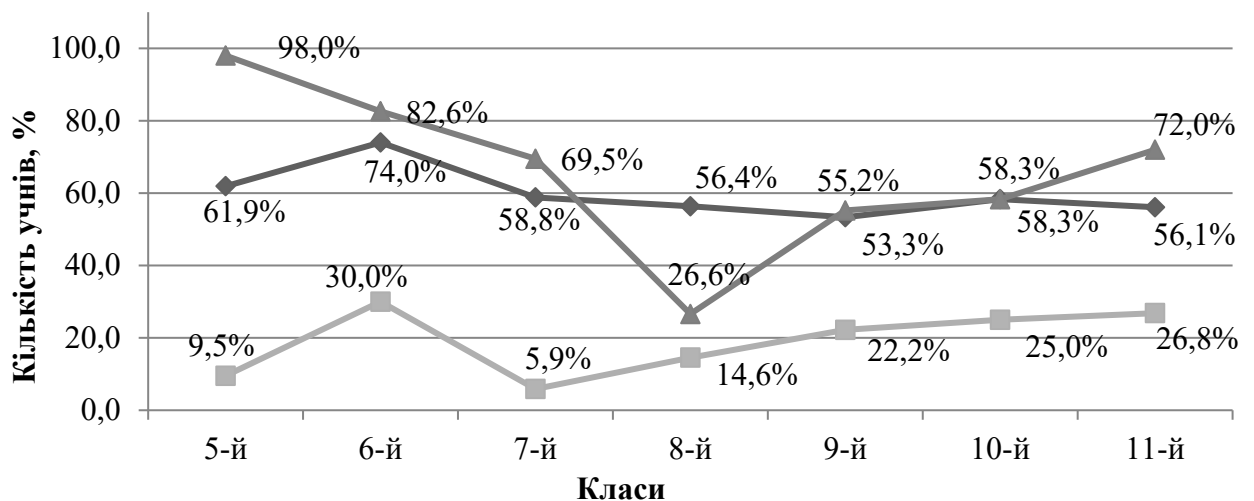

Рисунок 3.5. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом хлопців в різні вікові періоди

◆ - високий рівень самооцінки
 ■ - високий рівень потреби у досягненні успіху
 ▲ - рівень відвідування занять спеціально організованою руховою активністю

Таким чином, отримані результати порівняння онтогенезу критичних періодів ціннісно-мотиваційних пріоритетів індивідуальної фізичної культури

юнаків і дівчат дає можливість визначення концептуальних позицій дослідження, мета якого – формування концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів на основі вікових, статевих та гендерних індивідуальних особливостей юнаків та дівчат [252, 312].

Висновки до розділу 3

На основі результатів емпіричного дослідження виявлено, що в основі потребо-мотиваційної сфери фізичної культури і спорту хлопців і дівчат є як спільні пріоритети, так і ті, що суттєво відрізняються. Установлено, що зацікавленість заняттями фізичною культурою у хлопців з 5-го класу до 11-го знижується майже вчетверо, у дівчат – удвічі.

Серед мотиваційних пріоритетів до занять фізичною культурою та спортом хлопців і дівчат пріоритетними виявилися мотиви, які спрямовані на вдосконалення зовнішнього вигляду та фігури, починаючи з 11 років.

Дослідження мотивів хлопців і дівчат різних вікових груп, які спонукають їх до занять руховою активністю виявило, що вплив сімейного виховання та поради батьків для молодших за віком школярів (і для хлопців і для дівчат) у пріоритеті. З віком на їх рішення більше впливають поради друзів, інформація Інтернет-мережі та ЗМІ.

Вивчення загального рівню самооцінки фізичного розвитку, виявило домінування у школярів переважно високого рівня самооцінки (в середньому значення як у юнаків, так і у дівчат, складають 71 % - 86 % (від максимального балу).

Вивчення рівня потреби у досягненні успіху у школярів різних вікових груп, визначено, що потреба у досягненні успіху з віком зростає у юнаків та знижується у дівчат. Виявлено, що переважно низький рівень потреби у досягненні успіху школярі, які не займаються спортом.

В ході дослідження визначено критичні періоди зниження і підвищення мотивації підлітків до занять спеціально-організованою руховою активністю: в хлопців зниження мотивації простежується з 7-го до 8-го класу, а підвищення

– з 9-го до 11-го класу; у дівчат період зниження мотивації припадає на 7-ий та 10-ий класи, а підвищення – на 11-й клас.

Отримані результати досліджень дають право стверджувати, що для формування певної стратегії залучення учнівської молоді до систематичних занять фізичною культурою, вивчаючи інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації у сфері фізичної культури, їх ставлення до рухової активності, не можна орієнтуватися тільки на один із показників біологічної чи психосоціальної системи. Необхідно враховувати не тільки фізіологічні та морфо-функціональні особливості школярів, але і весь комплекс біологічних і соціальних ознак особистості, впроваджуючи гендерний підхід у процес шкільного фізичного виховання.

РОЗДІЛ 4

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПОТРЕБО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ШКОЛЯРІВ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧОЇ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЇХ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

4.1. Характерні особливості прояву ознак психологічної статі школярів

При вивченні мотиваційних пріоритетів школярів до занять фізичною культурою і спортом на першому етапі дослідження ми стратифікували тільки за статевими ознаками. Поділяємо думку вчених, які вважають юність не тільки періодом фізичного становлення, а й унікальним етапом когнітивного дорослішання, коли самооцінка юнаків і дівчат значною мірою залежить від стереотипних уявлень про чоловіків і жінок, а диференціація цінностей відбувається відповідно до чоловічих і жіночих стандартів [312]. Проте сьогодні, на жаль, немає ґрунтовних комплексних досліджень самооцінки фізичного «Я», мотиваційних пріоритетів, інтересів, потреб і ціннісних орієнтацій школярів у сфері фізичної культури і спорту з точки зору впливу гендеру [238, 315].

Припускаємо, що формування мотивації до рухової активності та цінностей фізичної культури може певною мірою залежати від гендерних особливостей хлопців і дівчат та і сама фізична культура є одним із засобів гендерної соціалізації школярів. Тому на наступному етапі дослідження ми визначаємо гендерну ідентичність школярів. Оскільки гендер - не природна даність, а соціальний конструкт, гендерна приналежність передбачає гендерну ідентичність - усвідомлення себе в зв'язку з культурними визначеннями мужності і жіночності. Осмислення проблеми гендерної ідентичності особистості – це одне з ключових питань гендерних досліджень. Слід зауважити, що розуміння терміна «гендерна ідентичність» для багатьох учених неоднозначне. Розглянемо лише деякі з них. Поняття «ідентичність» уперше представив Е. Еріксон. На його думку, ідентичність спирається на

усвідомлення особистістю минулості власного існування, передбачає сприйняття власної цілісності, дозволяє людині визначати ступінь своєї схожості з різними людьми при одночасному баченні своєї унікальності та неповторності [521, 522]. Автор розглянув ідентичність як процес трансформації життєвого досвіду в індивідуальне «Я», основною функцією якого є адаптація. Також науковець звернув увагу на те, що підсумком підліткового віку є більш-менш сформоване уявлення людини про себе як про цілісну особистість, у чомусь схожу на інших, у чомусь – відмінну [522]. Тож «гендерна ідентичність» виникла в результаті взаємодії образу «Я» та інших. Вона проявляється як суб'єктивний досвід психологічної інтерпретації чоловічих або жіночих рис [135]. Основою гендерної ідентичності є біологічна стать людини. Надбудовою до біологічного заснування гендерної ідентичності є психологічні риси – маскулітність, фемінітність чи андрогінність, що формуються відповідно до соціокультурних норм суспільства [312]. Сполучною ланкою між організмом людини та соціальним середовищем є особистість, яка характеризується не біологічними, а соціальними якостями [281]. Людська особистість не є механічною сумою психологічних якостей. Психологічні якості інтегровані в єдиній особистості. Ядром особистості, яка детермінує всі її прояви, є потребо-мотиваційна сфера, що являє собою складну і взаємозв'язану систему стремлінь і спонукань людини. Розвиток особистості передбачає формування ієрархічної потребо-мотиваційної структури, де домінують вищі духовні потреби [184].

Учені багатьох країн уже тривалий час здійснюють систематичні фундаментальні та прикладні дослідження з гендерної проблематики. У контексті нашого дослідження найбільш цікавими є ті, що стосуються висвітлення різноманітних аспектів гендеру у сфері фізичної культури і спорту, а також фундаментальні розвідки видатних психологів і педагогів (Афіногенова С. В., Агєєва В. П., Базарний В. Ф., Ворожбітова О. Л., Фащук О., Дамадаєва А. М., Римарєв М. Ю., Стамбулова Н. Б., Говорун Т. В., Кікінежді О. М та ін.) [243, 248, 297, 312].

Стать людини складається із взаємопов'язаних біологічних, психологічних і соціальних компонентів та не є однорідним утворенням. Визнання за фемінінністю та маскуліністю, як особистісними характеристиками незалежності та можливості поєднання в одній людині, дозволило відійти від біологічного протиставлення чоловічого та жіночого та звернутися до статево-рольових типів [303, 304, 312]. Однак, як зазначає Т. А. Арканцева, це спричиняє певну обмеженість даного підходу: «У реальному житті психологічну та біологічну складові не можна розглядати ізольовано. Так, наприклад, існують не просто маскуліні та фемініні суб'єкти, а маскуліні чоловіки та маскуліні жінки, фемініні чоловіки та фемініні жінки, і за особистісними психологічними характеристиками вони є різними» [25]. Ми згодні з даним положенням і вважаємо, що формування мотивації до рухової активності та цінностей фізичної культури може залежати від гендерних особливостей юнаків і дівчат. Для цього здійснюємо стандартизоване тестування за методикою Сандри Бем «Маскуліність – фемінінність» (Bem Sex Role Inventori – BSRI) [78, 543]. Відповідно до методики тесту, основний індекс IS визначається за формулою. Величина індексу IS у межах від -1 до $+1$ свідчить про андрогінність, менша -1 ($IS < -1$) – про маскуліність, більша $+1$ ($IS > +1$) – про фемінінність [78, 543]. Даний тест розглядає маскуліність та фемінінність не як альтернативи, а як незалежні якості. Її концепція андрогінії внесла істотні корективи щодо уявлення про маскуліність – фемінінність. Маскуліний тип характеризується найбільшою виразністю таких якостей особистості, як незамінність, наполегливість, схильність до захисту власних поглядів та до ризику, аналітичний склад мислення, віра у себе, самодостатність [78, 312, 543]. Фемінінному типу особистості більшою мірою притаманні такі якості, як сором'язливість, ніжність, здатність до співчуття, вміння втішати, сердечність, м'якість, довірливість та любов до дітей [78, 312, 543]. Андрогінному типу особистості приблизно однаково притаманні маскуліні та фемініні якості особистості та риси характеру, що виявляються в поєднанні традиційно

чоловічих і жіночих характеристик в одній людині. Андрогінія розглядається як гармонійне поєднання традиційно чоловічих, так і жіночих якостей [78, 312, 543].

На основі аналізу отриманих даних визначено, що переважна більшість юнаків і дівчат, незалежно від віку, мають IS андрогінного типу особистості. Із 302 юнаків – 92,77 % мають показник IS андрогінного типу. Тільки 5,12 % юнаків репрезентують гендерну ідентичність маскулінного типу та 1% – характеристики фемінінного типу (табл.4.1). З-поміж 335 дівчат 73,89 % віднесені до андрогінного типу особистості, 23,33 % – до фемінінного, маскулінні характеристики мають 2,78 % дівчат [297, 312]. Отримані дані дають нам підставу констатувати наявність у юнаків та дівчат одночасно маскулічних і фемінічних характеристик. Згідно з отриманими результатами нашого дослідження, юнаки, які займаються спортом, належать до таких типів особистості: 91,86 % - до андрогінного, 5,81 % – до маскулічного, 2,33 % – до фемінічного [297, 312]. Натомість маскулічні характеристики мають 27,3 % дівчат-спортсменок, що, відповідно, більш ніж на 20% перевищує кількість юнаків, які займаються спортом. Фемінічному типу відповідають 13,6% дівчат, андрогінному – 59,1 %. Усі опитані нами дівчата, які займаються тхеквондо, мають маскулічний тип характеру [297, 312].

Нажаль, на даному етапі проведення дослідження, використання опитувальника С. Бем «Маскулічність-фемінічність» не дозволило виявити у повній мірі чутливість до визначення особливостей мужності та жіночності на індивідуальному рівні, про що свідчать також результати інших вчених (В. В. Горячов, 2009; М. Великодня, 2015). Тому, для подальших досліджень у визначеному напрямку стала необхідною процедура корегування інтерпретації отриманих результатів. З огляду на те, що більше 90 % респондентів мають андрогінний тип гендерної ідентичності особистості, ми вирішили провести кластерний аналіз та розглянути IS кожного респондента, який має андрогінний тип особистості, і виокремили з них тих респондентів, чий психологічний тип ближче до маскулічного або фемінічного типу, за

результатами якого отримано 3 кластери, які відображають усі значення досліджуваного параметру. [297, 312].

Таким чином, нами вперше було проведено кластерний аналіз параметру IS тесту Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність», за результатами якого отримано 3 кластери, які відображають усі значення досліджуваного параметру IS (табл. 4.10) [297, 312].

До 1-го кластеру увійшли всі респонденти андрогінного ($-1 < IS < 1$) психотипу – 51,02 % від загальної кількості респондентів. До 2-го кластеру віднесені респонденти 1) маскуліного ($IS < -1$) та 2) андрогінного з ознаками маскуліного ($-1 < IS < -0,46$) психотипів, кількість яких становить 15,72 % від усіх респондентів. У 3-му кластері об'єднані респонденти фемініного та андрогінного психотипів з ознаками фемініного ($0,58 < IS < 1,86$) – 33,26 % опитаних респондентів [297, 312].

Таблиця 4.1 – Розподіл загальної кількості респондентів за кластерами згідно психологічних типів гендерної ідентичності, (n = 638), %

Кластер	Психологічний тип	Межі IS	Кількість у кластерах, (%)
1	Андрогінний	Від -0,40 до 0,50	51,02
2	Маскулінний	-1,90 до (-0,50)	15,72
3	Фемініний	0,60 до 1,90	33,26

Отже, нами модифіковано систему оцінки за індексом IS психотипу особистості за методикою С. Бем «Маскулінність – фемінінність» (табл. 4.1). Відповідно до розподілу респондентів за кластерами, згідно з їхніми психологічними характеристиками, було отримано наступні показники загального розподілу юнаків і дівчат за віковими групами (табл.4.3).

Виявлено, що кількість андрогінних юнаків (59,04 %) переважає більше ніж удвічі кількість маскуліних (27,71 %) та більше ніж учетверо – фемініних (13,25 %). Натомість кількість андрогінних та фемініних дівчат із невеликою різницею (2 %) складає 47,22 % та 45,28 %. Утім, маскуліних серед них – лише 7,5 %. Визначено, що серед школярів, які займаються спортом, розподіл згідно з їхніми гендерними характеристиками дещо інший.

Серед спортсменів кількість маскулінних юнаків на 7,34 % більше, а фемінінних – на 5,0 % менше (табл. 4.2). Привертає увагу той факт, що серед дівчат, які займаються спортом, на відміну від загальної кількості школярів, осіб із маскулінінними ознаками більше на 20 %, проте з фемінінінними – на 18,14 % менше.

Таблиця 4.2 – Кількість респондентів за параметром IS тесту С. Бем «Маскулінінність-фемінінінність» в різні вікові періоди

Андрогінний психотип	Маскулінінний психотип	Фемінінінний психотип	Андрогінний психотип	Маскулінінний психотип	Фемінінінний психотип
<i>Юнаки, n=332</i>			<i>Дівчата, n=360</i>		
196	92	44	170	27	163
59,04%	27,71%	13,25%	47,22%	7,50%	45,28%
<i>Юнаки, які займаються спортом, n=97</i>			<i>Дівчата, які займаються спортом, n=29</i>		
55	34	8	14	8	7
56,70%	35,05%	8,25%	48,28%	27,59%	24,14%

Гендерно-статевий розподіл школярів у віковому аспекті представлено в таблиці 4.3. У результаті аналізу даних виявлено, що з віком у юнаків кількість осіб з ознаками маскулінінності зростає (з 20,15 % до 31,9 %), а з ознаками фемінінінності – знижується (з 14,93 % до 11,32 %) [312]. Також виявлено тенденцію до збільшення кількості фемінінінних дівчат із віком з 45,03 % до 57,50 %, що свідчить про вплив соціокультурних факторів на формування гендерної ідентичності підлітків [312].

Таблиця 4.3 – Розподіл загальної кількості респондентів за результатами кластерного аналізу параметру IS тесту С. Бем за віковими періодами

Андрогінний психотип	Маскулінінний психотип	Фемінінінний психотип	Андрогінний психотип	Маскулінінний психотип	Фемінінінний психотип
<i>Хлопці, 11-13 років, n=134</i>			<i>Дівчата, 11-13 років, n=171</i>		
87	27	20	84	10	77
64,92%	20,15%	14,93%	49,12%	5,85%	45,03%
<i>Хлопці, 14-15 років, n=145</i>			<i>Дівчата, 14-15 років, n=109</i>		
78	49	18	53	16	40
53,79%	33,79%	12,41%	48,62%	14,68%	36,70%
<i>Юнаки, 16-17 років, n=53</i>			<i>Дівчата, 16-17 років, n=80</i>		
31	16	6	33	1	46
58,49%	30,19%	11,32%	41,25%	1,25%	57,50%

Також виявлено тенденцію до збільшення кількості фемінінних дівчат із віком, що дозволяє зробити припущення щодо впливу гендерних стереотипів на формування гендерної ідентичності підлітків [297, 213].

Таким чином, набула подальшого розвитку система оцінки тесту «Маскулінність – фемінінність» за рахунок її модифікації її та були визначені нові межі градації тесту Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність» згідно з якими повною мірою відображаються всі значення досліджуваного параметру.

4.2. Характерні особливості самооцінки фізичного розвитку школярів у гендерному аспекті

Досліджуючи самооцінку фізичного розвитку хлопців і дівчат різних вікових груп, ми визначили її загальний рівень. З метою виявлення взаємозв'язків між загальним рівнем самооцінки школярів та гендерною ідентичністю, було проведено порівняльний аналіз показників самоопису фізичного розвитку респондентів з параметрами IS (табл. 4.4., 4.5.) [312, 316].

Вчені зауважують, що у реальному житті біологічну та психологічну складові статі не можна розглядати ізольовано. Існують не просто маскулінні та фемінінні суб'єкти, а маскулінні дівчата та маскулінні юнаки, фемінінні дівчата та фемінінні юнаки і вони за своїми властивостями є різними [6, 10, 25, 297, 312]. Наприклад, дівчата і юнаки маскулінного статеврольового типу мають цілу низку значущих відмінностей. Маскулінні дівчата є більш благополучними з точки зору емоційно стійкості та відношенням з оточуючим світом ніж маскулінні хлопці. За даними вчених, хлопці менш за дівчат мають фемінінний статево-рольовий психологічний тип особистості. А от дівчата та хлопці андрогінного психотипу у більшій мірі відрізняються між собою на відміну ніж хлопці та дівчата інших психологічних типів [6, 10, 25, 297, 312].

Завдяки проведеному дослідженню ми встановили, як впливає психологічний тип особистості на рівень самооцінки фізичного розвитку юнаків і дівчат різного віку. Результати дослідження свідчать, що завищену самооцінку мають переважно юнаки – представники маскулінного психотипу,

серед яких не виявлено респондентів із заниженою самооцінкою. Привертає увагу той факт, що завищений рівень самооцінки фізичного розвитку мають дівчата андрогінного психологічного типу. Високий і середній рівень самооцінки фізичного розвитку належить дівчатам фемінінного та маскулінного психологічних типів. Хлопці та дівчата, які віднесені до фемінінного гендерної типу, недооцінюють свої здібності (середня самооцінка у 24% хлопців і 30% дівчат). Занижена самооцінка виявлена тільки у представників фемінінного та андрогінного психологічних типів. Дані результати представлені у таблицях 4.4., 4.5.

Таблиця 4.4 – Загальний рівень самооцінки фізичного розвитку юнаків різних психологічних типів, (n = 303)

Загальний рівень самооцінки	Андрогінний психологічний тип		Маскулічний психологічний тип		Фемінічний психологічний тип	
	n	%	N	%	n	%
Завищений	33	18	27	32	8	22
Високий	113	62	45	53	19	54
Середній	33	18	13	15	9	24
Низький	3	2	0	0,00	0	0,00
Всього	182	100	85	100	36	100

Таблиця 4.5 Загальний рівень самооцінки фізичного розвитку дівчат різних психологічних типів, (n = 335)

Загальний рівень самооцінки	Андрогінний психологічний тип		Маскулічний психологічний тип		Фемінічний психологічний тип	
	n	%	N	%	n	%
Завищений	46	28	1	4	17	12

Продовження табл. 4.5

Високий	79	48	17	64	79	55
Середній	36	22	9	32	43	30
Низький	3	2	0	0	5	3
Усього	164	100	27	100	144	100

Таким чином, отримані результати наукового експерименту дозволяють стверджувати про існування гендерних відмінностей у показниках самоопису

фізичного розвитку юнаків і дівчат, що має безпосередній вплив на загальний рівень самооцінки респондентів [297, 312, 316].

Слід підкреслити, що ці та інші дослідження гендерних особливостей і відмінностей у сфері фізичної культури і спорту є підставою для систематизації даних про гендерний підхід у вихованні, визначення факторів, які впливають на формування індивідуальної фізичної культури осіб з різними ознаками психологічної статі [312].

На підставі отриманих даних можна констатувати наявність у хлопців і дівчат певних спільних гендерних ознак. Проте відмінних ознак простежено значно більше. Тому, на нашу думку, при цілеспрямованому впливі на формування ціннісних орієнтацій школярів у сфері фізичної культури і спорту врахування лише гендерних особливостей юнаків і дівчат значно обмежить наші можливості щодо визначення організаційно-методичних умов залучення більшої кількості дітей, підлітків і молоді до систематичних занять фізичною культурою і спортом [312].

4.3. Гендерні відмінності ієрархічної структури ціннісних орієнтацій школярів

В контексті нашого дослідження поняття «ціннісна орієнтація» розуміється як вибір юнаками та дівчатами певних цінностей, за якими розуміється їх смислова життєва позиція та завдяки визначенню яких є можливість спроектувати та впливати на мотиваційну сферу респондентів. У модифікованій методиці М. Рокича були враховані вікові особливості психічного розвитку школярів, які обумовлюють, з одного боку функціонування механізму диференціації цінностей, а з іншого – характер вибору тих чи інших цінностей як актуальних для школярів [241, 301].

Досліджуючи мотивацію, інтереси та потреби школярів у сфері фізичної культури і спорту з точки зору гендерних особливостей, із метою виявлення впливу психологічної статі на ієрархію системи цінностей школярів, використовуючи модифіковану систему оцінки за індексом IS психотипу

особистості (методика С. Бем), ми провели аналіз зв'язку ознак психологічної статі (маскулінність, андрогінність, фемінінність) хлопців та дівчат з ієрархією їх ціннісних орієнтацій.

У результаті дослідження нами були виявлені певні відмінності між юнаками і дівчатами одного гендерного типу (4.6, 4.7). У маскулінних юнаків «активне, сповнене діяльності життя» займає середину ієрархічної структури та знаходиться на 5-му місці, у дівчат посідає лише 12 позицію. «Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч)» також виявилася більш значущою для маскулінних юнаків ніж дівчат (3 місце на противагу 7-му). Натомість, «свобода, як незалежність у поступках та діях» для маскулінних дівчат є пріоритетною (3 місце), для юнаків – незначущою (12 місце). Фемінінні юнаки та фемінінні дівчата також були не одностайні у виборі пріоритетних цінностей-цілей. «Щасливе сімейне життя» для фемінінних дівчат є головною цінністю (1 місце), у юнаків – на 2-му місці. «Активне діяльне життя» більш значущим виявилось для юнаків (5 місце) ніж для дівчат (9 місце). Для фемінінних юнаків «самостійність, як незалежність в судженнях про оцінки» не представляє цінності, та займає останнє місце у ієрархії термінальних цінностей, натомість фемінінні дівчата віддали їй 11 місце за рейтингом.

У хлопців та дівчат, які належать до андрогінного психологічного типу, суттєвої різниці в ієрархії цінностей-цілей не виявлено, окрім ставлення до цінностей «кохання» та «краса (переживання прекрасного в природі та мистецтві)». Для дівчат вони виявилися більш значущими, ніж для юнаків.

У маскулінних хлопців «активне, сповнене діяльності життя» займає середину ієрархічної структури і розташовується на 5-му місці, а в дівчат посідає лише 12-у позицію. «Упевненість у собі (свобода від внутрішніх суперечностей)» також виявилася більш значущою для маскулінних юнаків, ніж для дівчат (3-тє місце на противагу 7-му). Натомість «свобода як незалежність у вчинках і діях» для маскулінних дівчат є пріоритетною (3-тє місце), для юнаків – незначущою (12-тє місце).

Таблиця 4.6 – Рейтинг термінальних ціннісних орієнтацій школярів згідно психологічного типу особистості

№	Назва цінностей	Андрогінний психотип				Маскулінний психотип				Фемінінний психотип			
		Хлопці		Дівчата		Хлопці		Дівчата		Хлопці		Дівчата,	
		Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали
1	Самостійність	9	4,14	10-11	4,26	8	4,14	12	4,11	15	3,76	11	4,09
2	Впевненість у собі	4	4,51	4-5	4,53	3	4,40	7	4,33	6	4,29	4	4,53
3	Матеріальна забезпеченість	15	3,92	16	3,89	13-14	3,83	16	3,67	11-12	3,90	16	3,69
4	Здоров'я	1	4,70	2	4,64	4	4,38	2	4,78	2	4,62	5	4,51
5	Задоволення від життя	8	4,15	8	4,30	7	4,21	7	4,33	7	4,19	6	4,28
6	Цікава робота	7	4,21	6	4,37	5	4,29	7	4,33	13-14	3,81	12	4,07
7	Кохання	5	4,49	3	4,54	6	4,26	3	4,67	4	4,52	3	4,57
8	Свобода	13	4,01	13	4,07	12	3,93	3	4,67	9-10	4,00	13	3,95
9	Краса	14	4,00	7	4,31	13-14	3,83	10	4,22	9-10	4,00	6	4,28
10	Хороші та вірні товариші	3	4,57	1	4,83	2	4,52	1	4,89	1	4,76	2	4,67
11	Пізнання	10	4,07	10-11	4,26	9	4,10	6	4,44	11-12	3,90	9	4,14
12	Щасливе сімейне життя	2	4,65	4-5	4,53	1	4,67	3	4,67	2	4,62	1	4,69
13	Творчість	16	3,66	15	3,97	15	3,76	15	3,78	16	3,57	15	3,81
14	Суспільне визнання	11	4,05	12	4,17	10	4,05	10	4,22	8	4,10	8	4,17
15	Активне, діяльне життя	6	4,36	9	4,29	11	4,00	12	4,11	5	4,38	9	4,14
16	Рівність	12	4,03	14	4,04	16	3,69	14	3,89	13-14	3,81	13	3,95

Фемінінні хлопці та фемінінні дівчата також були не однотайні у виборі пріоритетних цінностей-цілей. «Щасливе сімейне життя» для фемінінних дівчат є головною цінністю (1-е місце), а юнаки ставлять її на 2-ге місце. «Активне діяльне життя» більш значущим виявилось для хлопців (5-те місце), ніж для дівчат (9-те місце). В ієрархії термінальних цінностей фемінінних хлопців «самостійність як незалежність у судженнях про оцінки» займає останнє місце, натомість фемінінні дівчата віддали їй 11-те місце.

Дослідивши ієрархію інструментальних цінностей школярів, ми з'ясували певні відмінності у виборі цінностей-засобів між хлопцями та дівчатами одного статево-рольового типу (табл. 4.7). Так, досягти поставлених життєвих цілей маскулінні дівчата планують завдяки відповідальності, твердій волі, широті поглядів, чесності та вихованості (усі перелічені якості стали пріоритетними та поділили між собою 1-е місце). Хлопці маскулінного психотипу планують досягнення власних цілей завдяки зовсім іншим якостям, як-от: «життєрадісність» (1-е місце), «чесність» (2-ге місце) та «раціоналізм» (3-тє місце). Фемінінні хлопці, на відміну від фемінінних дівчат, виявилися більш старанними, чуйними, з високим ступенем самоконтролю та самодисципліни. Саме завдяки таким цінностям-засобам вони прагнуть досягти поставленої мети. Дівчатам властиві дещо інші цінності-засоби. Вони планують домогтися накреслених цілей завдяки працелюбності та продуктивності в роботі, своєму вмінню прощати іншим людям їхні помилки та омани. Андрогінна соціалізація дівчат пов'язана передусім із вихованістю, освіченістю, чуйністю та широтою поглядів. Натомість юнаки найбільшого значення надають ступеню вираження зовсім інших якостей: завдяки самоконтролю, старанності вони бажають бути більш працездатними та ефективними у справах.

Узагальнюючи ієрархічну структуру термінальних та інструментальних цінностей школярів, встановлюємо, що хлопці й дівчата однакових статево-рольових типів мають цілу низку значущих відмінностей у власних структурах ієрархічної системи ціннісних орієнтацій. Це дозволяє зробити припущення про те, що біологічну та психологічну складові слід розглядати в нерозривному зв'язку [238, 296, 302, 304]. Необхідно вказати і на певну взаємодію соціально-психологічних детермінант особистості з біологічними, що формує гендерні характеристики юнаків і дівчат. Тому ми цілковито згодні з Є. П. Ільїним, котрий переконував, що в процесі фізичного виховання та занять спортом необхідно враховувати передусім статевий диморфізм, який

обумовлює використання адекватного фізичного навантаження дівчатам і юнакам.

Також схилиємося до думки науковців, котрі вважають, що стать – це біологічна даність, а гендер – конструкт культури, який дозволяє маркувати і регламентувати прояв певних біологічних даних людини в системі соціальних відносин [167, 312].

Таблиця 4.7 – Рейтинг інструментальних ціннісних орієнтацій школярів згідно психологічного типу особистості

№	Назва цінностей	Андрогінний психотип				Маскулінний психотип				Фемінінний психотип			
		Хлопці		Дівчата		Хлопці		Дівчата		Хлопці		Дівчата	
		Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали	Рейтинг	бали
1	Високі запити	16	3,14	16	3,04	16	3,17	16	3,00	16	3,35	16	3,02
2	Чуткість (дбайливість)	11	4,08	8	4,31	14	3,79	7	4,22	7	4,19	12	4,20
3	Вихованість	7	4,31	1	4,54	3	4,33	1	4,44	2	4,62	1	4,58
4	Життєрадісність	1	4,60	1	4,54	1	4,55	8	4,11	3	4,57	2	4,57
5	Ефективність у справах	4	4,39	11	4,24	6	4,31	6	4,33	10	4,00	6	4,30
6	Сміливість у відстоюванні думки, своїх поглядів	8	4,24	5	4,41	7	4,26	8	4,11	8	4,10	7	4,28
7	Старанність (дисциплінованість)	10	4,17	14	4,06	12	4,07	8	4,11	10	4,00	14	3,99
8	Непримиримість до недоліків	15	3,16	15	3,13	15	3,19	15	3,56	15	3,57	15	3,16
9	Широта поглядів	12	4,05	7	4,36	11	4,12	1	4,44	10	4,00	13	4,12
10	Чесність	3	4,43	4	4,47	2	4,45	1	4,44	1	4,67	4	4,51
11	Освіченість	14	3,98	9	4,29	8	4,21	14	3,78	9	4,05	8	4,27
12	Самоконтроль	6	4,38	9	4,29	9	4,19	12	4,00	4	4,38	9	4,23
13	Терпимість	13	3,99	12	4,23	13	3,95	8	4,11	14	3,86	10	4,22
14	Тверда воля	4	4,39	13	4,20	3	4,33	1	4,44	13	3,90	10	4,22
15	Раціоналізм	9	4,23	5	4,41	3	4,33	12	4,00	6	4,24	5	4,32
16	Відповідальність	2	4,52	3	4,49	9	4,19	1	4,44	5	4,33	3	4,52

Отже, результати дослідження дозволяють твердити, що структура термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій школярів має різний рівень диференціювання. Вивчений взаємозв'язок ієрархії термінальних та інструментальних цінностей з психологічною статтю респондентів (фемінність, маскулінність і андрогінність) уможливило висновок про те, що

орієнтир тільки на біологічну стать не надає повної інформації про ієрархічні пріоритети ціннісних орієнтацій школярів як у соціокультурному аспекті, так і у сфері фізичної культури і спорту, [307,311, 312].

4.4. Гендерні особливості та відмінності школярів у визначенні рівня потреби в досягненні успіху

Вивчаючи особливості формування ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту, інтереси, мотиви дітей, підлітків і молоді, окрему увагу ми приділили визначенню потреб учнів у досягненнях, так як вважаємо, що рівень потреб у досягненні успіху може бути детермінованим не тільки біологічними та статевими закономірностями а також, згідно гіпотези дослідження, гендерними ознаками [241, 301, 297, 312]. Вчені висловлюють думку про те, що ціннісна орієнтація – це усвідомлена оцінка явищ і предметів зовнішнього світу з точки зору їх важливості, і відповідно, використання для задоволення потреб та інтересів людини [80]. Потребам у структурі ціннісних орієнтацій відведено центральне місце. Потреби – це рушійна сила поведінки всіх живих істот, в тому числі і людини. Вони стимулюють активну діяльність, виступають у якості причин поведінки в умовах суспільного розвитку та оточуючого середовища [162, 239, 299].

За результатами дослідження виявлено відмінності та особливості взаємозв'язку між загальним рівнем потреби в досягненні респондентів та їхньою належністю до психологічної статі. Серед школярів 11-13 років високий рівень потреби в досягненні мають більше дівчат, ніж хлопців. Це переважно представниці фемінінного психотипу. У хлопців даного віку превалює середній рівень потреби в досягненні. Це переважно представники андрогінного психотипу (табл. 4.8, 4.9).

Таблиця 4.8 – Рівень потреби в досягненні успіху школярів згідно психологічного типу (хлопці, 11-13 років)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	19	18,10	13	19,12	4	22,22	3	15,79
Середній	68	64,76	44	64,70	10	55,56	14	73,68
Низький	18	17,14	11	16,18	4	22,22	2	10,53
	105	100	68	100	18	100	19	100

Таблиця 4.9 – Рівень потреби в досягненні успіху школярів згідно психологічного типу (дівчата, 11-13 років)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	23	15,75	4	7,69	2	50,00	17	18,89
Середній	110	75,34	44	84,62	2	50,00	64	71,11
Низький	13	8,91	4	7,69	0	0,00	9	10,00
	146	100	52	100	4	100	90	100

Збільшується кількість юнаків 14-15 років з маскуліним психологічним типом з 17 % до 28 %, які мають у своїй більшості високий рівень потреб у досягненні (табл. 4.10).

Таблиця 4.10 – Рівень потреби в досягненні успіху школярів згідно психологічного типу (хлопці, 14-15 років,)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	29	20,00	13	15,48	10	23,81	5	26,32
Середній	93	64,14	58	69,04	27	64,29	9	47,36
Низький	23	15,86	13	15,48	5	11,90	5	26,32
	145	100	84	100	42	100	19	100

У дівчат даного віку збільшується кількість представниць маскулінного психологічного типу (з 3 % до 19 %) та вдвічі зменшується кількість школярок фемінінного типу (з 61 % до 30,3 %). Взагалі для дівчат даної вікової групи превалює середній рівень потреби у досягненні, у своїй більшості вони мають

IS андрогінного типу. Низький рівень у досягненні в більшій мірі мають школярки фемінінного психотипу (табл. 4.11).

Таблиця 4.11 – Рівень потреби в досягненні успіху згідно психологічного типу (дівчата, 14-15 років, n=109)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	23	21,10	10	18,18	6	28,57	8	24,24
Середній	74	67,89	43	78,18	11	52,38	19	57,58
Низький	12	11,01	2	3,64	4	19,05	6	18,18
	109	100	55	100	21	100	33	100

У старшокласників картина дещо змінюється: збільшується кількість юнаків із високим рівнем потреби в досягненнях, віднесених до маскулінного психотипу та фемінінного гендерних типів (табл. 4.12). Натомість у дівчат старших класів домінує середній та низький рівні потреби в досягненнях. Здебільшого вони належать представницям з IS андрогінного та фемінінного типів (табл. 4.13).

Таблиця 4.12 – Рівень потреби в досягненні успіху у школярів згідно з психологічного типу (хлопці, 16-17 років, (n=53)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	14	26,42	4	12,90	7	43,75	3	50,00
Середній	36	67,92	26	83,87	7	43,75	3	50,00
Низький	3	5,66	1	3,23	2	12,50	0	0,00
	53	100	31	100	16	100	6	100

Таблиця 4.13 – Рівень потреби в досягненні успіху у школярів згідно психологічного типу(дівчата, 16-17 років, (n=80)

Класифікація рівнів	Всього		IS андрогінного типу		IS маскулінного типу		IS фемінінного типу	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	16	20,00	5	15,15	1	100,00	10	21,74
Середній	52	65,00	25	75,76	0	0,00	27	58,70
Низький	12	15,00	3	9,09	0	0,00	9	19,56
	80	100	33	100	1	100	46	100

Отже, високий рівень потреби у досягненнях також в більшій мірі мають школярки з андрогінними рисами характеру, а низький – з фемінінними.

4.5. Критичні періоди у формуванні мотивації до занять руховою активністю школярів з урахуванням їх гендерних характеристик

Аналіз різноманітних наукових позицій вказує на те, що останнім часом у науці прийнято чітко розмежовувати конституціональні та соціокультурні аспекти в розрізненні чоловічого та жіночого, пов'язуючи їх з поняттям статі. Щодо розмежування понять «стать» і «гендер», то варто зазначити, що перше поняття – це біологічна відмінність між чоловіком і жінкою, в той час коли гендер – це соціальна [167]. Як було вже зазначено, гендер відрізняється від статі, оскільки представляє собою задані характеристики особистісної поведінки. Науковці довели, що маскуліність, андрогінність, фемінінність як психологічні характеристики особистості формуються в процесі соціалізації згідно з нормативними конструктами для хлопців і дівчат, а їх прояв є важливим компонентом гендерної ідентичності особистості [50].

На наступному етапі дослідження ми визначали взаємозв'язок між типом гендерної ідентичності школярів та критичними періодами у формуванні їхньої мотивації до занять руховою активністю (рис. 4.1 та 4.2). Результати наших досліджень свідчать що, період підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у хлопців з 5-го по 7-ий клас (11-13 років) збігається з показниками найбільшої кількості андрогінних юнаків (64,92 %);

Критичний період у формуванні мотивації хлопців до занять фізичною культурою і спортом, який припадає на 7-ий та 8-ий класи (14-15 років), характеризується високим підвищенням рівню маскуліності (33,79 %) та зниженням рівня андрогінних і фемінінних респондентів (58,79 % та 12,44 % відповідно); з 9-го класу (14-15 років) відбувається підвищення рівня мотивації до занять фізичною культурою і спортом при стабільному рівні маскуліності у юнаків (30,19 %) та зниженні фемінінності (11,32 %) [252] .

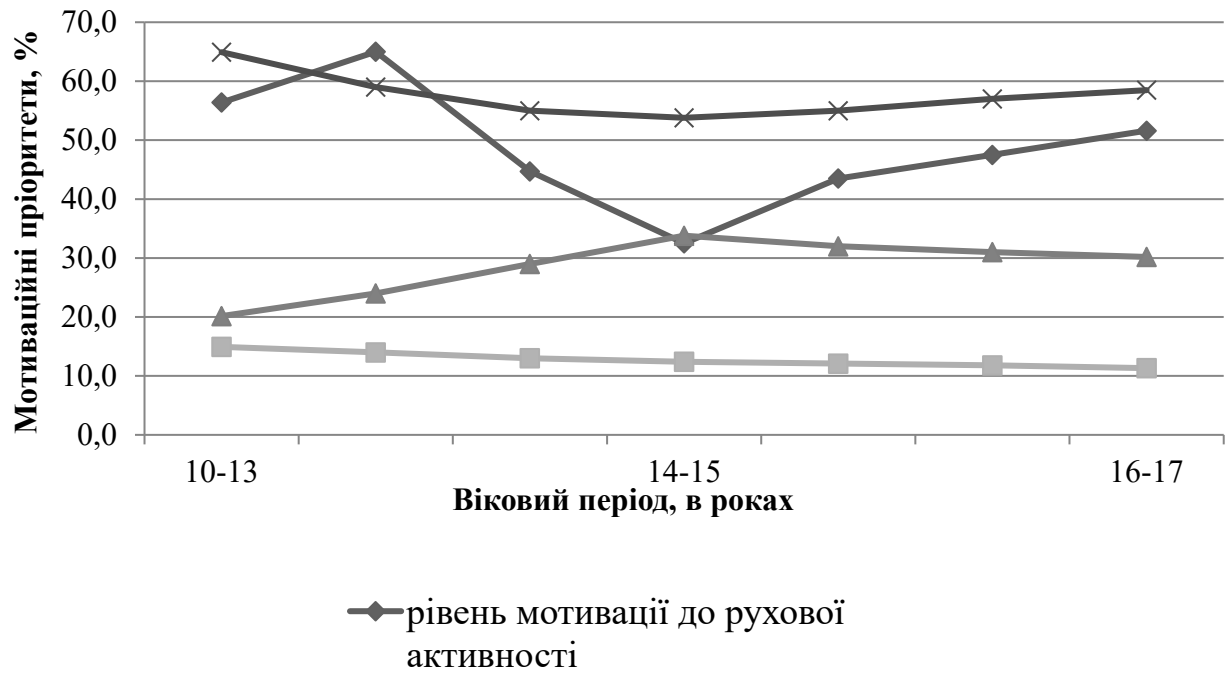

Рисунок 4.1. Взаємозв'язок гендерної ідентичності школярів та критичних періодів у формуванні їхньої мотивації до занять руховою активністю (хлопці)

Дівчата 5-го та 6-го класу демонструють досить високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом при максимальній кількості представниць фемінінної та андрогенної гендерної ідентичності (45,03 % та 49,12 % відповідно); у «критичний» період з 6-го до 7-го класу простежуємо незначне зниження кількості дівчат з андрогінним та фемінінним типом гендерної ідентичності та незначне підвищення кількості дівчат з маскуліним типом гендерної ідентичності (рис. 4.2); з 8-го класу кількість дівчат з гендерною ідентичністю маскуліного психологічного типу дещо зростає та досягає максимуму у 9-му класі (14,68 %). При цьому простежується тенденція до зниження кількості фемінінних дівчат (з 45,03 % до 36,70 %);

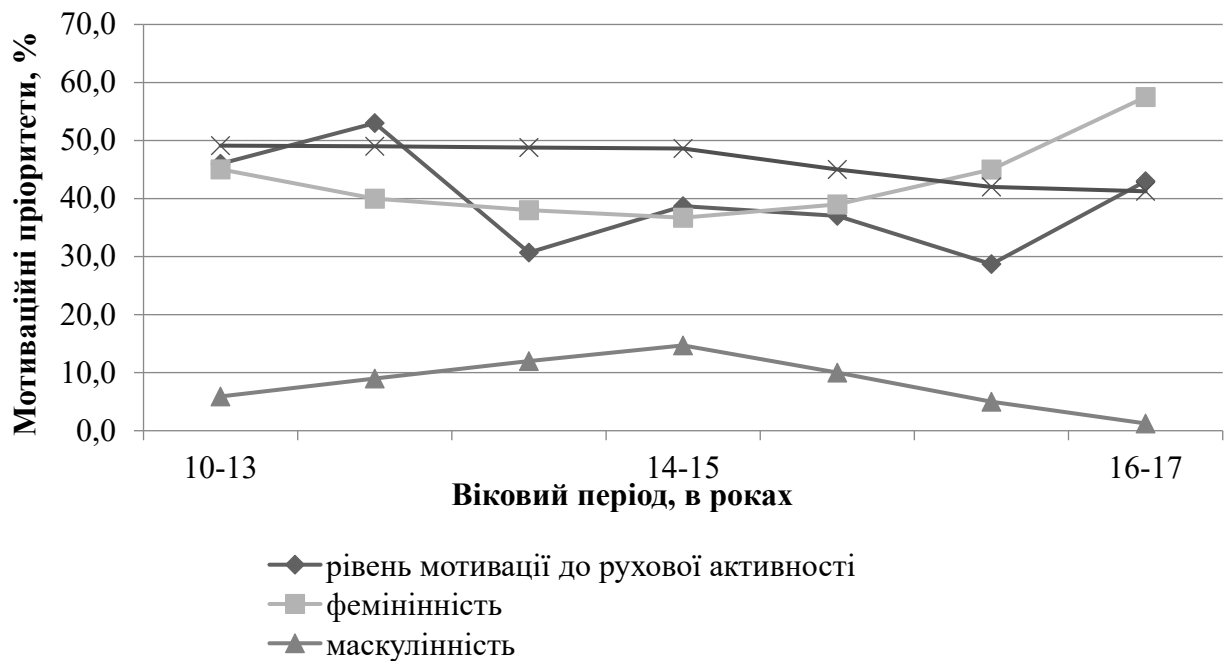

Рисунок 4.2. Взаємозв'язок гендерної ідентичності школярів та «критичних» періодів у формуванні їхньої мотивації до занять руховою активністю (дівчата)

Другий критичний період зниження мотивації до занять руховою активністю також пов'язаний із зниженням кількості андрогінних дівчат та підвищенням кількості фемінінних. У старшому шкільному віці підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у дівчат відбувається за рахунок переваги фемінінних якостей, які у віковий період 16-17 років досягають максимального показника (57,5 %).

Таким чином, спираючись на результати нашого дослідження, виявлено, що високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом у хлопців 11-13 років збігається з високим рівнем прояву андрогінності та фемінінності. Критичний період зниження мотивації до занять фізичною культурою і спортом у них припадає на період зростання прояву маскулінних якостей та нівелювання андрогенних. Стабільне підвищення мотивації з 9-го до 11-го класу зумовлено певним спадом у юнаків прояву фемінінних рис та зростанням – андрогенних [252, 312].

На мотивацію до занять руховою активністю у дівчат більшою мірою впливають андрогінна та фемінінна гендерна орієнтація. Натомість ми не

виявили впливу маскулінних якостей на підвищення їхньої мотивації до занять фізичною культурою і спортом [312].

4.6. Фактори зовнішнього та внутрішнього впливу, які лімітують та стимулюють мотивацію школярів до занять фізичною культурою і спортом

Гендерний підхід у фізичному вихованні школярів у запропонованому форматі – це спроба створення нових умов процесу фізичного виховання з урахуванням впливу фактору статі, який поєднує в собі біологічні та соціальні чинники юнаків і дівчат, забезпечуючи формування рис мужності в юнаків та жіночості у дівчат для гармонійної соціалізації у суспільстві [312].

Проведене дослідження на контингенті учнів 5-11 класів з використанням психолого-діагностичних методик та анкетування, в умовах реалізації концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, дозволило нам виявити критичні та сенситивні періоди формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом школярів різних вікових груп. За допомогою кореляційного, факторного та кластерного аналізів отриманих результатів емпіричного дослідження, що дозволили визначити інформативні показники, які повною мірою зумовлюють взаємозв'язок отриманих даних з психологічною статтю школярів, ми виокремили низку факторів, які стимулюють та лімітують мотивацію юнаків і дівчат до занять фізичною культурою і спортом. Отримані показники можуть стати основою методичних рекомендацій для вчителів щодо організації фізичного виховання в школі [309, 312].

Біологічний складник наявний у детермінації спрямованості до занять руховою активністю у віковому аспекті, про що свідчать виявлені нами «критичні» періоди формування мотивації школярів до рухової активності. Однак вікова зміна свідомості дітей і підлітків впливає на їхні ціннісні пріоритети щодо занять фізичною культурою і спортом. Тому при виявленні факторів, які лімітують формування мотивації до занять руховою активністю,

звертаємо увагу на індивідуальні гендерні особливості школярів, урахування яких уможливорює прояв здібностей та схильностей до певного виду спортивної діяльності і як результат – підвищення не тільки рівня фізичної підготовленості, а й сформованості рис мужності в юнаків та жіночості у дівчат засобами фізичної культури [312]. Для кращого розуміння причин, які стимулюють діяльність у сфері фізичної культури, ми проаналізували мотиви й установки юнаків і дівчат з точки зору їх належності до певного гендерного типу.

Загалом, науковці зауважують, що проблема диференційованого підходу в процесі занять фізичними вправами досі не має однозначного розв'язання. Більшість дослідників і практиків вважає, що підхід до фізичного виховання дітей різної статі не повинен бути однаковим. Але в чому проявляються відмінності, у засобах, навантаженні, вимогах, розподілі ролей, організації занять, – і як використовувати фізичне виховання для гендерної соціалізації школярів, остаточно не з'ясовано [451].

Формування ціннісно-мотиваційної сфери досить – складне завдання, адже йдеться не лише про урок фізичної культури, а й про їх подальшу орієнтацію та соціалізацію молодих людей у суспільстві, визначення певної поведінки, яка залежить від їхньої статево-рольової та гендерної ідентичності.

Учені зазначають, що стать людини складається із взаємопов'язаних біологічних, соціальних і психологічних компонентів. Визнання за маскулінністю і фемінінністю як за особистісними характеристиками незалежності та можливості поєднання в одній людині дозволили відійти від біологічного протистояння чоловічого та жіночого та перейти до статево-рольових типів [25, 54, 167]. Поряд з тим існує певна обмеженість такого підходу.

Відомо, що маскулінний психотип розглядається в науці як сукупність «інструментальних» якостей особистості та характеризується найбільшою виразністю таких властивостей як незалежність, напористість, власність, прагнення захищати свої погляди, честолюбство, здатність до лідерства,

схильність до ризику, віра в себе, самодостатність. У повсякденній свідомості людей перелічені якості та риси характеру частіше асоціюються з чоловіками та проявами мужності.

Дослідження комплексу особистісних характеристик хлопців маскулінного типу привело нас до висновку, що для нього характерна особистісно-престижна спрямованість на високу оцінку власної діяльності. Більшість із таких хлопців має високий і середній рівень самооцінки фізичного розвитку. Зорієнтовані на змагальність, вони майже не попускають уроки фізичної культури, а мотивом відвідування уроків вважають отримання нових знань про користь занять фізичними вправами. Нами виявлено, що з віком зростає кількість маскулісних хлопців, які мають високий рівень потреби в досягненні успіху. Опановуючи цінності індивідуальної фізичної культури, метою занять фізичними вправами вони вважають досягнення високого спортивного результату та вдосконалення форми тіла. Головним чинником у спонуканнях до занять фізичними такі хлопці називають поради батьків. Головними цінностями для себе вони визначають щасливу повноцінну сім'ю. Маскулісні юнаки прагнуть бути активними та впевненими в собі, а можливість досягнення поставлених життєвих цілей убачають у життєрадісності, чесності та раціоналізмі. Але слід звернути увагу на слабке розуміння маскулісними юнаками необхідності фізичної культури для гармонійного розвитку особистості, що не сприяє адекватній оцінці власної фізичної підготовки та рівня здоров'я.

Дослідження соціальних якостей особистості школярів дозволило нам розширити уявлення про гендерні характеристик юнаків і дівчат та звернути увагу на певні відмінності. Так, з'ясувалося, що юнаки з виразними маскулісними характеристиками не вважають фізичну силу важливою рисою, яку вони цінують у людині. Натомість уміння поводитися в соціумі товаристві для них є більш значущим, ніж досягання мети будь-якими засобами та безкомпромісність у вирішенні питань. Прикметно, для юнаків-спортсменів маскулісного психологічного типу вміння досягти цілей будь-яким засобом є

пріоритетним. Вони прагнуть підкоряти собі інших, тобто домінуючий складник сильніше розвинутий у спортсменів [312].

Розглянутий комплекс особистісних характеристик дівчат маскулінного типу засвідчує переважання високого та середнього рівня самооцінки фізичного розвитку. У міжособистісному спілкуванні вони віддають перевагу друзям. Досягти поставлених життєвих цілей маскулінні дівчата планують завдяки відповідальності, твердій волі, широті поглядів, чесності та вихованості, але не хочуть обирати запропоновані в анкеті спонукання до занять фізичними вправами та у своїй більшості визначають інші причини. На заняттях фізичною культурою дівчатам з маскулінними характеристиками виявилось нецікаво, а головний мотив їх відвідування – отримання заліку з цього предмету. Водночас метою занять фізичними вправами вони вважають удосконалення форми тіла. Виявилось, що з-поміж соціальних якостей особистості, які маскулінні дівчата цінують в інших людях, цінними є не фізична сила, жорсткість та безцеремонність (розташовуються на останніх рейтингових позиціях), а різнобічність інтересів, друзі та гарна зовнішність. Натомість уміння підкорити інших людей – головна риса характеру, яку цінують маскулінні дівчата-спортсменки [312].

Далі розглянемо результати дослідження, пов'язані з особливостями мотиваційних уподобань хлопців і дівчат із фемінінним психологічним типом. З ним науковці пов'язують більш «експресивні» характеристики особистості: скромність, старанність, відданість, здатність до співчуття, гнучкість, емпатію, схильність до компромісів, які традиційно приписують жінкам. Виявилось, що загальна кількість фемінінних юнаків менша, ніж дівчат, і їх кількість із віком зменшується. даної групи респондентів Респонденти даної групи ставляться до уроків фізичною культурою свідомо, відвідують їх для підвищення власної фізичної підготовленості та отримання заліку з предмету. Незважаючи на це фемінінні юнаки недооцінюють свої здібності (трапляється занижена самооцінка фізичного розвитку). Рівень потреби в досягненні успіху фемінінних юнаків з віком зростає, що вказує на певну цілеспрямованість.

Дослідження їхніх ціннісних орієнтацій засвідчує старанність і чуйність, високий рівень самоконтролю та самодисципліни. Чинником, який спонукав до занять фізичними вправами, такі юнаки назвали перегляд телепередач. Займаючись фізичними вправами, вони прагнуть до спілкування з друзями та поліпшення стану здоров'я, але головною метою називають удосконалення форми тіла. Найбільш цінними для юнаків з фемінінними характеристиками є комунікативні навички, фізична сила та виваженість у власних діях [312].

Дослідження мотиваційно-ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту фемінінних дівчат показало високий та середній рівень самооцінки фізичного розвитку. Їх ціннісні орієнтири в поведінкових реакціях свідчать про працелюбність та продуктивність у роботі. Серед пріоритетних чинників, які спонукають до занять фізичними вправами, переважає перегляд телепередач.

Пріоритетними мотивами відвідування уроків з фізичної культури є знання про користь уроків фізичної культури та отримання заліку з предмету. Найголовнішим на заняттях дівчата фемінінного типу називають удосконалення форми тіла.

Проте, порівняно з іншими ровесницями, їм властивий досить низький рівень потреби в досягненнях успіху. Після проведення ранжування якостей особистості, які понад усе цінують фемінінні дівчата, з'ясовано, що для них у пріоритеті інтелігентна людина з досить різноманітним колом інтересів, комунікабельна, зовні приваблива й доглянута.

Науковці довели, що андрогінним людям приблизно однаковою мірою властиві маскулінні та фемінінні якості та риси характеру, що виявляються в поєднанні традиційно чоловічих і жіночих характеристик в одній людині. Існує думка про те, що андрогінні чоловіки та жінки легше переносять стресові ситуації, уміють ефективно спілкуватися [315].

Результати вивчення психологічних особливостей школярів з андрогінними характеристиками дозволяють говорити про їхню досить високу дисциплінованість та комунікабельність, про усвідомлення ними значущості

фізичної культури. Водночас слід констатувати заниженість самооцінки андрогінних юнаків.

При дослідженні ціннісних орієнтацій встановлено, що андрогінні юнаки мають адекватне уявлення про свій фізичний розвиток і здібності. Найбільше в людях вони цінують комунікативні якості та виваженість у поведінці. Разом з тим, до трійки пріоритетних характерних якостей людини андрогенні юнаки відносять уміння досягати мети будь-яким засобом та комунікативні здібності. Мету занять фізичними вправами вони вбачають в удосконаленні форми тіла та користі для організму людини. Визначальний чинник, який спонукає до занять фізичними вправами, – це інформація по телебаченню. В андрогінних хлопців превалює середній рівень потреби і досягненні успіху. Дослідження комплексу особистісних характеристик дівчат андрогінного психологічного типу привело нас до висновку, що в вихованість, освіченість, чуйність та широта поглядів для них є головними життєвими ціннісними орієнтаціями. Респондентки цієї групи вирізняються завищеним рівнем самооцінки фізичного розвитку. Також виявлено, що високий рівень потреби в досягненнях успіху також більшою мірою притаманний дівчатам з андрогінними рисами характеру. Можна зробити висновок, що андрогінність надає дівчатам самовпевненості й цілеспрямованості на успіх і перемогу. Вивчення їхніх психологічних характеристик дозволило констатувати досить високий ступінь значущості фізичної культури, про що свідчать названі мотиви відвідування уроків, головний із яких – знання про користь цієї навчальної дисципліни. Фізичними вправами андрогенні дівчата займаються з метою вдосконалення форми тіла, що є важливим складником індивідуальної фізичної культури.

Отже, результати емпіричного дослідження дозволили встановити значущість індивідуальних гендерних особливостей юнаків і дівчат для формування мотиваційних пріоритетів до занять фізичною культурою і спортом, в основі яких – ціннісні орієнтації, здатність до самооцінки та самоактуалізації, а також психологічні якості статі. На основі виявлених

домінантних психологічних якостей особистості ми визначили фактори, які сприяють формуванню мотивації до занять руховою активністю юнаків і дівчат. Також нами окреслено психологічні риси та якості особистості, які лімітують мотивацію школярів щодо занять фізичною культурою, а отже, на них необхідно зважати в організації процесу фізичного виховання школярів.

До факторів, які стимулюють формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом, належать такі:

для хлопців: андрогінний тип гендерної ідентичності; високий рівень потреби в досягненні успіхів; високий рівень самооцінки фізичного розвитку; індивідуальні програми, спрямовані на корекцію фігури; авторитет батьків та вплив сім'ї;

для дівчат: реалізація інтересу до визначених видів рухової активності; спрямованість занять фізичними вправами на корекцію фігури; досягнення поставленої мети; здатність до адекватної самооцінки; здатність до самоконтролю.

Факторами, які лімітують формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом, є:

для юнаків: низький рівень прояву маскулітних якостей; низький рівень самооцінки фізичного розвитку; низький рівень самоконтролю фізичного розвитку; недостатня спрямованість на саморозвиток;

Для дівчат: соціальне та матеріальне становище батьків ; стосунки в сім'ї; низька соціальна активність; небажання зовнішньої оцінки фізичних здібностей (складання контрольних нормативів); неадекватна оцінка фізичного «Я»; низький рівень потреби в досягненні успіху; відсутність варіанту вибору форм занять стан здоров'я; нестача часу; авторитарність учителя фізичної культури; емоційна атмосфера на уроці; теоретична підготовленість [312].

Висновки до розділу 4

Вивчаючи гендерний аспект розвитку індивідуальної фізичної культури школярів, було проведено дослідження їх психологічної статі. Виявлено, що переважна більшість юнаків і дівчат, незалежно від віку, мають IS андрогінного типу (92,77 %). На підставі даних, отриманих у перебігу дослідження, дістала подальшого розвитку система оцінки гендерних ознак (психологічного типу за індексом IS) юнаків та дівчат із використанням факторного та кластерного аналізів результатів психологічного тестування за методикою Сандри Бем «Маскулінність-фемінінність», згідно з якими повною мірою відображаються усі значення досліджуваного параметру.

Досліджуючи вплив гендерної ідентичності і на рівень самооцінки фізичного розвитку хлопців і дівчат, визначено, що завищену самооцінку мають переважно хлопці – представники маскулінного типу гендерної ідентичності, занижену самооцінку - представники фемінінного й андрогінного типів гендерної ідентичності.

Аналіз зв'язку ознак психологічної статі (маскулінність, андрогінність, фемінінність) хлопців та дівчат з ієрархією їх ціннісних орієнтацій, свідчить, що досягти поставлених життєвих цілей маскулінні дівчата планують завдяки відповідальності, твердій волі, широті поглядів, чесності та вихованості, а юнаки маскулінного психотипу завдяки: життєрадісності, чесності, раціоналізму. Фемінінні юнаки, на відміну від фемінінних дівчат, виявилися більш старанними, чуйними, з високим ступенем самоконтролю та самодисципліни.

Дослідження рівня потреби у досягненні успіху хлопців та дівчат різних типів гендерної ідентичності виявило, що серед школярів 5-7 класів високий рівень потреби у досягненні успіху мають більше хлопці ніж дівчата, у своїй більшості – це представники маскулінного типу гендерної ідентичності.

Високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом у хлопців 11-13 років співпадає з високим рівнем андрогінності та підвищеною фемінінністю у даному віці. Критичний період зниження мотивації хлопців до

занять фізичною культурою і спортом, припадає на 7 та 8 класи і характеризується високим рівнем маскулінності (33,79 %) та зниженням рівня андрогінності та фемінінності (58,79 % та 12,44 % відповідно). З 9-го класу (14-15 років) прослідковуємо певне підвищення рівня мотивації до занять фізичною культурою і спортом при стабільному рівні маскулінності (30,19 %) та при зниженні фемінінних рис характеру (11,32 %).

У дівчат на мотивацію до занять руховою активністю впливають в більшій мірі андрогінна та фемінінна гендерна орієнтація: з 5-го до 6-го класу визначається досить високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом при максимальній кількості фемінінних (45,03 %) та андрогінних дівчат (49,12 %). При зниженні мотивації в критичний період з 7-го класу – простежується зниження кількості дівчат з фемінінним психологічним типом гендерної ідентичності та підвищення кількості дівчат з маскулінним психологічним типом. Другий критичний період (10 клас) зниження мотивації до занять руховою активністю також пов'язаний із зниженням кількості андрогінних дівчат та підвищенням фемінінних. У старшому шкільному віці підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у дівчат відбувається за рахунок переваги фемінінних якостей, які у 11-му класі досягають максимального показника (57,5 %).

Виявлено, що хлопці й дівчата одного статево-рольового типу відрізняються не тільки мотивацією до занять руховою активністю, але й самооцінкою фізичного розвитку та рівнем потреби в досягненні успіху. Тобто дівчата та хлопці одного статево-рольового типу – є різними. Результати дослідження показали, що найбільше між собою відрізняються дівчата та хлопці андрогінного статево-рольового типу.

РОЗДІЛ 5

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ І МОЛОДІ

5.1. Передумови формування концепції гендерного підходу у процесі фізичного виховання дітей, підлітків і молоді

Вивчення проблеми гендерного підходу у фізичному вихованні дозволило визначити, що досліджувана нами проблема є складною як в теоретичному, так і в практичному плані. Її складність полягає в досить «молодому віці» гендерних досліджень у нашій державі, невеликою кількістю наукових праць та гендерних досліджень в сфері фізичної культури і спорту [312]. У результаті проведеного дослідження отримано досить великий обсяг необхідних знань, що надало можливість розробки концептуальних засад формування гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, враховуючи результати нашого дослідження, концептуальні підходи та фундаментальні дослідження відомих світових та українських вчених [236-239, 241-244, 247, 248, 296, 297, 299, 303, 307, 311, 312, 314, 316].

Методологічною основою створення моделі формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді є аналіз та врахування аксіологічного розвитку фізичної культури та основних гендерорієнтованих принципів виховання, які стимулюють виховання та прояв ознак мужності або жіночності, допомагають у виявленні індивідуальних здібностей та вподобань школярів задля формування мотивації до рухової активності [243, 297, 312].

Для впровадження концептуальних положень гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді вважаємо за необхідне формування теоретичних положень. Крім зазначених аксіом доцільно акцентувати увагу на тому, що гендерний підхід у фізичному вихованні дозволяє розглядати фізичну активність учнів у контексті стилю життя та

розвитку здібностей освоєння аксіологічної значущості фізичної культури [312].

Основними факторами, які зумовлюють необхідність розробки нових підходів щодо вдосконалення системи фізичного виховання і передбачають впровадження гендерного підходу у ній, є біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні (рис.5.1). Вони включають у себе взаємопов'язані компоненти, які мають суттєвий вплив на етапність формування фізичної культури особистості в її аксіологічній значущості. Це забезпечує цілісність процесу формування гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, завершеність на кожному етапі, спадкоємність етапів, що досягається відповідністю віковим особливостям рівня і співвідношення природної, соціальної та культурної сторін фізичної культури особистості і доміантним видам діяльності. Розглянемо ці тенденції більш детально [312]. Нами було сформульовано біологічні, соціально-культурні, психологічні, особистісні передумови формування концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів (рис. 5.1).

Визначено головними компонентами концептуальних засад гендерного підходу у фізичному вихованні школярів когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний та інтегративний компоненти.

Визначено мету гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, якою є:

- формування у школярів аксіологічної значущості фізичної культури і спорту з метою посилення мотиваційних пріоритетів до занять руховою активністю, розвитку фізичних якостей та особистісних рис характеру, притаманних їх гендерним індивідуальним особливостям;

- гендерно-орієнтоване фізичне виховання школярів, яке за допомогою засобів фізичної культури сприяє формуванню у юнаків і дівчат особистісних рис мужності та жіночності, виявляючи індивідуальні здібності, потреби, мотиви та інтереси у сфері фізичної культури і спорту.

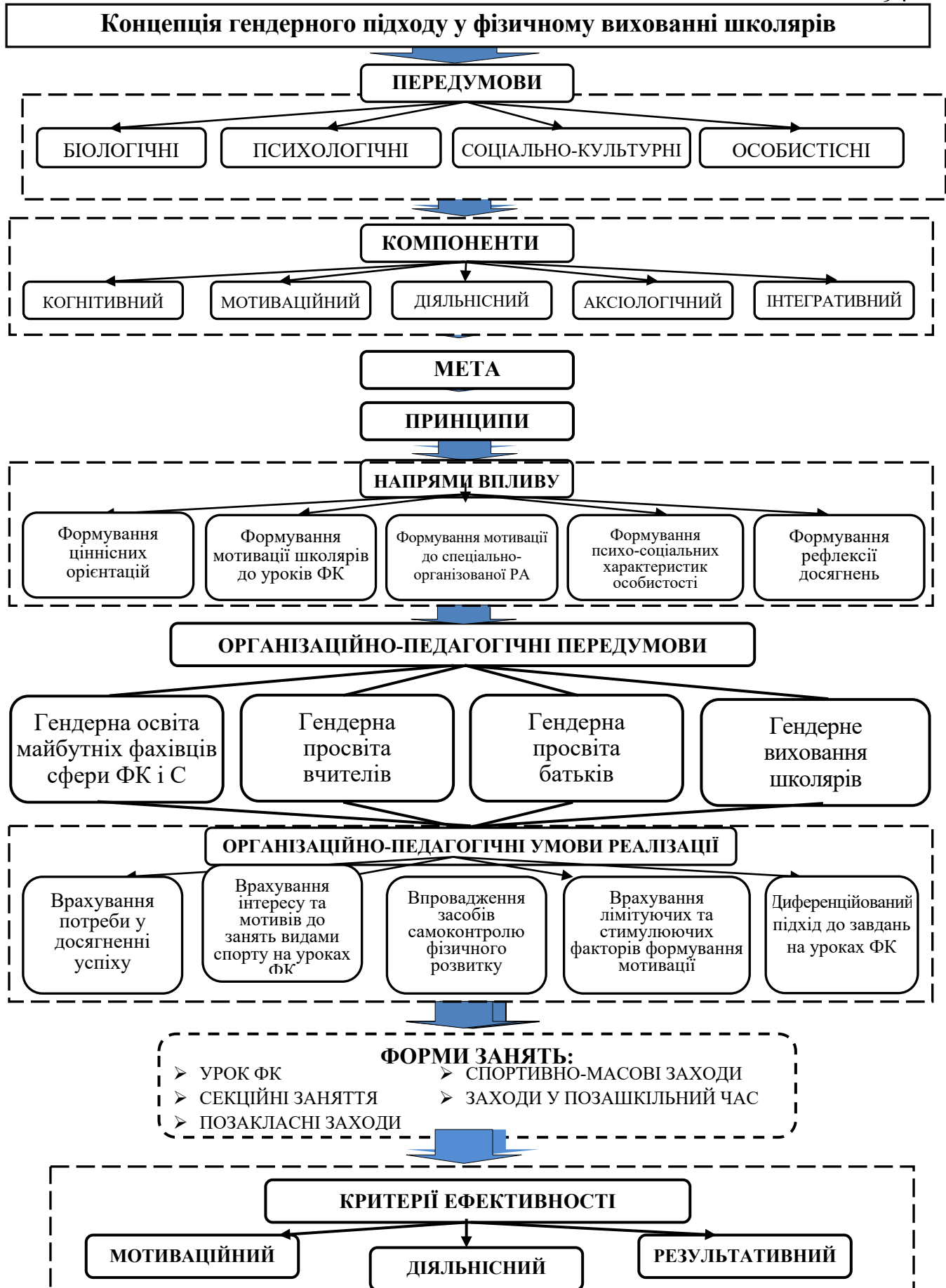

Рисунок 5.1. Концепція гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

Визначено організаційно-педагогічні передумови концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, якими є :

- гендерна освіта студентів ЗВО фізкультурного профілю;
- гендерну просвіта вчителів фізичної культури;
- гендерна просвіта батьків;
- диференційований підхід до завдань на уроках фізичної культури;

Визначено організаційно-педагогічні умови реалізації даної концепції, якими є

- врахування потреби у досягненні успіху;
- врахування інтересу і мотиву до занять видами спорту на уроках фізичної культури;
- впровадження засобів самоконтролю фізичного розвитку;
- індивідуальний підхід залежно від стимулюючих та лімітуючих факторів.

Визначено критерії ефективності за мотиваційним, діяльнісний та результативним компонентами.

Розроблена комплексна система критеріїв і показників дозволяє не тільки оцінювати рівень впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, але і визначати засоби корекції задля більш ефективного впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

Зупинимось більш детально на організаційно-педагогічних передумовах та умовах реалізації концепції гендерного підходу.

Гендерна освіта студентів ЗВО фізкультурного профілю. Надаючи студентам теоретичний базис методологічних, психолого-педагогічних знань з гендерної освіти, ми насамперед прагнемо осмислення майбутніми вчителями фізичної культури використання гендерного підходу у фізичному вихованню школярів задля формування у них особистісних рис мужності та жіночності засобами фізичного виховання. Основні теоретико-методологічні положення дисертаційної роботи, висновки і рекомендації покладено в основу удосконалення навчальної дисципліни «Теорія і методика фізичного

виховання» НУФВСУ, яка представлена у 2-му розділі, 4-ї глави підручника ТМФВ (2017), та має назву «Наукові основи фізичного виховання», «Формування гендерного підходу у процесі фізичного виховання». Також покладено в основу розробки нової навчальної дисципліни «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» для студентів ступеню «бакалавр» за спеціальністю 014.11. Пропонуючи введення нової навчальної дисципліни «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» за вільним вибором студентів, ми прагнемо забезпечити підготовленість студентів ЗВО фізкультурного профілю до застосування отриманих нових знань, умінь та компетентностей при підготовці та проведенні навчальних занять, впроваджуючи гендерний підхід у фізичне виховання школярів [236, 252, 305, 312].

В умовах сучасної соціокультурної ситуації одним з вирішальних чинників у вихованні підростаючого покоління стає особистість педагога. Виникає потреба в нових підходах, одним з таких є гендерний підхід, як у вихованні учнів, так і у підготовці вчителя, як суб'єкта професійної діяльності.

Найголовнішими завданнями у *гендерній просвіті вчителів з фізичної культури*, мають стати: сформованість гендерної компетентності, яка передбачає оволодіння вчителями фізичної культури організаційними, психолого-педагогічними та дидактичними принципами проведення уроків з орієнтацією на гендерну індивідуальність учнів; знання гендерної термінології, механізмів гендерної соціалізації, законодавчої бази з гендерної тематики, а також, знання особистісного розвитку юнаків і дівчат та формування їх гендерної ідентичності; володіння методикою побудови тренувальних занять з урахуванням гендерних особливостей, актуалізуючи гендерні ролі учнів; визначення форм і методів гендерного підходу на уроках фізичної культури; врахування гендерного психологічного типу особистості під час проведення уроків фізичної культури та відбору до спортивних секцій з видів спорту; розв'язання практичних завдань організації навчально-

виховного процесу з фізичного виховання з питань гендерної соціалізації особистості на заняттях фізичною культурою; Практична реалізація даних заходів може відбуватися завдяки проведенню курсів підвищення кваліфікації для вчителів фізичної культури за гендерною спрямованістю, проведенню семінарів із гендерної тематики та самоосвіті вчителів. Вважаючи гендерну просвіту вчителів фізичної культури – однією із суттєвих передумов концепції гендерного підходу, ми розробили і запропонували до практичного використання методичні рекомендації для вчителів фізичної культури [236, 243, 252, 305, 312].

Вагомий вплив на впровадження принципів гендерного виховання у сім'ї має *співпраця батьків і вчителів у формах просвітницької роботи з питань гендерного розвитку дитини*, які можуть мати як індивідуальні так і групові форми впровадження. Це можуть бути лекції, бесіди, консультації з психологом, лікарями, розроблення пам'яток, психологічні тренінги, дебати, диспути, дискусії тощо. Метою просвітницьких заходів з батьками є: ефективна взаємодія школи і батьків з питань гендерного виховання дитини та подолання існуючих у сім'ї конфліктів між батьками та дітьми; підвищення знань з питань обізнаності гендерно-культурної поведінки у суспільстві; підвищення знань з питань розуміння різниці між статевими та гендерними відмінностями; врахування гендерних особливостей дітей, що є важливим аспектом здоров'язбереження [236, 243, 252, 305, 312].

Висновки вчених про фізичний розвиток юнаків і дівчат різного віку свідчать, що їх не можна виховувати та навчати однаково. У процесі фізичного виховання необхідний диференційований підхід – сукупність методів і прийомів педагога, що застосовуються з урахуванням рівня розвитку тієї чи іншої підгрупи дітей (Е. А. Аркін, 1948; Л. С. Крічевський, Е. М. Дубовська, 1981), у контексті нашого дослідження – з урахуванням статі дитини. Дівчата більш консервативні, нерішучі, боязкі на уроках, тому найбільш ефективним у роботі з ними видається пояснювально-ілюстративний метод. Натомість для юнаків слід застосовувати методи, спрямовані на розвиток лідерських якостей.

Вибір методів і форм навчання на уроці здійснюється переважно з опертям на провідну півкулю (у хлопчиків – праву, у дівчаток – ліву). Так само необхідно диференціювати вимоги до виконання однакових рухів: чіткості та витрати додаткових зусиль слід очікувати від хлопчиків і юнаків, а пластичності та граціозності – від дівчат. Отже, уроки фізичної культури для обох статей мають відрізнятися вибором методів і форм навчання, який корелюється індивідуальними гендерними і статевими особливостями учнів. Дослідники наголошують, що ефективність гендерної соціалізації визначається більшою мірою не засобами і методами фізичного виховання, а організаційно-педагогічними умовами їх використання [452]. Відповідно до поставлених завдань пропонуємо наступні рекомендації щодо врахування статевих особливостей школярів на уроках фізичної культури:

- відмінності в доборі вправ тільки для хлопців або тільки для дівчат та диференційовані вимоги до виконання вправ юнаками та дівчатами;
- відмінності в дозуванні часу при виконанні вправ юнаками і дівчатами;
- відмінності в доборі обладнання для проведення уроків фізичної культури та різна участь дітей різної статі у прибиранні інвентарю;
- відмінності в навчанні складних рухів (існує ряд вправ, які юнаки і хлопці опановують легко, тоді як у дівчат вони викликають значні труднощі і вимагають більшого часу для оволодіння);
- відмінності у вимогах до якості виконання завдань.

Реалізація перерахованих вище рекомендацій у процесі проведення уроків з фізичної культури може бути однією з передумов формування гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

Зміст уроків фізичної культури необхідно планувати з урахуванням вимог гендерної соціалізації учнів різних вікових груп, впроваджуючи організаційно-педагогічні умови використання засобів фізичного виховання для формування уявлень школярів про статево-рольові моделі поведінки та статевовікову ідентичність, розвиваючи в них особистісні риси мужності та

жіночості, виявляючи індивідуальні здібності, потреби, мотиви та інтереси у сфері фізичної культури і спорту.

Таким чином, осмислення наукових та методичних джерел з питань статевої диференціації навчання та порівняння різноманітних підходів щодо організації диференційованого навчання дозволило нам сформулювати поняття «статева диференціація завдань на уроках фізичної культури». Вважаємо за необхідне наголосити, що статеві відмінності не є віддзеркалюванням гендерних стереотипів, це два різні терміни. Отже, *статева диференціація завдань на уроках фізичної культури* – це специфічна форма навчального процесу фізичного виховання, при здійсненні якої учні мають групуватися на уроці з урахуванням психофізіологічних та статевих особливостей власного розвитку для виконання різноманітних завдань з метою вдосконалення своїх фізичних якостей [312].

5.2. Комплекс організаційно-педагогічних умов застосування стимулюючих факторів підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом засобами фізичного виховання

Тож дослідження факторів, які лімітують і стимулюють мотивацію до рухової активності школярів, дотримання факторів здорового способу життя дає можливість поліпшення організаційно-методичних умов залучення дітей, підлітків і молоді до систематичних занять руховою активністю, формуючи ціннісне ставлення до аксіологічної значущості фізичної культури [312].

Отримані в результаті дали нам змогу розробити комплекс організаційно-методичних умов застосування факторів, які стимулюють мотивацію до занять фізичною культурою і спортом засобами фізичного виховання з урахуванням індивідуальних гендерних характеристик школярів (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 – Застосування факторів, які стимулюють мотивацію до занять фізичною культурою і спортом (хлопці)

№	Фактори	Організаційно-педагогічні умови
1.	Аксіологічний фактор цінностей фізичної культури	<p>Урахування ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту юнаків залежно від типу гендерної ідентичності.</p> <p>Для маскулінних хлопців характерно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - особистісно-престижна спрямованість на отримання високої оцінки власної діяльності; - привабливість змагальної діяльності; - мета занять фізичними вправами – досягнення високого спортивного результату та вдосконалення форми тіла; - прагнення бути активними та впевненими в собі, - переконаність у тому, що досягти поставлених життєвих цілей можливо завдяки життєрадісності, чесності та раціоналізму; <p>для фемінінних хлопців характерно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - свідоме ставлення до уроків фізичної культури, відвідування їх для підвищення власної фізичної підготовленості та отримання заліку з предмету; - зростання рівня потреби в досягненні успіху з віком як свідчення цілеспрямованості; - старанність, чуйність, самодисципліна, високий рівень самоконтролю; - мета занять фізичними вправами – прагнення до спілкування з друзями, покращення стану здоров'я та вдосконалення форми тіла. - пріоритетність комунікативних навичок, фізичної сили та виваженості власних дій; <p>для андрогінних хлопців характерно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - дисциплінованість та комунікативні здібності як вияв високого рівня значущості фізичної культури; - адекватне самооцінка фізичного розвитку та власних здібностей, - цінування комунікативних якостей та виваженості в поведінці; - пріоритетність уміння досягати мети будь-яким засобом та комунікативних здібностей; - мета занять фізичними – удосконалення форми тіла та усвідомлення користі уроків фізичної культури для організму людини; - переважання середнього рівня потреби в досягненні успіху;
3.	Самооцінка фізичного розвитку	<p>Для адекватної самооцінки хлопців необхідно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - виокремлення тестування фізичного розвитку відповідно до статевих ознак (швидкості, витривалості, сили); - надання можливість певної самостійної роботи під час розминки та організації окремих частин уроку; - адекватне фізичне навантаження під час проведення уроків, використовуючи диференціювання за ознаками статі;

Продовження табл. 5.1

		<ul style="list-style-type: none"> - урахування індивідуальних гендерних характеристик щодо визначення загального рівня самооцінки фізичного розвитку: для маскулінних: <ul style="list-style-type: none"> - високий та середній рівень самооцінки фізичного розвитку; для фемінінних: <ul style="list-style-type: none"> - занижена самооцінка фізичного розвитку; для андрогінних - <ul style="list-style-type: none"> - занижена самооцінка фізичного розвитку
3.	Самоконтроль фізичного стану	<ul style="list-style-type: none"> Урахування та закладання механізму самоконтролю фізичного розвитку; - ведення індивідуальної картки самоконтролю фізичного стану; - ознайомлення з правилами заповнення індивідуальної картки самоконтролю; - порівняння результатів поточного тестування з попередніми результатами; - надання регулярних відповідних загальних та індивідуальних порад та вказівок; - постійне коригування заповнення індивідуальної картки самоконтролю фізичного стану; - етапний контроль за змінами в динаміці показників фізичного розвитку та фізичної підготовленості.
4.	Рівень потреби у досягненні успіху	<ul style="list-style-type: none"> Використання «Методу моделювання ситуації» (згідно з дослідженнями О. Мілякової) (моделювання системних ігор (командні та індивідуальні), які орієнтовані на досягнення найкращого результату та створення можливості для розгортання активності досягнення; - використання змагальної форми проведення уроків; - застосування інформаційного методу (цілеспрямоване використання прикладів видатних спортсменів для наслідування); - урахування рівня потреби в досягненні успіху та індивідуальних гендерних характеристик
5.	Інтерес до визначених видів рухової активності	<ul style="list-style-type: none"> Урахування типу гендерної ідентичності шляхом включення у програму занять з фізичної культури для юнаків з андрогінними та фемінінними характеристиками елементів фітнесу та спортивних танців; для юнаків з маскулінними характеристиками – атлетичної гімнастики. Використання практики оцінювання не тільки за результатами фізичної підготовленості, а також за знання правил змагань з різних видів спорту та допомогу у проведенні змагань
6.	Спрямованість на досягнення колективного результату	<ul style="list-style-type: none"> Використання групових форм занять, різноманітних рухових та спортивних ігор (відбувається інтенсивне спілкування школярів, що сприяє розвитку відчуття колективізму та позитивної атмосфери на уроці).

Продовження табл. 5.1

		Використання змагальної форми проведення уроків та залучення юнаків до спортивно-масових заходів у поза навчальний час. Підбиття підсумків роботи з урахуванням гендерних особливостей юнаків: - для активізації юнаків маскулінного та андрогінного психологічних типів нагороджувати за найкращі результати (наприклад: перші п'ять результатів); - для фемінінних юнаків - обирати додаткові заохочувальні стимули (наприклад, за допомогу в організації заходу)
7.	Усвідомлене ставлення до рухової активності	Надання додаткової інформації у вигляді лекцій та бесід Запрошення до спілкування випускників, вихователів, учителів (видатних спортсменів). Підвищення рівня усвідомленості за рахунок різних інформаційних засобів
8.	Інноваційні методи організації уроків фізичної культури	Використання методу «Міжпредметного зв'язку» (за дослідженнями В. Горячова). Наприклад: сумісні уроки біології та фізичної культури; історії та фізичної культури. Застосування «евристичної форми навчання» на уроках фізичної культури (за дослідженнями В. Горячова)
9.	Потреба у руховій активності	Урахування типу гендерної ідентичності при проведенні уроків: - під час розучування нових вправ першими їх показують учні, в яких це краще виходить (в основному це маскулінні юнаки); - при розучуванні нових вправ використовувати фронтальний метод; - під час проведення уроку міняти склад команд, груп з метою формування адекватного духу суперництва, що дозволяє юнакам не зважаючи на гендерні характеристики задовольнити потребу в руховій активності

Таблиця 5.2 – Застосування факторів, які підвищують мотивацію до занять фізичною культурою і спортом засобами фізичного виховання (дівчата)

№	Фактори	Організаційно-педагогічні умови
1	Аксіологічний фактор цінностей фізичної культури	Урахування ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту залежно від типу гендерної ідентичності: для маскуліних дівчат характерно: - досягнення поставлених життєвих цілей завдяки відповідальності, твердій волі, широті поглядів, чесності та вихованості; 1. відсутність зацікавленості на заняттях фізичною культурою; - головний мотив відвідування уроків фізичної культури – отримання заліку з предмету; - мета занять фізичними вправами – удосконалення форми тіла; - фізична сила – не пріоритетна характеристика;

Продовження табл. 5.2

		<ul style="list-style-type: none"> - розташування рис «жорсткість» та «безцеремонність» на останніх рейтингових позиціях; - пріоритетність різнобічності інтересів, друзів та зовнішнього вигляду; - головна риса характеру у дівчат-спортсменок – підкорити інших людей; <p>для фемінінних дівчат характерно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - працелюбність та продуктивність у роботі; - мотиви відвідування уроків з фізичної культури – знання про користь фізичних вправ та отримання заліка з предмету; - мета занять фізичними вправами – удосконалення форми тіла; - низький рівень потреби в досягненнях успіху; - пріоритетність інтелігентної людини з досить різноманітним колом інтересів; - цінування комунікативних якостей та зовнішнього вигляду людини; <p>для андрогінних дівчат характерно::</p> <ul style="list-style-type: none"> - вихованість, освіченість, чуйність та широта поглядів; - високий рівень потреби в досягненнях успіху - самовпевненість та цілеспрямованість на успіх і перемогу; - досить високий ступінь значущості фізичної культури; - головний мотив відвідування уроків фізичної культури – знання про їх користь; - мета занять фізичними вправами – удосконалення форми тіла як важливий складник індивідуальної фізичної культури
2	Самооцінка фізичного розвитку	<p>Для адекватної самооцінки дівчат необхідно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - виокремлення тестування фізичного розвитку згідно із статевими ознаками (сила рук, ніг та черевного пресу); - надання адекватного фізичного навантаження під час проведення уроків, використання диференціювання за ознаками статі; - урахування індивідуальних гендерних характеристик щодо визначення загального рівня самооцінки фізичного розвитку. <p>для маскулінних:</p> <ul style="list-style-type: none"> - високий та середній рівень самооцінки фізичного розвитку; <p>для фемінінних:</p> <ul style="list-style-type: none"> - високий та середній рівень самооцінки фізичного розвитку; <p>для андрогінних :</p> <ul style="list-style-type: none"> - занижений рівень самооцінки фізичного розвитку
3	Самоконтроль фізичного стану	<p>Урахування та закладання механізму самоконтролю фізичного розвитку;</p> <ul style="list-style-type: none"> - введення індивідуальної картки самоконтролю фізичного стану; - ознайомлення з правилами заповнення індивідуальної

		<p>картки самоконтролю;</p> <ul style="list-style-type: none"> - порівняння результатів поточного тестування з попередніми результатами; - надання регулярних відповідних загальних та індивідуальних порад та вказівок; - постійне коригування заповнення індивідуальної картки самоконтролю фізичного стану; - етапний контроль за змінами в динаміці показників фізичного розвитку та фізичної підготовленості
4.	Рівень потреби у досягненні успіху	<p>Використання «Методу моделювання ситуації» (згідно з дослідженнями О. Мілякової):</p> <p>моделювання системних ігор (командні та індивідуальні), які зорієнтовані на досягнення найкращого результату та створюють можливість розгортання активності досягнення;</p> <ul style="list-style-type: none"> - використання змагальної форми проведення уроків. <p>Використання інформаційного методу (цілеспрямоване використання прикладів видатних спортсменів для наслідування);</p> <ul style="list-style-type: none"> - врахування рівня потреби в досягненні успіху індивідуальних гендерних характеристик.
5	Інтерес до визначених видів рухової активності	<p>Урахування типу гендерної ідентичності шляхом включення у програму занять з фізичної культури для дівчат з андрогінними характеристиками елементів фітнесу та спортивних танців;</p> <p>для дівчат з маскулінними та андрогінними характеристиками – заняття в тренажерному залі.</p> <p>Використання практики оцінювання не тільки за результатами фізичної підготовленості, а також за знання правил змагань з різних видів спорту та допомогу при проведенні змагань</p>
6	Спрямованість на досягнення колективного результату	<p>Використання групових форм занять, різноманітних рухових та спортивних ігор (відбувається інтенсивне спілкування школярів, що сприяє розвитку відчуття колективізму та позитивної атмосфери на уроці).</p> <p>Використання змагальної форми проведення уроків та залучення до спортивно-масових заходів у поза навчальний час</p> <p>Підведення підсумків роботи з урахуванням гендерних особливостей:</p> <ul style="list-style-type: none"> - для активізації дівчат маскуліного та андрогінного психологічних типів впровадити нагородження за виявлені найкращі результати (наприклад, перші п'ять результатів); - для фемінінних дівчат обирати додаткові заохочувальні стимули на тих змаганнях, де вони не бажають брати участь (наприклад, за допомогу в організації заходу)
7	Усвідомлене ставлення до рухової активності	<p>Надання додаткової інформації у вигляді лекцій та бесід;</p> <ul style="list-style-type: none"> - запрошення до спілкування випускників, вихователів, учителів (видатних спортсменів) - підвищення рівня усвідомленості за рахунок інформаційних засобів

8	Інноваційні методи організації уроків фізичної культури	Використання методу «Міжпредметного зв'язку» (за дослідженнями В. Горячова) (наприклад, сумісні уроки біології та фізичної культури, історії та фізичної культури). Використання методу ідеомоторного тренування
9	Потреба в руховій активності	Урахування типу гендерної ідентичності при проведенні уроків: - під час розучування нових вправ першими показують ті дівчата, в яких це краще виходить (в основному це маскулінні та андрогінні дівчата); - при розучуванні нових вправ хореографічної або танцювальної спрямованості запропонувати першими показати вправи дівчатам з фемінінними характеристиками; - використовувати фронтальний метод під час розучування нових вправ
10	Індивідуальні програми, які спрямовані на корекцію фігури	Урахування типу гендерної ідентичності: - для маскулінних дівчат – індивідуальні програми занять у тренажерному залі та різновиди фітнесу; - для фемінінних – танцювальні майстер-класи, заняття стрейчингом ; - для андрогінних – можливо пропонувати як заняття у тренажерному залі, так і індивідуальні програми фітнес-тренувань

Таким чином, визначення передумов формування та розробка концептуальних засад гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, враховуючи результати нашого дослідження, концептуальні підходи та фундаментальні дослідження відомих світових та українських вчених, дослідження основних положень гендерного підходу, як кардинально нового, прогресивного, сутнісно-значущого засобу фізичного виховання, допомогло нам обґрунтувати роль і місце аксіологічної значущості фізичної культури і спорту в системі фізичного виховання школярів, визначити провідні вектори мотиваційно-ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат у формуванні їх індивідуальної фізичної культури. Отримані нові знання дозволили нам визначити генезу та сформулювати теорію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, яка може бути представлена у вигляді наступної схеми (рис.5.2).

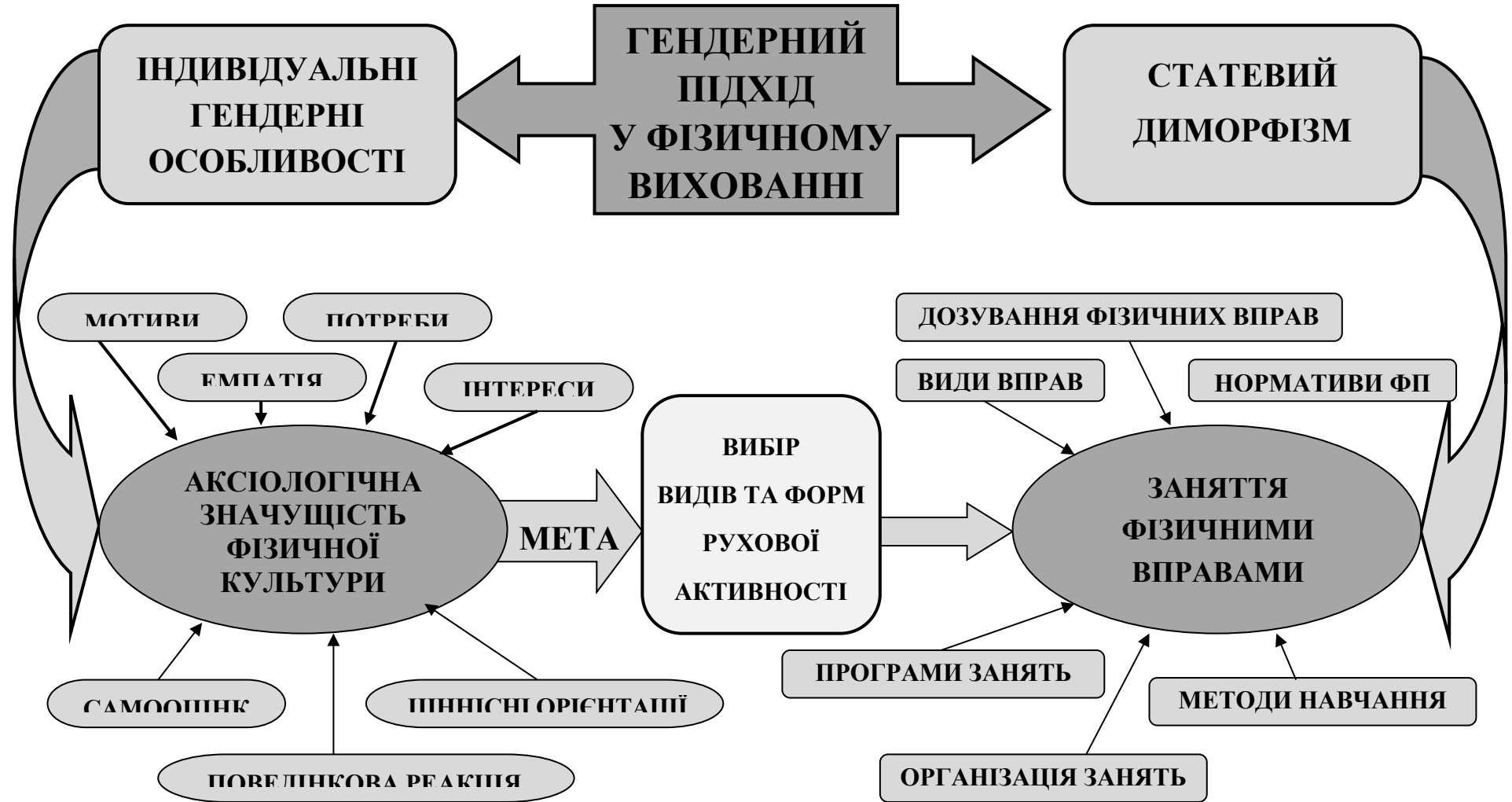

Рисунок 5.2. Модель гендерного підходу у фізичному вихованні школярів

Отже, з огляду на вищезазначене, в суспільстві на сьогоднішній день існує статево - рольовий та гендерний підходи в освіті та вихованні, які вважаються традиційною та егалітарною стратегіями соціалізації статі. Прихильники статево-рольового підходу визнають біологічну стать як визначальний соціальний сценарій розвитку особистості. Прихильники ж гендерного підходу, не піддаючи сумніву біологічні відмінності між жінками і чоловіками, вважають їх індиферентними природними даними [312, 510, 511]. Проте, говорячи про фізичне виховання молоді, ми вважаємо доцільним розглядати теорії обох підходів у сукупності, які будуть поєднувати в собі біологічний та соціальний аспекти [236, 243, 312].

Цілком закономірно, що заняття фізичною культурою і спортом пов'язані з проявом фізичних можливостей людини і великою мірою визначаються її біологічною статтю. Але, при формуванні аксіологічної значущості фізичної культури, вкрай необхідно врахування індивідуальних гендерних характеристик особистості (гендерної ідентичності), які безпосередньо впливають на самооцінку, поведінкові реакції, мотиви, потреби, ціннісні життєві орієнтації молоді у сфері фізичної культури і спорту. Таким чином, гендерна ідентичність, впливаючи на формування аксіологічної значущості фізичної культури, формує мету до занять руховою активністю, що спонукає до вибору видів та форм занять руховою активністю. Коли вже школярі обрали вид рухової активності, на наступному етапі при визначенні фізичного навантаження, направленості фізичних вправ, об'єму, інтенсивності навантажень, формуванні програми занять, дозуванні фізичних вправ тощо, стає необхідним врахування статевого диморфізму (ознаки біологічної статі). Такими є головні ідеї у нашому визначенні особливостей формування та впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді.

ВИСНОВКИ

Вивчення та аналіз фундаментальних методологічних праць відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників дозволив визначити проблемне поле гендерного підходу в освіті, який є одним із складових особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання школярів та враховує їхні індивідуальні особливості у відповідності до статі.

Визначено, що сучасний стан розробленості питання гендерного підходу у вихованні, освіті та професійній діяльності є вкрай суперечливим та в деяких випадках – протилежним. У суспільстві на сьогодні існує статево – рольовий та гендерний підходи в освіті та вихованні, які вважаються традиційною та егалітарною стратегіями соціалізації статі.

Інтеграція гендерного підходу у фізичне виховання є наслідком акумулювання соціологічних, педагогічних, психологічних ідей, перетворюючи їх у новий напрям, який охоплює відповідні філософські, психолого-педагогічні, соціологічні, правові та інші підходи до його розуміння, що знаходять свій прояв, зокрема, у формуванні аксіологічної значущості фізичної культури дітей, підлітків і молоді.

Теоретично обґрунтовано, з точки зору подальших наукових трактувань гендерного підходу, як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах, особливостей його значення для фізичного виховання і спорту. Запропоновано для використання у дослідженнях новий термін гендеру, що дозволяє його характеризувати як міждисциплінарне та крос-секторальне поняття, екстрапольоване, взаємопов'язане та взаємовідповідне розвитку фізичної культури та спорту в країнах розвиненої демократії. *«Гендер» – це змодельовані суспільством поведінкові зразки жінки та чоловіка, екстрапольовані на різні сфери суспільних відносин. У даному контексті – відносини у сфері фізичної культури та спорту.*

Отримані дані надали можливість сформулювати головні компоненти, мету, принципи, напрями впливу концепції гендерного підходу у фізичному

вихованні школярів. Розроблена концепція гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні дослідження формування аксіологічної значущості фізичної культури у віковому, статевому та гендерному аспектах.

Розгляд біологічних, соціально-культурних, фізіологічних, морфологічних, психологічних та гендерних відмінностей хлопців і дівчат зумовили нами визначення чинників формування організаційно-педагогічних передумов впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, якими визначені: гендерна просвіта вчителів фізичної культури, гендерна просвіта батьків, диференціація завдань на уроках фізичної культури та диференційований підхід до стимулів заохочення.

Організаційно-педагогічними умовами реалізації концепції гендерного підходу у фізичному вихованні визначено: врахування у потреби у досягненні успіху школярів, інтересів і мотивів до занять видами рухової активності на заняттях фізичною культурою у статевому віковому та гендерному вимірі; індивідуальний підхід залежно від лімітуючих і стимулюючих факторів; впровадження засобів самоконтролю фізичного розвитку на уроках фізичної культури та під час самостійних занять руховою активністю.

На основі виявлених домінантних психологічних якостей особистості ми визначили фактори, які сприяють формуванню мотивації до занять руховою активністю юнаків і дівчат. Вони певним чином відрізняються у юнаків і дівчат різних психологічних типів і визначені нами як «стимулюючі» фактори.

Визначено, що впровадження гендерного підходу пов'язано з новим способом пізнання значущості фізичної культури, розкрито специфіку його застосування у формуванні індивідуальної фізичної культури школярів, ефективно активізуючи особистісні та фізичні якості учнів, враховуючи гендерні особливості під час формування мотивації до занять руховою активністю, а статевий диморфізм – у змістовій частині фізичного виховання: під час дозування фізичних навантажень, рухового режиму, інтенсивності, обсягу фізичних вправ тощо.

Отже, гендерний підхід у фізичному вихованні з визначенням пріоритетних напрямів спрямованого впливу гендерного підходу на формування потребо-мотиваційної сфери школярів, а статевого диморфізму при диференціації фізичних навантажень під час занять фізичними вправами, сприятиме більшому залученню молоді до систематичних занять руховою активністю, як в рамках урочних, так і позаурочних форм занять, що позитивно вплине на підвищення рівня фізичної підготовленості і фізичного здоров'я молоді призовного віку та сприятиме збереженню генофонду нації України.

Проведені дослідження не вичерпують проблему вивчення гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, а ставлять ряд запитань, які торкаються засобів та методів у фізичному вихованні для формування індивідуальної фізичної культури особистості. Наступним кроком нашого дослідження буде впровадження в практичну діяльність концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів у закладах загальної середньої освіти та вищої освіти, яка враховує вікові особливості формування ціннісних і мотиваційних пріоритетів дітей, підлітків і молоді у сфері фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова О. Вивчення рівня фізичного здоров'я дітей старшого шкільного віку ліцею для обдарованих дітей «Ерудит» м. Донецьк. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2008;(2):30-4.
2. Абульханова-Славська КА. Діяльність та психологія особистості. Москва: Наука; 1980. 335 с.
3. Аверинцев СС, Араб-Оглы ЭА, Ильичев ЛФ, редакторы. Философский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия; 1989. с. 378-9.
4. Агеев ВС. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. Москва: Изд-во МГУ; 1990. 219 с.
5. Агеев ВС. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов. Вопросы психологии. 1987;(2):152-8.
6. Агеева ВП, Кобелянська ЛС, Скорик ММ. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: Вид-во К.І.С.; 2004. 536 с.
7. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. Москва: Фонд За экономическую грамотность; 1995. 296 с.
8. Азарова ЕА. Влияние культуры на формирование и изменение моральных гендерных стереотипов. В: Тишкин ГА, редактор. Российские женщины и европейская культура. Материалы 5-ой науч. конф.; 2001; Санкт-Петербург. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество; 2001, с. 213-9.
9. Акимова МК. Психологическая диагностика: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер; 2005. 304 с.
10. Александров ЮИ. Психофизиология. Санкт-Петербург: Питер; 2001. 264 с.
11. Александрова НИ, Лидская ЭВ. Развитие самооценки физического «Я» в младшем и подростковом возрасте. Тезисы докл. 11-ой науч.-практ. конф. психологов спорта; Минск; 1990, с. 101-2.

12. Александрова НИ. Образ физического «Я» в самосознании школьников. Тезисы докладов 11-ой науч.-практ. конф. психологов спорта; Минск; 1990, с. 99-100.
13. Аллен Гуттман. Женский спорт: История [Интернет]. New York: Columbia University press; 1991. Доступно: <https://sites.google.com/site/zenskijsport/iz-istorii-zenskogo-sporta>
14. Антонова НВ. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии [Интернет]. Доступно: <http://www.elib.org.ua>
15. Альбуханова-Славская КА. Стратегия жизни. Москва: Наука; 1991. 299 с.
16. Ананьев БГ. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика; 1980. 232 с.
17. Ананьев БГ. О проблемах современного человекознания. Москва: Наука; 1977. 369 с.
18. Ананьев БГ. Человек как предмет познания. Ленинград: Изд-во ЛГУ; 1968. 339 с.
19. Андреева ГМ. Социальная психология. Москва: Изд-во Московского ун-та; 1980. 416 с.
20. Андреева О, Хріпко І. Гендерний підхід у фізичному вихованні учнівської молоді: сучасні дослідження і тенденції. Спортивний вісник Придніпров'я. 2018;(2):157-62.
21. Андреева О, Саїнчук О. Підходи до оцінки рівня здоров'я та адаптаційних можливостей школярів молодших класів. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 2. Харків; 2014. с. 3-8.
22. Андреева О. Соціально-психологічні чинники, що детермінують рекреаційно-оздоровчу активність осіб різного віку. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2017;(3):35-40.

23. Апанасенко ГЛ. Физическое развитие детей и подростков. Киев: Здоров'я; 1985. 79 с.
24. Асмолов АГ. Психология личности: принципы общего психологического анализа. Москва: Московский гос. ун-т; 1990. 226 с.
25. Арканцева ТА. Отношение родителей и детей в гендерном измерении: учеб. пособ. Москва: НОУ ВПО Московский психолого-социальный ин-т; 2011. 70 с.
26. Артамонова ТВ. Гендерная дифференциация личности высококвалифицированных спортсменов. Ученые записки ун-та им. П.Ф. Лесгафта. 2008;(4):38.
27. Аршавский ИА. Основы возрастной периодизации. В: Возрастная физиология. Ленинград: Наука; 1975. с. 5-67.
28. Асеев ВГ. О диалектике детерминации психического развития. В: Принцип развития в психологии. Москва: Наука; 1978. С. 21-38.
29. Асеев ВГ. Мотивація поведінки і формування особи. Москва: Думка; 1982. 156 с.
30. Афиногенова СВ. Выбор вида профессиональной деятельности подростками и юношами разного биологического и психологического пола. Ученые записки ун-та им. П.Ф. Лесгафта. 2006;(1):112-5.
31. Ашмарин БА. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. Москва: ФИС; 1978. 223 с.
32. Бабанский ЮК. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. Москва: Педагогика; 1982. 192 с.
33. Багнетова ЕА. Влияние семьи на формирование здорового образа жизни старшеклассников г. Сургута. Экология человека. 2011;(4):56-60.
34. Багнетова ЕА. Образ жизни родителей и поведенческие привычки старшеклассников. Фундаментальные исследования. 2011;(2):31-6.
35. Базарный ВФ. Дитя человеческое. Психофизиология развития и регресса. Москва; 2009. 328 с.

36. Базарный ВФ. О трагических последствиях смешанного (бесполого) воспитания и обучения в школах. Образование и здоровье учащихся. Материалы Всерос. форума с междунар. уч. Ч. 3. Москва; 2005; с. 29-37.

37. Базарный ВФ. Трагедия детей, порожденная традиционным образом организации учебного процесса. Здоровье школьников: медико-психологическая поддержка и физическая культура. Школа здоровья. 1996;(4):44-6.

38. Бака Р, Шпаков А. Сравнительная оценка физической подготовленности как фактор мотивации студентов к физической активности. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 3. 2008. с. 8-11.

39. Бала ТМ. Исследование уровня физического здоровья школьников 10-15 лет. Олімпійський спорт і спорт для всіх. Тези доповідей 24-го Міжнар. наук. конгресу, присвяченого 80-річчю НУФВСУ; Київ. Київ: Олімпійська літ.; 2010. с. 417.

40. Бальсевич ВК, Лубышева ЛИ. Физическая культура: молодежь и современность. Теория и практика физической культуры. 1995;(4):2-7.

41. Бальсевич ВК, Запорожанов ВА. Физическая активность человека. Киев: Здоровье; 1987. 224 с.

42. Бальсевич ВК. Интеллектуальный вектор физической культуры человека (к проблеме развития физкультурного знания). Теория и практика физической культуры. 1991;(7):37-41.

43. Бальсевич ВК. Онтокинезиология человека. Теория и практика физической культуры. 2000. 275 с.

44. Бальсевич ВК. Физическая культура для всех и для каждого. Москва: ФиС; 1988. 207 с.

45. Бар-ор О, Роуланд Т. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения. Киев: Олимпийская лит.; 2009. 528 с.

46. Безверхня Г, Маєвський М. Рівень емпатії та образ фізично культурної людини у студенток педагогічних спеціальностей. Спортивний вісник Придніпров'я. 2015;(1):10-4.
47. Безверхня ГВ. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом школярів 5-х-11-х класів [дисертація]. Умань: Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини; 2004. 258 с.
48. Безруких ММ. Возрастная физиология. Москва: Академия; 2003. 416 с.
49. Белокопытова ЖА. Развитие двигательных качеств и педагогический контроль в физической подготовке школьников. Киев: КГИФК; 1983. 80 с.
50. Бем С. Линзы гендера: трансформация взгляда на проблему первенства полов. Москва; 2004. 336 с.
51. Бендас ТВ. Гендерная психология: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер Пресс; 2009. 428 с.
52. Бережной ВВ, Марушко ТВ. Внезапная смерть при физических нагрузках у детей и подростков. Современная педиатрия. 2009;6(28):29-34.
53. Берн Ш. Гендерная психология. Законы мужского и женского поведения. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак; 2004. 318 с.
54. Берн Ш. Гендерная психология. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак; 2009. с. 250.
55. Бернс Р. Развитие я-концепции и воспитание : учеб. пособ. для вуз. Москва: Прогрес; 1986. 421 с.
56. Бех ІД. Виховання особистості. Київ: Либідь; 2003. 278 с.
57. Боднар ІР. Теоретико-методичні основи інтегративного фізичного виховання школярів 1-3 груп здоров'я [дисертація]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2014. 400 с.
58. Божович ЛИ. Изучение мотивации детей и подростков. Москва: Педагогика; 1972. 232 с.

59. Божович ЛИ. О некоторых проблемах и методах изучения личности школьника. Вопросы психологии личности школьника. Москва: АПН РСФСР; 1961. с. 131.
60. Божович ЛИ. Проблемы формирования личности. Москва: Ин-т практ. психологии, Воронеж: НПО «МОДЕК»; 1995. с. 101-24.
61. Бойчук ЮД. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Вип. 3. 2009.
62. Большаков ВП. Культура как форма человечности: учеб. пособ. Великий Новгород: Новгород. ГУ им. Ярослава Мудрого; 2000. 92 с.
63. Бондар ГП. Основи статевого виховання: учнівський всеобуч. Виховна робота в школі. 2007;(1):49-52.
64. Бондаревская ЕВ, Кульневич СВ. Педагогика, личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учеб. пособ. Ростов-на-Дону: Учитель; 1999. 296 с.
65. Бондаренко ВА. Психологическая помощь при социально-проблемном поведении [диссертация]. Краснодар: Кубанский гос. ун-т; 2000. 168 с.
66. Бондарчук Н. Показники фізичного розвитку студентів Ужгородського національного університету з різних біогеохімічних зон Закарпаття. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2004;(2):85.
67. Бордовская НВ, Реан АА. Педагогика: учеб. для вуз. Санкт-Петербург: Питер; 2000. 304 с.
68. Борщов СМ, Остополець ІЮ. До проблеми формування культури здоров'я та здорового способу життя школярів-підлітків. Фізичне виховання в школі. 2010;(3):37-9.
69. Бочарова Н. Некоторые вопросы дифференцированного подхода в физическом воспитании мальчиков и девочек. Дошкольное воспитание. 1997;(12):72-5.

70. Боченкова ЕВ. Самоописание физического развития: метод. пособ. Краснодар: КГАФК; 2000. 26 с.
71. Брайсон В. Политическая теория феминизма. Москва: Идея- пресс; 2008. 304 с.
72. Брожик В. Марксистская теория оценки. Москва: Прогресс; 1982. 261 с.
73. Брунер Дж, Олвер Р, Гринфилд П. Исследование развития познавательной деятельности. Москва: Педагогика; 1971. 236 с.
74. Булах ІС. Психологічні основи особистісного зростання підлітків [автореферат]. Київ: Нац пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. 2004. 42 с.
75. Булатова М, Литвин О. Здоров'я і фізична підготовленість населення України. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2004;(1):3-9.
76. Быховская ИМ. Ценностные ориентации массового сознания как фактор развития физической культуры. Физическая культура и здоровый образ жизни. Тезисы докл. Всесоюз. науч.-практ. конф.; 1990 Фев. 16-21; Севастополь. Москва: РИО ГЦОЛИФК; 1990. с. 18-9.
77. Быховская ИМ. Человеческая телесность в социокультурном измерении: традиции и современность. Москва: РИО ГЦОЛИФК; 1993. 168 с.
78. Бэм СЛ. Линзы гендера: трансформация взглядов на проблему неравенства полов. Москва: Российская политическая энциклопедия. 2004. 336 с.
79. Варена Эрик-Хефели. К вопросу о становлении концепции женственности в буржуазном обществе 18 века. Пол. Гендер. Культура. Немецкие и русские исследования. 1999. с. 55-108.
80. Варій МЙ. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ.; 2007. 968 с.
81. Васильев ИА. Роль интеллектуальных эмоций в регуляции мыслительной деятельности. Психологический журнал. 1998;(4):49-60.

82. Васильева НЮ. Представление о здоровом образе жизни в подростковом и юношеском возрасте. Вестник ЯГУ. 2009;(4):103.
83. Вацеба О. М. Вступ до спеціальностей галузі "фізичне виховання і спорт" : навч. посіб. / М. С. Герцик, О. М. Вацеба. - Львів : Українські технології, 2002. - 230 с.
84. Выготский ЛС. Детская психология. Москва: Педагогика; 1984. 255 с.
85. Визитей НН. Социология спорта. Киев: Олимпийская лит.; 2005. 248 с.
86. Виленский МЯ. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза. Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 1984;(1):27-32.
87. Вильчковский ЭС. Развитие двигательной функции у детей. Киев: Здоровье; 1983. 208 с.
88. Вихор СТ. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку [автореферат]. Тернопіль: Тернопільський нац. ун-т ім. В. Гнатюка. 2006. 23 с.
89. Вихор СТ. Гендерне виховання: паралелі крізь століття. В: Наука і сучасність: зб. наук. пр. Київ: Логос; 2003. с. 83-9.
90. Вихор СТ. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку [дисертація]. Тернопіль; ТНПУ ім. В. Гнатюка; 2005. 272 с.
91. Вісковатова ТП. Мотиваційний аспект процесу навчання та тренувань у спорті підлітків та дорослих. Актуальні проблеми юнацького спорту. Матеріали 6-ої Всеукр. наук.-практ. конф.; Херсон. Херсон: ХДУ; 2008, с. 119-22.
92. Вознюк О. Педагогічна інтеграція як один із шляхів побудови цілісної педагогічної парадигми. Матеріали Міжнар. наук. конф. Варшава-Краків; 2010. с. 72-80.

93. Войтко ВІ. Психологічний словник. Київ: Вища школа; 1982. 215 с.
94. Волков ЛВ. Физические способности учащихся. Київ: Рад. школа; 1988. 184 с.
95. Волков ИП, Цикунова НС, составители. Спортивная психология в трудах зарубежных специалистов: хрестоматия. Москва: Советский спорт; 2005. 284 с.
96. Волков ЮГ, Добренков ВИ, Нечипуренко ВН, Попов АВ. Социология. Москва: Гардарики; 2003. 512 с.
97. Ворожбитова АЛ. Гендер в спортивной деятельности: учеб. пособ. Москва: ФЛИНТА; 2011. 216 с.
98. Ворожбитова АЛ. Гендерные компоненты теории физической культуры [автореферат]. Майкоп: Адыгейский гос. ун-т; 2008. 189 с.
99. Воронина НВ. Физическая подготовка школьников 1-6 классов на основе учета полового диморфизма [диссертация]. Майкоп; 2001. 150 с.
100. Воронина О. Теоретико-методологические основы гендерных исследований. Теория и методология гендерных исследований. Москва: МЦГИ-МВШСЭН-МФФ; 2001. 106 с.
101. Воронина ОА. Гендер. Словарь гендерных терминов. Москва; 2002. с. 21.
102. Воронова ОЮ. Проблема формування рефлексії у майбутніх вихователів. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2014;2(14):91-4.
103. Воронцов ДВ. Что такое гендер. В: Клецина ИС, редактор. Практикум по гендерной психологии. Санкт-Петербург: Питер; 2003. с. 28-35.
104. Воронцов ДВ. Проявление гендерной идентичности в предпочитаемых стратегиях взаимодействия в межличностном общении у мужчин. В: Бодалев А, редактор. Психология общения: социокультурный анализ. Материалы конференции; Ростов-на-Дону. Ростов-на-Дону: РГУ; 2003, с. 61-2.

105. Выготский ЛС. История развития высших психических функций. Москва: Педагогика; 1983. 145 с.
106. Выготский ЛС. Педагогическая психология. Москва: Педагогика-Пресс; 1996. 534 с.
107. Выготский ЛС. Психология развития ребёнка. Москва: ЭКСМО; 2003. 507 с.
108. Выготский ЛС. Развитие высших психических функций. Москва: АПН РСФСР; 1960. 450 с.
109. Выдрин ВМ, Гужаловский АА, Кряж ВН. Основы теории и методики физической культуры. Москва: Физкультура и спорт; 1986. 352 с.
110. Выдрин ВМ, Плешаков АН. Физическая культура как феномен культуры личности и общества. Культура физическая и здоровье. 2005;(1):23-4 с.
111. Гапон Н. Гендер. Суб`єктивність. Ідентичність: філософські дискусії другої половини 20 сторіччя. Львів: Видавничий центр НЛУ ім. І. Франка; 2009. 378 с.
112. Гайденок В, редактор. Гендерна педагогіка: навч. посіб. для студ. вуз. Суми: Університетська книга; 2006. 313 с.
113. Главацька ОЛ. Вплив батьківської сім'ї на гендерну соціалізацію сучасної. Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Вип. 1(40). Ужгород; 2017. с. 55-9. (Педагогіка. Соціальна робота).
114. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: Навч. книга - Богдан; 2011. 226 с. Кравець ВП
115. Гендерні дослідження в історичній соціології [Інтернет]. Доступно: [https:// textreferat.com](https://textreferat.com)
116. Гендерні питання. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Вип. 36. Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти; 2004. 172 с.
117. Геодакян ВА. Системный подход и закономерности в биологии. Системные исследования. Методологические проблемы: Ежегодник. Москва; 1984. 329 с.

118. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс. – К.: Основи, 1999. 726 с.
119. Говорун ТВ, Кікінежді ОМ. Гендерні упередження: рівність у дискримінації чи заклик до паритету статей. В: Власова ТІ, наук. редактор. Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький; 2011. с. 115-27.
120. Говорун Т, Кікінежді О. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ: Видавничий центр Академія. 2004. 300 с.
121. Говорун Т, Кікінежді О. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. Психологічний часопис. 2016;(1):41-55.
122. Голованова Т. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді: монографія. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т; 2008. 338 с.
123. Голощапов, Б. Р. Історія фізичної культури і спорту / Б. Р. Голощапов. - М.: Академія, 2005. - 312 с.
124. Гордонова Н. Гендерний розвиток. Київ: Шкільний світ; 2011. 128 с.
125. Гриценюк ЛІ, Говорун ТВ, Гурлева ТС, Далечина ВМ, Драніщева ЕІ. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу. В: Петрашук ОП, Цушка ІІ, редактори. Міжнар. програма з викоренення найгірших форм дитячої праці в Україні, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, Громадська організація "Успішна жінка". Київ: Ніка-Центр; 2003. 248 с.
126. Григорьев В.И. Кризис физической культуры студентов и пути его преодоления. Теория и практика физической культуры. 2004;(2):54-61.
127. Грицанов АА, редактор. Новейший философский словарь. Минск: Изд. В.М. Скакун; 1998. 896 с.
128. Грошев ИВ. Психологические различия мужчин и женщин. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института; 2005. 464 с.
129. Грошев ИВ. Психология половых различий [диссертация]. Москва: Российский ун-т дружбы народов; 2002. 523 с.

130. Губа ВП. Возрастные основы формирования спортивных умений у детей в связи с начальной ориентацией в различные виды спорта [диссертация]. Москва: Всероссийский науч.-исслед. ин-т физ. культуры и спорта. 1997. 334 с.

131. Гудіма Д. До характеристики сучасного поняттєвого апарату людинорозуміння у правовій науці. Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи). Матеріали 1-го Всеукр. круглого столу; 2005 Вер 16-17; Львів. Львів: Край; 2006. с. 107.

132. Гужаловский АА. Развитие двигательных качеств у школьников. Минск: Народная асвета; 1978. 88 с.

133. Голощапов, Б. Р. Історія фізичної культури і спорту / Б. Р. Голощапов. - М.: Академія, 2005. - 312 с.

134. Григоревич, В. В. Загальна історія фізичної культури / В. В. Григоревич. - М.: Радянський спорт, 2008. - 228 с.

135. Дамадаева АС. Специфика гендерной дифференциации личности в спорте. Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2010;10(68):54.

136. Джери Д. Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. Москва: Вече; 2001. 544 с.

137. Джрназян ЛН. Механизмы эмпатии в межличностных отношениях [диссертация]. Ереван: Ереванский гос. пед. ин-т русского и иностранных языков им. В.Я. Бросова; 1984. 225 с.

138. Дмитрук В, Базюк В, Приступа Л. Фізична освіта в педагогічній спадщині П. Ф. Лесгафта. В: Цьось С, Козіброцький С, редактори. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки; Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; 2015;1(29):9-11.

139. Дороніна Т. Проблематизація питання формування гендерної парадигми у сучасному педагогічному дискурсі. Гендерна парадигма освітнього простору. 2015;(1):17-23.

140. Донской Д. Развитие идей П.Ф. Лесгафта о физическом упражнении как двигательном действии. Теория и практика физической культуры. 1997;(2):2-4.
141. Драч А. Психолого-педагогічні аспекти втілення модульно-рейтингової системи. Проблеми освіти. 2000;(22):57-61.
142. Дух Л. Гендерний підхід у викладанні предметів освітньої галузі “Суспільствознавство”. Гендерна парадигма освітнього простору. 2015;(1):63-66.
143. Дудоров ВВ. Формирование ценностных ориентаций в сфере физической культуры (Социально-педагогический аспект) [диссертация]. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургская академия физ. культуры им. П.Ф. Лесгафта; 2000. 258 с.
144. Дульмухаметова ГФ. Педагогические условия половой дифференциации обучения младших школьников [диссертация]. Казань: Татарский гос. гуманитарно-педагогический ун-т; 2011. 245 с.
145. Дутчак МВ, Ібрагімов ММ. Життєдіяльність та плюралістична методологія у науковій царині фізичної культури. Практична філософія. 2017;(3):123-33.
146. Дутчак МВ. Парадигма оздоровчої рухової активності: теоретичне обґрунтування і практичне застосування. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2015;(2):44-52.
147. Дятленко СМ. Фізична культура в школі: 5-11 класи: метод. посіб. Київ: Літера ЛТД; 2011. 368 с.
148. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. Москва: МПСІ; 2006. 352 с.
149. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України. Київ: Юрінком Інтер; 2008. 1040 с.
150. Ермолаев ЮА. Возрастная физиология. Москва: СпортАкадемПресс; 2001. 444 с.
151. Ермоленко ВД. Психологические особенности развития ценностных ориентаций у детей в период перехода в младший школьный и

подростковый возраст [диссертация]. Москва: Ордена трудового красного знамени науч.-исслед. ин-т общей и пед. психологии; 1984. 203 с.

152. Євстігнєєва ІВ. Навчання та виховання школярів на уроках фізичної культури на підставі гендерного підходу. В: Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Вип. 44. Чернігів: ЧДПУ; 2007. с. 114-6.

153. Євстігнєєва ІВ. Гендерне виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури [автореферат]. Луганськ; 2012. 24 с.

154. Єльчанінова Т. Мотивація досягнення успіху студентів з активною життєвою позицією: сиблінговий аспект. Освіта регіону. 2013;(2):23.

155. Журавльов АЛ. Соціально-психологічні проблеми управління. Москва: Наука; 1983. 220 с.

156. Журавльова ЛП. Психологічні основи розвитку емпатії людини [автореферат]. Одеса: Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського; 2008. 48 с.

157. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Відомості Верховної Ради. 2018;(5):35.

158. Завидівська Н. Аксіологічні аспекти формування культури здоров'я студентської молоді у процесі фізичного виховання. Молода спортивна наука України; , 2009. Т. 2. С. 47-53.

159. Занюк СС. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь; 2002. 304 с.

160. Зациорский ВМ. Спортивная метрология. Москва: Физкультура и спорт; 1982. с. 73-5.

161. Здравомыслова ЕА, Тёмкина АА. 12 лекций по гендерной социологии: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге; 2015. 768 с.

162. Здравосмыслов АГ. Потребности, интересы, ценности – М.: Политиздат. – 1986. – 222с.

163. Зубалій МД, редактор. Методика фізичного виховання учнів 1-11 класів: навч. посіб. Київ; 2012. 216 с.

164. Ибрагимов ММ. Философия спорта как новый антропологический проект. Киев: Олимпийская лит.; 2014. 296 с.
165. Ильин ВВ. Аксиология. Москва: Изд-во МГУ; 2005. 216 с.
166. Ильин ЕП. Мотивация и мотивы: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер; 2004. 508 с.
167. Ильин ЕП. Пол и гендер. Санкт-Петербург: Питер; 2010. 686 с.
168. Ильин ЕП. Психология спорта. Санкт-Петербург: Питер; 2008. 352 с.
169. Ильин ЕП. Психология физического воспитания. Москва: Просвещение; 1987. 287 с.
170. Иорданская ФА. Мужчина и женщина в спорте высших достижений. (Проблемы полового диморфизма). Москва: Советский спорт; 2012. 256 с.
171. Иванченко ЛП. Формування у підлітків мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом [дисертація]. Луганськ: Східноукраїнський нац. ун-т ім. Володимира Даля; 2007. 234 с.
172. Иващенко О. Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики. Соціологія теорія, методи, маркетинг. 1998;(6):78-91.
173. Избаш ЛМ. Актуальні питання підготовки фахівців фізичного виховання та здоров'я людини. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2015;(11):131-5.
174. Ильченко О. Гендерний підхід як нова методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Полтава; 2011. с. 22-9.
175. Ищенко ОС. Формування мотивації підлітків до занять фізичною культурою в умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи [автореферат]. Київ: Нац. ун-т. фіз. виховання і спорту України; 2016. 22 с.
176. Кабанов АН. Анатомия, физиология и гигиена детей дошкольного возраста. Москва: Просвещение; 1969. 288 с.

177. Каган ВЕ. Воспитателю о сексологии. Москва: Педагогика; 1991. 256 с.
178. Каган ВЕ. Половые аспекты индивидуальности. Психологические проблемы индивидуальности. Вып. 2. Москва; 1984. с. 109-112.
179. Казарян ФГ. Особенности возрастной динамики мышечной силы и проблема рациональной силовой подготовки в школьном возрасте [диссертация]. Ереван; 1975. 308 с.
180. Караваева ЕЛ, Сахаев БТ, Бозтеева СЖ. Психолого-педагогическое сопровождение гендерного развития молодежи. Теория и методика физической культуры. 2007;(2):101-6.
181. Кашуба ВО, Гамалій ВВ, Хабінець ТО. Програма навчальної дисципліни підготовки бакалаврів. Київ: Вид-во Науковий світ; 2014. 10 с.
182. Кашуба ВО, Насраллах З. Коррекция нарушений осанки школьников в процессе адаптивного физического воспитания: монография Київ: Олимпийская лит; 2008. 223 с.
183. Кашуба ВО, Носова НЛ. Дослідження функціонального стану хребетного стовпа школярів 15-16 років. Спортивний вісник Придніпров'я. 2005;(2):27-9.
184. Карпюк І. Ю. Вивчення потребо-мотиваційної сфери студентів як системоутворюючої основи виховання у них фізичної культури // І. Ю. Карпюк // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2006. – № 3(18). – С. 162–166.
185. Кемеров ВЕ, редактор. Современный философский словарь. Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск: ПАНПРИНТ; 1998. 1064 с.
186. Кікінежді О. М. Вісник післядипломної освіти, 2009 - irbis-nbuv.gov.ua .
187. Кікінежді О. Соціально-педагогічні чинники становлення гендерної ідентичності дітей молодшого шкільного віку. Науковий вісник

Миколаївського нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. 2016;(1):86-92. (Психологічні науки).

188. Кікінеджі О. Чи підвладна психологія молодшого школяра гендерним стереотипам? Початкова школа. 2005;(11):57-62.

189. Кікінеджі ОМ, Кізь ОБ. Формування гендерної культури молоді : наук.-метод. матеріали до тренінгової програми. Практична психологія та соціальна робота. 2007;(8):64-9.

190. Кікінежді О. Гендерне виховання змалку. Дошкільне виховання. 2006;(3):10-3.

191. Кікінежді О. Ідеї рівності статей в українській педагогічній спадщині. Українознавчий альманах. 2011;(6):95-100.

192. Кікінежді О. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи. 2004;(1):27-9.

193. Кімел Майкл С. Гендерне суспільство. Київ; 2003. 487 с.

194. Кулінко, Н. Ф. Історія фізичної культури і спорту / Н. Ф. Кулінко. - Оренбург: Оренбургское книжкове видавництво, 1997. - 374 с.

195. Клєцина ИС. «Компетентностный подход» и гендерное образование в высшей школе. Актуальные вопросы современного университетского образования: материалы 10-ой Российско-Американской науч.-практ. конф.; 2007 Май 14-16; Санкт-Петербург. Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена; 2007. с. 105-9.

196. Клєцина ИС. О проблемах гендерной психологии. Мир психологии. 2001;(4):162-208.

197. Клєцина ИС. От психологии пола – к гендерным исследованиям в психологии. Вопросы психологии. 2003;(1):61-78.

198. Клєцина ИС. Психология гендерних отношений: теория и практика. Санкт-Петербург: Алтейя; 2004. 408 с.

199. Климчук ВО. Кластерний аналіз: використання у психологічних дослідженнях. Практична психологія та соціальна робота. 2006;(4):30-6.

200. Кобелянська ЛС. Гендерна освіта в Україні: реалії та перспективи. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. Вип. 36. Київ; 2004. с. 3-8.
201. Ковтун ВВ. Гендерна компетентність педагога – запорука особистісного підходу в освіті. [Інтернет]. 2011. Доступно: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/1138/1/Komp.pdf>
202. Ковтун ОА. Формирование мотивации занятий физическим воспитанием с учетом социально-психологических и физиологических особенностей студентов. Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в сучасних умовах. Матеріали регіон. наук.-практ. конф.; 2011; Дніпропетровськ. Дніпропетровськ: ДДУФК; 2011. с. 78-81.
203. Коган ВЕ. Когнитивные и эмоциональные аспекты гендерных установок у детей 3-7 лет. Вопросы психологии. 2000;(2):65-9.
204. Ковальчук ЛО. Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині [дисертація]. Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка; 2008.
205. Коломийченко ЕВ. Психологические особенности самоотношения у студентов-спортсменов вуза высшей квалификации и студентов, не занимающихся спортом [автореферат]. Ростов-на-Дону: ЮФУ; 2017. 22 с.
206. Крижко В. А. Аксіологічна мотивація розвитку освіти та культури в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bdpu.org/scientific_published/Pedagogical_studios/
207. Колесов ДВ. Биология и психология пола. Москва: Флинта; 2000. 176 с.
208. Коломийченко ЕВ. Мотивация студентов вуза к занятиям физической культурой и спортом как компонент развития физической культуры личности. Северо-Кавказский психологический вестник. 2012;10(1):35-9.
209. Коломийченко ЕВ. Гендерные аспекты когнитивного моделирования физического и эстетического образа «Я» у молодежи, приобщенной к спорту. Когнитивное моделирование. Труды Второго

Международ. форума по когнитивному моделированию; 2014 Сент 6-13; Словения, Изола; Ростов-на-Дону: Фонд науки и образования; 2014. с. 203-8.

210. Коломієць ТВ. Особливості емпатійної міжособистісної взаємодії в юнацькому віці [дисертація]. Житомир: Житомирський нац. агроекологічний ун-т; 2015. 197 с.

211. Козловская НВ. Влияние возрастных, гендерных и личностных особенностей на представления об агрессивном человеке [автореферат]. Ставрополь: Изд-во СГУ; 2006. 23 с.

212. Кон ИС. В поисках себя: личность и ее самосознание. Москва: Политиздат; 1984. 335 с.

213. Кон ИС. Введение в сексологию. Москва: Медицина; 1990. 336 с.

214. Кон ИС. Половые различия и дифференциация социальных ролей. В: Банщиков ВМ, Ломов ЕМ, редакторы. Соотношение биологического и социального в человеке. Материалы к симпозиуму. Москва; 1982, с. 177-90.

215. Кон ИС. Психология ранней юности. Москва: Просвещение; 1989. 254 с.

216. Кон ИС. Психология юношеского возраста. Москва: Просвещение; 1979. 175 с.

217. Кон ИС. Сексуальность и культура. Санкт-Петербург: Алтейя; 2000. 104 с.

218. Кондратюк АП. Педагогіка. Київ: Вища школа; 1976. 376 с.

219. Кордунова НО. Самостійна робота учнів – засіб розвитку пізнавальної активності і творчого мислення (на історичному матеріалі) [Інтернет]. 2011. Доступно: <http://ua.textreferat.com/referat-13241-1.html>

220. Кордуэлл М. Психология А-Я: словарь-справочник. Москва: Фаир-Пресс; 2000. 448 с.

221. Коростіль ЛА. Самоосвіта особистості як соціальне та педагогічне явище. Педагогічні науки. 2009;(1):138-45.

222. Костюк ГС. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа; 1989. 609 с.

223. Коузов АА. Гендерно-ориентированное сопровождение физического развития детей дошкольного возраста [автореферат]. Челябинск; 2014. 41 с.
224. Кравець ВП. Проблеми педагогічної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Київ: Гнозис; 2013. с. 161-72.
225. Кравець ВП. До проблеми гендерно-рольової ідентифікації особистості. Дошкільна освіта. 2006;(2):40-8.
226. Кравчук Я. Теоретико-методичні засади диференційованого підходу до навчання фізичної культури учнів загальноосвітньої школи. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2010;1(9):40-3.
227. Красножен СВ. Перспективні підходи до вивчення стану здоров'я сучасних школярів та шляхи його поліпшення. Спортивна медицина. 2014;(1):52-7.
228. Краевский ВВ. Методология педагогического исследования: пособие для педагога исследователя. Самара: СамГПИ; 1994. 165 с.
229. Кікінежді О, Говорун ВТ. Гендерна освіта: теорія та практика: навч. програма з інтегрованого курсу для студ. пед. вузів. В: Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. 3. Запоріжжя: Друкарський світ; 2011. с. 7-72.
230. Круглов БС. Роль ценностных ориентации в формировании личности школьника. Психологические особенности формирования личности школьника. Москва: МГУ; 1983. 25 с.
231. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург: Питер; 2000. 988 с.
232. Котляр И. И. Права человека / И. И. Котляр. – Мн.: Тессей, 2005. – С. 158

233. Круцевич Т. Марченко О, Биличенко О, Імас Т. Гендерные особенности юношей и девушек, занимающихся и не занимающихся спортом. Спортивний вісник Придніпров'я. 2012;(2):14-7.

234. Круцевич ТЮ, Безверхня ГВ. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посіб. для студ. Київ: Олімпійська літ.; 2010. 248 с.

235. Круцевич ТЮ, Воробйов МІ, Безверхня ГВ. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді. Київ: Олімпійська літ.; 2011. 224 с.

236. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Концептуальні підходи в дослідженнях гендерної диференціації у фізичному вихованні. Теорія і методика фізичного виховання і спорту: 2020; 2:80-87.

237. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Гендерні відмінності ієрархічної структури ціннісних орієнтацій школярів різних вікових груп. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2018;3(43):144.

238. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Моделі ціннісних орієнтацій у поведінкових характеристиках особистості школярів різних вікових груп. Спортивний вісник Придніпров'я. 2018;(2):57-64.

239. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Особливості впливу психологічних характеристик юнаків і дівчат різних вікових груп на формування потреби у досягненні успіху. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2018;4(65):25-31.

240. Круцевич ТЮ, Багрій ТВ, Марченко ОЮ. Проблемы гендерного подхода в физическом воспитании. В: Materialele Congresului Științific Internațional «SPORT. OLIMPISMSM. SĂNĂTATEVOLUMUL»; 2016 Oct 5-8; Chișină. Chișină; 2016. с. 233-40.

241. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Структура моделі ціннісних орієнтирів індивідуальної фізичної культури школярів різних вікових груп. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2018;5(67):5-10.

242. Круцевич ТЮ., Марченко О.Ю. Историчні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні Фізичне виховання, спорт і

культура здоров'я у сучасному суспільстві; Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; 2019;4 (44):26-34

243. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Концептуальні засади гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. Спортивний вісник Придніпров'я: науково-практичний журнал. 2019; 2:104-114.

244. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Характерні відмінності у виборі факторів здорового способу життя як складових індивідуальної фізичної культури сучасних школярів. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2018;6(68):10-15.

245. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Гендерні особливості самоопису фізичного розвитку школярів. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. 2014;12.:56-60.

246. Круцевич ТЮ, Петровский ВВ. Физическое воспитание как социальное явление. Наука в Олимпийском спорте. 2001;(3):3-15.

247. Круцевич ТЮ, Захарченко МО, Марченко ОЮ. Врахування гендерного підходу в процесі занять з фізичного виховання учнівської молоді. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; 2017 Квіт 6-7; Чернівці. Молодий вчений. 2017;3.1(43.1):180-3.

248. Круцевич ТЮ, редактор. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту. Київ: Олімпійська літ.; 2017. Т. 1. Розділ 4, Круцевич ТЮ, Імас ТВ, Марченко ОЮ. Наукові основи фізичного виховання; с. 82-145.

249. Круцевич ТЮ, редактор. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту. Т. 2. Київ: Олімпійська літ.; 2017. 392 с.

250. Круцевич ТЮ. Експрес-контроль фізичної підготовленості дітей та підлітків в умовах фізкультурно-оздоровчих занять. Теорія і методика фізичного виховання. 2007;(1);64-9.

251. Круцевич ТЮ. Концепция системы физического воспитания в общеобразовательных школах. Теория и методика физического воспитания и спорта. 2015;(2):72

252. Круцевич ТЮ., Марченко ОЮ., Холодова ОС. Критичні періоди у формуванні мотивації до занять руховою активністю школярів з урахуванням їх гендерних характеристик. Спортивний вісник Придніпров'я : науково-теоретичний журнал. - № 1. – Дніпро, 2020. – С. 278 – 288.

253. Круцевич ТЮ. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания: учебное пособ. для студ. Киев: Олимпийская лит.; 1999. 232 с.

254. Кулинко, Н. Ф. Історія фізичної культури і спорту / Н. Ф. Кулінко. - Оренбург: Оренбургское книжковое издательство, 1997. - 374 с.

255. Куинджи НН, Лапонова ЄД. Особенности адаптации детей к предметному обучению при гендерной индивидуализации и традиционной организации образовательного процесса. Российский педиатрический журнал. 2013;(3):50-3.

256. Куинджи НН. Гендерный подход к обучению и воспитанию детей в школе: физиологические, гигиенические и социальные аспекты. Москва: Пашков дом; 2010. 80 с.

257. Куинджи НН. Кого воспитывает и обучает школа: мальчиков, девочек или...? Биология в школе. 2018;(2):17-20.

258. Кулагина ИЮ, Колюцкий ВН. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека. Москва: ТЦ Сфера; 2004. 464 с.

259. Куперсміт С. Предпосылки самооценки. Москва; 1959. 203 с.

260. Курамшин ЮФ, редактор. Теория и методика физической культуры. Москва: Советский спорт; 2004. 464 с.

261. Курамшин ЮФ. Спортивная рекордология: теория, методология, практика. Москва: Советский спорт; 2005. 408 с.

262. Латта Н. Пока ваш подросток не свел вас с ума: пер. с англ. Москва: РИПОЛ классик; 2012. 352 с.

263. Лавришина АИ, Лапыко ТП. Гендерные особенности воспитания и обучения младших школьников. Студенческий электрон. науч. журнал. 2018;3(23):47-53

264. Лагранж Ф. Гигиена физический упражнений для детей и молодых людей. Санкт-Петербург: Коммерческая скоропечатня Евгения Тиле; 1894. 263 с.

265. Ларбер Дж. Основы гендерных исследований. Москва: МЦГИ; 2000. Пол как социальная категория; с. 73-89.

266. Лебедева НТ. Основы генетического нормирования общей двигательной активности младших школьников [автореферат]. Минск. 1973. 45 с.

267. Лебединська І. Гендерні студії: освітні перспективи: навч.-метод. матеріали. Київ: Фоліант; 2003. 80 с.

268. Левківський КМ, редактор. Гендерний розвиток у суспільстві. Київ: Фоліант; 2005. 351 с.

269. Левківський КМ, редактор. Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку. Київ: Фоліант; 2004. 387 с.

270. Ледовская НМ. Двигательная активность человека и гипокинезия. Новосибирск; 1972. с. 22-9.

271. Леонтьев АН. Деятельность и личность. Психология личности. Т. 2. Самара: Изд. дом Бахрах; 1999. с. 165-88.

272. Леонтьев АН. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат; 1975. 304 с.

273. Леонтьев АН. Избранные психологические произведения. Москва: Педагогика; 1983. 392 с.

274. Леонтьев АН. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика; 1983. 318 с.

275. Леонтьев ДА. Методика изучения ценностных ориентаций. Москва: Смысл; 1992. 17 с.

276. Леонтян МА. Поняття "компетенція" і "компетентність" у теорії освіти. В: Наукові праці Чорноморськ. держ. уні-ту ім. Петра Могили. Педагогіка. 2012. Т. 188, вип. 176. с. 73-5.
277. Лесгафт ПФ. Избранные педагогические сочинения. Москва: АПН РСФСР; 1951. 399 с.
278. Лисак ІВ. Потребово – мотиваційний підхід до формування програм фізичної культури для учнів середніх класів [автореферат]. Київ: Нац. ун-т. фіз. виховання і спорту України; 2013. 22 с.
279. Личко АЕ. Подростковая психиатрия: рук-во для врачей. Ленинград: Медицина; 1985. 416 с.
280. Лубышева ЛИ. Каким быть физическому воспитанию в школе? Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2004;(4):61-3.
281. Лубышева ЛИ. Социология физической культуры и спорта: Учеб. пособие. – М.: Академия, 2001. – 240 с.
282. Лубышева ЛИ. Современный ценностный потенциал физической культуры и спорта и пути его освоения обществом и личностью. Теория и практика физической культуры. 1997;(6):10-5.
283. Лукашук ВІ. Особливості гендерної соціалізації у спорті. В: Вісник Харківського нац. уні-ту ім. В.Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2012. № 993, вип. 29. с. 141-5.
284. Лук'янова ТГ. Гендерні стереотипи в атрибутивних словосполученнях. Наукові праці Миколаївського держ. гуманітарного ун-ту ім. П. Могили. 2006;55(42):80-2.
285. Луценко ОА. Гендерна освіта й педагогіка. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ; 2004. с. 476-504.
286. Луценко ОА. Етнопедагогічний ідеал матері та батька в українській традиції. Вісник Запорізького нац. уні-ту. Педагогічні науки. 2013;(3):87-93.

287. Любимова ЮВ. Мотивация и ценностные ориентации в педагогическом общении на занятиях по физической культуре [диссертация]. Москва: РГБ; 2003. 273 с.

288. Лях ВИ, Зданевич АА. Физическая культура. 10-11 классы: учеб. для общеобразоват. учреждений. Москва: Просвещение; 2012. 237 с.

289. Лях ВИ. Обзор концепций, определяющих физическое воспитание в общеобразовательных школах Европы – немецкий взгляд. Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2010;(1):27-50.

290. Лях ВИ. Обзор концепций, определяющих физическое воспитание в общеобразовательных школах Европы – голландский взгляд. Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2009;(6):2-5.

291. Маєвський МІ. Ціннісні орієнтації у сфері фізичної культури і спорту студентів педагогічних спеціальностей [дисертація]. Умань; 2016. 251 с.

292. Малахова ЖВ. Здоров'яформуючі технології в процесі фізичного виховання студентів спеціальних медичних груп. Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2013;112(1):201-3.

293. Малес ЛВ. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру. В: Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: К.І.С.; 2004. с. 109-31.

294. Маркова АК. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособ. для учителя. Москва: Просвещение; 1983. 96 с.

295. Маркова О. Деякі аспекти формування у старших підлітків компонентів здорового способу життя. Спортивний вісник Придніпров'я. 2007;(2/3):66-8.

296. Марченко ОЮ. Гендерные принципы формирования ценностей физической культуры школьников разных возрастных групп. Олимпийский спорт и спорт для всех. Материалы 22-го Междунар. науч. конгресса; 2018 Ноябрь 5-8; Тбилисси. Тбилисси: Гос. ун-т физ. культуры и спорта Респуб. Грузия; 2018. Т. 1. с. 233-40.

297. Марченко ОЮ. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури школярів: монографія. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М.; 2018. 292 с.

298. Марченко ОЮ. Особливості прояву емпатії школярів різних вікових груп у гендерному вимірі. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2018;6(25):67-74.

299. Марченко ОЮ, Погасій ЛІ. Потреба у досягненні успіху як складова мотивації до занять фізичною культурою. Молодий вчений. 2018;4.2(56.2):15-20.

300. Марченко ОЮ, Приходько ВВ, Малий ВВ. Креативна валеологія. Концепція і педагогічна технологія формування студентів як будівничих власного здоров'я: навч. посіб. Полтава: РВВ ПУЕТ; 2011. 251 с.

301. Марченко ОЮ. Гендерний аспект формування цінностей фізичної культури у студентів вищих навчальних закладів. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 9. Харків; 2013; с. 50-3.

302. Марченко ОЮ. Гендерні особливості формування інтересів та ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури школярів. Спортивний вісник Придніпров'я. 2013;(2):75-8.

303. Марченко ОЮ. Формування цінностей фізичної культури сучасних школярів у гендерному вимірі. В: Цьось А, Індика С, редактори. Фізична активність і якість життя людини. 2-га Міжнародна наук.-практ. конференція: зб. тез доп.; 2018 Трав. 22-24; Луцьк. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018, с. 46.

304. Марченко ОЮ. Вплив занять спортом на формування загальних життєвих та ціннісних орієнтацій студентів ВНЗ. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 3. Харків; с. 109-111.

305. Марченко ОЮ. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури школярів: [автореферат]. Київ: НУФВСУ; 2019. 28 с.

306. Марченко ОЮ. Аксіологічний аспект фізичної культури як соціального явища та його роль у розвитку медичного туризму. В: Рекреативні ресурси медичного туризму: колективна монографія. Warsaw: Pub. Universiti of Tourism and Foreign Languages. 2019.

307. Марченко ОЮ. Вікові та гендерні особливості формування цінностей індивідуальної фізичної культури школярів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2018;(3).

308. Марченко ОЮ. Гендерні відмінності самооцінки фізичного «Я» школярів різного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2016;(3):133-9.

309. Марченко ОЮ. Гендерні відмінності ставлення школярів до фізкультурно-спортивної діяльності. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 10. Харків; 2013. с. 47-51.

310. Марченко ОЮ. Гендерні особливості та відмінності у показниках самоопису фізичного розвитку юнаків і дівчат різних вікових категорій. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 1. Харків; 2016. с. 32-5.

311. Марченко ОЮ. Особенности влияния занятий спортом на формирование гендерных характеристик юношей и девушек. Спортивный вісник Придніпров'я. 2017;(1):176-83.

312. Марченко ОЮ. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури школярів [дисертація]. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2019. 545 с.

313. Марченко ОЮ. Особливості гендерної ідентичності у школярів різного віку. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-

біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. 1. Харків; 2014. с. 37-41.

314. Марченко, О., Цикало, Л., Бричук, М., Симоненко, Н. (2020) «Гендерна проблематика у фізичному вихованні. Історико-філософський аналіз». Слобожанський науково-спортивний вісник, № 6(80), С. 22-31, doi:10.15391/snsv.2020-6.004

315. Марченко ОЮ. Гендерні відмінності ставлення школярів до фізкультурно-спортивної діяльності. Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. 10. Харків; 2013. с. 47-51.

316. Марченко ОЮ. Самооценка физического развития школьников в контексте гендерного аспекта. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова; 2018. Вип. 11(105). с. 79-86.

317. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности. Москва: Изд-во МГУ; 1982. 108 с.

318. Матвеев ЛП. Теория и методика физической культуры. Москва: Физкультура и Спорт; 2008. 544 с.

319. Матвеев АП. Теоретико-методологические основы формирования учебного предмета «Физическая культура» в общеобразовательной школе [диссертация в виде науч. доклада]. Москва: РГАФК; 1997. 92 с.

320. Мдивани МО. Исследование структуры физического образа «Я» у школьников [автореферат]. Москва. 1991. 24 с.

321. Медведев ВА. Физическое воспитание студентов как фактор физического оздоровления нации. Физическое воспитание и спорт в системе образования как фактор физического и духовного оздоровления нации. Минск: БГУФК; 2009. 214 с.

322. Меджидова КО. Взаимосвязь учебно-профессиональной мотивации личностного развития студентов вуза [диссертация]. Сочи; 2007. 203 с.

323. Меерсон ЯА. Проявления функциональной асимметрии полушарий головного мозга в осуществлении зрительно-гностических функций у лиц разного пола. Физиология человека. 1986;(3):52-6.

324. Мертон Р. Социальная структура и аномия. Социология преступности (Современные буржуазные теории). Москва: Прогресс; 1966. с. 299-313.

325. Милякова Е. Психосоциальная адаптация личности девочки – подростка в системе адекватного потребностно-мотивационного содержания физической культуры [автореферат]. Кишнев; 2007. 28 с.

326. Москаленко НВ. Інноваційна діяльність у фізичному вихованні загальноосвітніх навчальних закладів. В: Цьось АВ, Козіброцький СП, укладачі. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки; Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; 2015. № 4. с. 35-8.

327. Москаленко НВ, Решетилова В, Михайленко Ю. Сучасні підходи щодо підвищення рухової активності дітей шкільного віку. Спортивний вісник Придніпров'я. 2018;(1):203-8.

328. Москаленко Н, Пухальська І. Обґрунтування методики використання степ-аеробіки в урочних формах для дівчат 13-14 років. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. зб. наук. праць з галузі фіз. виховання та спорту. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2004. с. 24-45.

329. Москаленко НВ, редактор. Інноваційні технології у фізичному вихованні школярів: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Дніпропетровськ: Інновація; 2014. 332 с.

330. Москаленко НВ. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів [автореферат]. Київ: НУФВСУ; 2009. 42 с.

331. Москаленко Н, Єлісеєва Д. Вплив самостійних занять фізичним вихованням на фізичний стан старшокласників. Спортивний вісник Придніпров'я. 2017;(1):197-202.
332. Мотылянская РЕ, Каштан ЭЯ, Велитченко ВК, Артамонов ВН. Двигательная активность – важное условие здорового образа жизни. Теория и практика физической культуры. 1990;(1):14-22.
333. Мочерний СВ, редактор. Економічна енциклопедія. Київ: Видавничий центр «Академія»; 2000. Т. 1. 864 с.
334. Мудрик АВ. О половом (гендерном) подходе в социальном воспитании. Воспитательная работа в школе. 2003;(5):15-7.
335. Мудрик АВ. О половом (гендерном) подходе в социальном воспитании. Народное образование. 2007;(5):175-81.
336. Мухамитянов ФД. Физическая культура как социальное явление и культурный феномен. Теория и практика физической культуры. 2008;(9):10-4.
337. Мунтян ІС. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів [автореферат]. Одеса; 2004. 21 с.
338. Наговицын РС. Мотивация студентов к занятиям физической культурой в ВУЗе. Фундаментальные исследования. 2011;(8):293-5.
339. Наказ Міністерства у справах сім'ї та молоді Про реформування системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України № 5087; 2008 Груд 30. [Інтернет]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v5087288-08>
340. Немов РС. Психология: учеб. пособие для учащихся педагогических училищ, специалистов педагогических институтов и работников системы подготовки, повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров. Москва: Просвещение; 1990. 301 с.
341. Непомнящая НИ, Каневская МЕ, Пахомова ОМ. Ценность как центральный компонент психической структуры личности. Вопросы психологии. 1980;(1):22-30.

342. Николаев ЮМ. Интегративная сущность физической культуры – отражение понимания человека как целостности. Актуальные проблемы теории и практики физической культуры. 2002;(2):76-84.

343. Николаев ЮМ. О культуре физической, ее теории и системе физкультурной деятельности. Теория и практика физической культуры. 1997;(6):2.

344. Николаев ЮМ. Теоретико-методологические основы физической культуры [автореферат]. Санкт-Петербург: ГАФК им. П.Ф. Лесгафта; 2002. 66 с.

345. Николаев ЮМ. Физическая культура и основные сферы жизнедеятельности человека и общества в контексте социокультурного анализа. Теория и практика физической культуры. 2003;(8):5-9.

346. Николаев ЮМ. Человекотворческая сущность физической культуры и ее теории: веление времени (к проблеме модернизации теоретико-образовательного пространства физической культуры). Теория и практика физической культуры. 2011;(10):96-106.

347. Николова СВ. Эволюция социально-философских взглядов на социальный статус женщин [автореферат]. Москва. 1992. 19 с.

348. Новиков АМ. Контроль, оценка, рефлексия. Школьные технологии. 2008;(1):143-8.

349. Обухова ЛФ. Детская (возрастная) психология: учебник. Москва: Российское педагогическое агентство; 1996. 372 с.

350. Ожигова ЛН. Гендерная идентичность как предмет исследования в психологии. В: Оберемко О, Ожиговой Л, редакторы. Социальная идентичность: способы концептуализации и измерения. Материалы Всерос. науч.-метод. семинара; 2004; Краснодар. Краснодар: Кубанский гос. ун-т; 2004. с. 265-80.

351. Ожигова ЛН. Проблемы исследования гендерных аспектов бытия личности в психологии. Гендерные аспекты бытия личности. Материалы

Всерос. науч.-метод. семинара; 2004; Краснодар. Краснодар: Кубанский гос. ун-т; с. 5-18.

352. Ожигова ЛН. Психология гендерной идентичности личности. Краснодар: Кубанский гос. ун-т; 2006. 290 с.

353. Окунь Я. Факторный анализ. Москва: Статистика; 1974. 200 с.

354. Оніщенко Н, Береза С, Макаренко Л. Гендерні дослідження в сучасному суспільстві: проблеми, реалії, перспективи. Віче. 2009;(17):25-8.

355. Оніщенко Н. Свобода, гідність та рівність людини крізь європейський фокус. Матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару. Вісник Інституту держави і права ім. Корецького Нац. Академії Наук України. 2018;(9):72-4.

356. Оніщенко НМ, Пархоменко НМ, редактори. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні. Київ: Юридична думка; 2010. 352 с.

357. Орищенко ОА. Дифференциально-психологический анализ эмпатии [диссертация]. Одесса; 2004. 200 с.

358. Орлов ЮМ. Потребности и мотивы учебной деятельности студентов медицинского вуза. Проблемы оптимизации учебного процесса. Москва: ММИ им. И.М. Сеченова; 1976. 115 с.

359. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: К.І.С.; 2004. 536 с.

360. Осорина МВ. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. Санкт-Петербург: Питер; 1999. 288 с.

361. Отрошко ТФ, Ільїна ОО. Теоретичні аспекти проблеми гендерного виховання в загальноосвітніх установах. Молодий вчений. 2016;1(28):81-4.

362. Павленко ТВ, Павленко ЕЕ. Моделювання навчально-виховного процесу щодо організації фізичного виховання серед учнівської молоді в сучасних умовах. Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. 2016;(140):328-31.

363. Пайнс Э, Маслач К. Практикум по социальной психологии. Санкт-Петербург: Питер; 2001. 528 с.

364. Пальчук МБ. Контроль фізичного розвитку учнів при переході з середньої до старшої школи в умовах навчального процесу з фізичного виховання [автореферат]. Київ: Нац. ун-т. фіз. виховання і спорту України; 2014. 22 с.
365. Пангелова НЄ, Круцевич ТЮ, Данилко ВМ. Теоретико-методичні основи оздоровчої фізичної культури: навч. посіб. Переяслав-Хмельницький; 2018. 454 с.
366. Пангелова НЄ. Історія фізичної культури: навч. посіб. Київ: Освіта України; 2007. 288 с.
367. Пангелова НЄ. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання [дисертація]. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2014. 445 с.
368. Пангелова НЄ. Формування гармонійно-розвинутої особистості дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М.; 2013. 432 с.
369. Пангелова НЄ, Рубан ВЮ. Фактори, які впливають на організацію фізичного виховання молодших школярів у міській і сільській місцевості. Спортивний вісник Придніпров'я. 2016;(1):211-5.
370. Парфентьева ІП. Здатність до емпатії – як один із чинників формування майбутнього вчителя музичного мистецтва. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014;7(41):317-22.
371. Пашинина ВВ, Попов АА. Ценностные ориентации современных школьников. Юный ученый. 2017;(2):89-93.
372. Перфильева ЕН. Жизненные стратегии развивающегося профессионала в сфере физической культуры и спорта [автореферат]. Москва: РГБ; 2001. 24 с.
373. Петренко ОБ. Сухомлинський В.О. про виховання відповідального батьківства: гендерний аспект. В: Збірник наукових праць Полтавського держ. пед. уні-ту ім. В.Г. Короленка. Полтава; 2005. Вип. 5(44). с. 350-8.

374. Петренко ОБ. Гендерний підхід до освіти й виховання дітей у педагогічній концепції К.Д. Ушинського. Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту. 2008;(56):36-40.
375. Петровский АВ, Ярошевский МГ. История психологии, 1995. 225 с.
376. Петровский АВ, Шпалинский ВВ. Социальная психология коллектива. Москва: Просвещение; 1986. 178 с.
377. Петрулите АР. Когнитивный и эмоциональный компонент в структуре образа «Я» у студентов [автореферат]. Ленинград: ЛГУ им. А.А. Жданова; 1984. 16 с.
378. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Москва; 1994. 580 с.
379. Підласий ІП. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів: навч. посіб. Київ; 1998. 343 с.
380. Пилоян РА. Мотивация спортивной деятельности. Москва: ФиС; 1984. 104 с.
381. Плешаков АН. Потребность в физической культуре как область деятельности. Теория и практика физической культуры. 2002;(5):23-6.
382. Подлесний ОІ. Самоконтроль у фізичному вихованні як засіб підвищення мотивації до професійно-прикладної фізичної підготовки студентів-судноводіїв [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2008. 23 с.
383. Популяк А. В. Аксіологічний підхід до формування здорового способу життя підлітків засобами фізичного виховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1742/05/pavzfv.pdf>.
384. Полякова Г. Показники педагогічної творчості вчителя. Психолог. 2006;(35):3-5.
385. Пономарев НИ. Физическая культура как элемент культуры общества и человека. Санкт-Петербург: ГДОИФК; 1996. 280 с.

386. Попова ЛВ. Гендерные аспекты самореализации личности. Москва: Прометей; 1996. 42 с.

387. Попова ЛВ. Одаренные девочки и мальчики. Начальная школа: плюс минус. 2000;(3):58-65.

388. Портная СА. Влияние гендерной идентичности на становление личности. В: Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. Материалы 37-ой Междунар. науч.-практ. конф.; 2014 Февраль 17; Новосибирск. Новосибирск; 2014. № 2(37). с. 25.

389. Постанова Кабінету Міністрів України № 273. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Офіційний вісник України. 2018 Квіт 11; (33):64.

390. Постовий ВГ. Тенденції і пріоритети виховання дітей в сучасній сім'ї. Київ: Ін-т проблем виховання АПН України; 2006. 190 с.

391. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клециной. - СПб.: Питер, 2003 - 479с.

392. Пристинський ВМ, Курисько НО, Пристинська ТМ, Григоренко ОІ. Взаємозв'язок пізнавальної активності та розвитку мотивації до занять фізичною культурою в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 6. Харків; 2008; с. 59-63.

393. Приступа Є, Вовканич А, Петришин Ю. Первинний аналіз причин летальних випадків під час уроків фізичного виховання. Фізична активність, здоров'я і спорт. 2015;3(21):18-27.

394. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 року. Збірник уряд. норм. актів України. 2007;(8):103.

395. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Шкільний світ. 2010;33(545):3-36.
396. Приходько ВВ, Томенко ОА, Михайличенко ОВ. Удосконалення організації та змісту наукових досліджень з фізичної культури і спорту як важлива передумова їх реформування. В: Сбруєва АА, редактор. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка; 2016. № 3(57). с. 419-29.
397. Професійна освіта: словник: навч. посіб. Київ: Вища школа; 2000. 149 с.
398. Пушкарева НЛ. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук. Женщина. Тендер. Культура. Москва; 2001. с. 21.
399. Радина НК, Терешенкова ЕЮ. Возрастные и социокультурные аспекты гендерной социализации подростков. Вопросы психологии. 2006;(5):49-59.
400. Реан АА, редактор. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК; 2007. 455 с.
401. Репина ТА. Социально-психологическая характеристика группы детского сада. Москва: Педагогика; 1998. 232 с.
402. Рогів ЕИ. Настільна книга практичного психолога. Москва: ИНФРА; 1995. 268 с.
403. Роджерс К. К науке о личности. История зарубежной психологии. Москва: МГУ; 1986. 231 с.
404. Родоманова СС. Социально-педагогические проблемы гендерных отношений в спорте [диссертация]. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т физ. культуры; 2007. 243 с.
405. Романовський ОГ. Професійна підготовка майбутнього фахівця у контексті фундаменталізації сучасної освіти. В: Зязюн ІА, редактор.

Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності: зб. наук. праць. Харків: НТУ «ХП»; 2009. с. 134.

406. Рубинштейн СЛ. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер; 2000. 712 с.

407. Рымарев НЮ. Личностные особенности подростков с различной гендерной идентичностью [автореферат]. Краснодар: Кубанский гос. ун-т; 2006. 22 с.

408. Рябуха ОІ, Будзин ВР. Смерть учнів на уроках фізичної культури: аналіз причин. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України: зб. наук. праць. Львів: Львів. держ. ун-тфіз. культури; 2012, с. 171-4.

409. Савчин МВ, Василенко ЛП. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав; 2005. 308 с.

410. Сاینчук ММ. Формування ціннісних орієнтацій в сфері фізичної культури і спорту учнів старших класів в процесі фізичного виховання [дисертація]. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2012. 247 с.

411. Самойленко НІ. Передумови виникнення гендерного підходу у педагогічній науці. Молодий вчений. 2016;6(33):458-61.

412. Сарджвеладзе НІ. О балансе проекции и интроекции в процессе эмпатического взаимодействия. Бессознательное: природа, функции, методы исследования. Тбилиси; 1978. Т. 3. 490 с.

413. Саух ПЮ, редактор. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка; 2011. 444 с.

414. Свідерська ГМ. Психолого-педагогічні чинники розвитку чуйності у ранньому юнацькому віці [автореферат]. Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; 2009. 23 с.

415. Світайло Н, редактор. Формування у молоді гендеровідповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ): навч. посіб. Суми: Вид-во РА «Хорошие люди»; 2014. 210 с.

416. Сердюк НМ. Емпатія як компонент конкурентоздатності майбутніх психологів. Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. уні-ту ім. К.Д. Ушинського. 2016;5(112):96.

417. Серый АВ, Яницкий МС. Ценностно-смысловая сфера личности: учеб. пособ. Кемерово: Кемеровский гос. ун-т; 1999. 92 с.

418. Слепова Л, Хаирова Т, Дижонова Л. Гендерный подход к физическому воспитанию студентов. Современные наукоемкие технологии. 2010;(5):129-30.

419. Сидоров ЕА. Возрастно-половые особенности проявления школьниками двигательной активности на уроках физической культуры и её связь с учебно-поведенческими характеристиками. Психофизиологические особенности учебной и спортивной деятельности. 1984;(1):114-29.

420. Силласте ГГ. Гендерная социология как частная социологическая теория. СОЦИС. 2000;(11):5-15.

421. Силласте ГГ. Гендерная социология: состояние, противоречия, перспективы. СОЦИС. 2004;(9):77-84.

422. Симонов ВП. Учет гендерных различий в образовательном процессе. Педагогика. 2005;(4):40-4.

423. Ситнікова Н. Психологія самоствердження особистості старшокласника. Психологія і суспільство. 2008;(2):75-104.

424. Сітовський АМ. Диференційований підхід у фізичному вихованні підлітків з різними темпами, біологічного розвитку (на прикладі школярів 7-х класів) [дисертація]. Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культури; 2008. 190 с.

425. Скорик ММ, редактор. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: К. І. С.; 2004. 536 с.

426. Слободчиков ВИ, Исаев ЕИ. Основы психологической антропологии. Психология развития человека. Развитие субъективной реальности в онтогенезе: учеб. пособ. для вуз. Москва: Школьная Пресса; 2000. 416 с.

427. Смирнов ВМ, Дубровский ВИ. Физиология физического воспитания и спорта. Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС; 2002. 608 с.
428. Смоляр ЛО. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України 2-ої пол. 19-поч. 20 століть. Сторінки історії. Одеса: Астропринт; 1998. 408 с.
429. Собкин ВС. Жизненные ценности и отношение к образованию: кросс-культурный анализ Москва – Амстердам (по материалам социологического опроса учителей, учащихся и родителей). Москва: Центр социологии образования РАО; 1994. с.126.
430. Соболева КВ. Психологічні особливості децентрації у ранньому юнацькому віці [дисертація]. Київ: Ін-т психології ім. Г.С Костюка; 2015. 237 с.
431. Соколова ЛВ, Верясова ГМ, Соколов ОЄ. Використання методів кластерного аналізу у практичній діяльності підприємств [Інтернет]. 2011. Доступно:http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13865/1/37_240246_Vis_720_Management.pdf
432. Солодков АС, Сологуб ЕБ. Физиология человека. Общая. Спортивная. Возрастная. Москва: Терра-Спорт; 2001. 520 с.
433. Спринь ІГ. Зв'язок мотивації потреби у досягненнях з успішністю у спорті і навчанні. Таврійський вісник освіти. 2016;1(53):273-7.
434. Стамбулова НБ. Психология спортивной карьеры [автореферат]. Санкт-Петербург: СПбГА ФК им. П.Ф. Леггафта; 1999. 55 с.
435. Стамбулова НБ. Психология спортивной карьеры: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Центр карьеры; 1999. 368 с.
436. Степаненкова ЭЯ. Теория и методика физического развития ребенка. Москва: Академия; 2001. 366 с.
437. Степанюк СІ, Гречанюк ОО, Маляренко ІВ. Методичний посібник для вивчення дисципліни Історія фізичної культури за блочно-модульною системою: для студ. денної та заоч. форми навчання фак-ту фіз. виховання та спорту. Херсон: Видавництво ХДУ; 2006. 236 с.

438. Столин ВВ. Самосознание личности. Москва: МГУ; 1983. 284 с.
439. Столяренко ЛД. Основы психологии. Ростов-на-Дону: Феникс; 2001. 672 с.
440. Столяренко ОБ. Психологія особистості (курс лекцій та практикум): навч. посіб. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобор-2006»; 2011. 220 с.
441. Столяров ВИ, Быховская ИМ, Лубышева ЛИ. Концепция физической культуры и физкультурного воспитания: молодежь и современность. Теория и практика физической культуры. 1998;(5):11-5.
442. Столяров ВИ. Актуальные проблемы истории и философской культуры и спорта. Москва: ГЦОЛИФК; 1984. 103 с.
443. Столяров ВИ. К вопросу о теории физической культуры: методологический анализ. Теория и практика физической культуры. 1985;(7):19-21.
444. Столяров ВИ. Спорт и современная культура: методологический аспект. Теория и практика физической культуры. 1997;(7):2.
445. Столяров ВИ. Теория и методология современного физического воспитания: состояние разработки и авторская концепция. Киев: Олимпийская лит.; 2015. 704 с.
446. Столбов ВВ, Чудинов ИГ. История физической культуры Москва: МГУ; 1962. 200 с.
447. Субетто АИ. Закон роста идеальной детерминации в истории и философии образования. Образование: будущее России и человечества. 1993:9-13.
448. Сулейманова ЛА. Ценностные ориентации личности как регулятор межличностных отношений [автореферат]. Москва: РГБ; 1982. 15 с.
449. Сутула В. Концептуальні положення узагальнюючої теорії фізичної культури. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2017;(3):107-15.
450. Сухарева АГ. Здоровье и физическое воспитание детей и

подростков. Москва: Медицина; 1991. 270 с.

451. Таран ИИ. Гендерная социализация дошкольников средствами физического воспитания [диссертация]. Москва: Санкт-Петербургская академия физ. культуры им. П.Ф. Лесгафта; 2004. 164 с.

452. Тарасенко ЛВ. Гендерный подход в физическом воспитании как фактор оздоровления младших школьников [диссертация]. Тула: Тульский гос. пед. ун-т им. Л.Н. Толстого; 2007. 183 с.

453. Татаринцева НЕ. Педагогические условия воспитания основ полоролевого поведения детей младшего дошкольного возраста [автореферат]. Ростов-на-Дону; 1999. 18 с.

454. Терешенкова ЕЮ, Радина НК. Особенности развития гендерной идентичности личности. Женщина и мужчина в современном обществе. 2004;(1):34-50.

455. Токарева НМ. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу. Кривий Ріг; 2014. 213 с.

456. Томенко ОА. Кількісна оцінка фізкультурної освіченості молоді. Молодий вчений. 2017;3.1 (43.1):280-3.

457. Томенко ОА, Бондар АС. Особливості залучення дітей та молоді до фізкультурно-оздоровчої діяльності у сучасних умовах. Молодий вчений. 2018;(11):69-73.

458. Томенко ОА. Кількісна оцінка фізкультурної освіченості молоді. Молодий вчений. 2017;3.1 (43.1):280-3.

459. Томенко ОА. Неспеціальна фізкультурна освіта учнівської молоді: теорія і методологія: монографія. Суми: Вид-во МакДен; 2012. 276 с.

460. Тур РЙ. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. Управління школою. 2004;(13):22-4.

461. Турчина НІ. Педагогічні особливості моделей фізичного виховання студентів вузів на різних курсах навчання [автореферат]. Київ: Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України; 2009. 21 с.

462. Уилмор Дж, Костилл ДЛ. Физиология спорта. Киев: Олимпийская лит.; 2001. 503 с.
463. Уест К, Зиммерман Д. Создание гендера (doing gender). Гендерные тетради. Вып. 1. Санкт-Петербург; 1997. с. 94-124.
464. Фащук ОВ. Гендерні особливості фізичного виховання підлітків [автореферат]. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника; 2011. 24 с.
465. Федоренко ЄО. Формування мотивації до спеціально організованої рухової активності старшокласників [дисертація]. Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т фіз. культури; 2011. 229 с.
466. Федорова ОВ, Фомінова ОМ, Косенко ТЮ. Психологічні дослідження емпатії у спортсменів ігрових видів спорту. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 5. Харків; 2009. с. 269-72.
467. Фейербах Л. Избранные философские произведения. Москва: Политическая лит.; 1995. 432 с.
468. Фельдштейн ДИ. Трудный подросток. Москва: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НПО МО-ДЭК; 2008. 208 с.
469. Фельдштейн ДИ, редактор. Психология современного подростка. Москва: Педагогика; 1987. 236 с. (Библиотека психолога).
470. Фельдштейн ДИ. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности. Москва: Московский психолого-социальный институт; 1999. 672 с.
471. Фельдштейн ДИ. Психология развития человека как личности. Воронеж: МОДЭК; 2005. 1024 с.
472. Філософія освіти: Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.

473. Филиппова С.О. Физическая культура в системе образования дошкольников [автореферат]. Санкт-Петербург; 2002. 40 с.
474. Фоменко К.І. Самоствердження у структурі самосвідомості особистості. Вісник Харківського нац. пед. уні-ту ім. Г.С. Сковороди. Психологія. 2014;(49):154-64.
475. Фомин Н.А. Физиологические основы двигательной активности. Москва: Физкультура и спорт; 1991. 347 с.
476. Фомин Н.А. Физиология человека. Москва: Просвещение; 1995. 416 с.
477. Фрейд З. Введение в психоанализ. Москва: Наука; 1991. 456 с.
478. Фромм Э. Бегство от свободы. Москва: Прогресс; 1989. 272 с.
479. Харпман Г. Современный факторный анализ. Москва: Статистика; 1972. 486 с.
480. Хвацкая Е.Е. Психологическое содержание кризиса начала спортивной специализации и психологическое сопровождение начального этапа спортивной карьеры. Ананьевские чтения – 97: тезисы науч.-практ. конф. Санкт-Петербург: СПбГУ; 1997. с. 286-8.
481. Харченко С.Я., Гришак М.С., Шабаяева С.Н. Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації: теорія і практика: монографія. Луганськ: ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка; 2013. 258 с.
482. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. Т. 2. Москва: Педагогика; 1986. с. 234-48.
483. Хуторской А.В. Учебник в общеобразовательной школе. Москва: ИОСО РАО; 2002. с. 135-57.
484. Хьел Л, Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург: Питер; 2006. 607 с.
485. Цибульська В.В. Професійно-прикладна фізична підготовка як складова частина фізичного виховання студентів педагогічних спеціальностей: зб. наук. праць. Педагогічні науки. Вип. LXXX, т. 3. 2017. с. 23-7.

486. Цибульська ВВ. Формування мотивації до професійно-прикладної фізичної підготовки студентів педагогічних спеціальностей на різних формах навчання [автореферат]. Дніпропетровськ: ДДФКіС; 2015. 21 с.

487. Цикунова НГ. Гендерные характеристики личности спортсменов в маскулинных и фемининных видах спорта [автореферат]. Санкт-Петербург; 2003. 22 с.

488. Цокур О, Іванова І. Основи гендерного виховання. Гендерний розвиток у суспільстві (конспекти лекцій). Київ: Фоліант; 2004. с. 183-222.

489. Цокур О. Щодо здобутків і перспектив розвитку гендерних досліджень в галузі теорії і методики професійної освіти майбутніх фахівців. В: Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. Серія: Педагогічні науки. Психологічні науки: зб. наук. пр. Одеса; 2005. Спец. вип.: Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи. с. 5-10.

490. Цокур О, Іванова І. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. Директор школи. Україна. 2006;(6):6-13.

491. Цокур ОС. Формування гендерної культури майбутніх фахівців упродовж їхньої професійної підготовки у вищому навчальному закладі: аналіз концептуальних засад дослідження проблеми. Гендерна освіта. В: Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.; 2011 Квіт 27-29; Тернопіль. Тернопіль; 2011. с. 640-6.

492. Цокур О, Іванова І. Гендерна педагогіка як теоретико-методологічна основа формування егалітарної свідомості та поведінки сучасної студентської молоді. В: Актуальні проблеми студентської молоді: матеріали регіон. наук.-практ. конф.; 2012; Одеса. Одеса; 2012. с. 107-12.

493. Шаграева ОА. Детская психология: теоретический и практический курс : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. зав. Москва: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС; 2001. 158-98 с.

494. Шамардина ГН. Основы теории и методики физического воспитания. Днепропетровск: Пороги; 2003. 445 с.

495. Шапаров ВБ. Тимченко АВ, Швидченко ВН. Практическая психология. Инструментарий. Ростов-на-Дону: Феникс; 2002. 214 с.
496. Шапран ЮП. Компонентний склад професійної компетентності вчителя. Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. 2014;(2):95-9.
497. Шарипов ФВ. Профессиональная компетентность преподавателя вуза. Высшее образование сегодня. 2010;(1):71-5.
498. Швець ОЄ. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві. Гуманітарний вісник Запорізької держ. інженерної академії. 2004;(19):160-5.
499. Шевченко В. Словник гендерних термінів [Інтернет]. Доступно: <http://a-z-gender.net/ua/androginiya.html>
500. Шевчук О. Роль системної валеологічної настанови у формуванні гендерних стереотипів серед підлітків. Здоров'я та фізична культура. 2006;(29):1-6.
501. Шептицкий ДМ. Исследования двигательной активности основных локомоций дошкольников 5-7 лет [автореферат]. Москва; 1972. 25 с.
502. Шилько ВГ. Физическое воспитание студентов на основе личностно-ориентированного содержания физкультурно-спортивной деятельности. Томск: Томский гос. ун-т; 2003. 196 с.
503. Шинкарук ВІ. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис; 2002. 742 с.
504. Шиян БМ, Вацеба ОМ. Теорія і методика наукових педагогічних досліджень у фізичному вихованні і спорт: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан; 2008. 276 с.
505. Шиян О, Фащук О. Проблеми гендерних стереотипів та дисбалансу у сфері фізичної культури і спорту. Спортивна наука України; 2012;3(47):40-4.

506. Шкрєбтїй Ю. Реалїзація Закону України «Про фізичну культуру і спорт» у навчально-виховній сфері. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2010;1(9):27-30.

507. Шовкомуд ЕА. Эмоциональная отзывчивость. Советская педагогика. 1991;(3):79-83.

508. Шорохова ЕВ, редактор. Теоретические проблемы психологии личности. Москва: Наука; 1974. 169 с.

509. Шорохова ЕВ, редактор. Теоретичні проблеми психології особи. Москва; 1976. с. 123-44.

510. Шостак ІВ. Використання гендерного аналізу в психологічних дослідженнях: вступ до розгляду проблеми. Наукові записки. 2009;(13):488-98.

511. Штилева ЛВ. Фактор пола в образовании: гендерный поход и анализ. Москва: ПЕР СЭ; 2008. 316 с.

512. Штылева Л. Внедрение теории гендерных отношений в профессиональную подготовку и повышение квалификации педагогов [Интернет]. Доступно: <http://www.murman.ru>

513. Штылева ЛВ, редактор. Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. Мурманск; 2001. с. 40-7.

514. Шулигіна РА. Пріоритети гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості. В: Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів: тези доп. наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ; 2007 Груд 12; Київ. Київ: Вид. центр КНЛУ; 2007. с. 136-8.

515. Шукатка О. Аксіологічний підхід до формування культури здоров'язбереження майбутніх економістів. Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія "Педагогіка, соціальна робота" с. 206-208.

516. Шуригіна ЮЮ. Науково-практичні основи здоров'я: навч. посіб. Улан-Уде: Вид-во ВСГТУ; 2009. 220 с.

517. Щудло СА, Мірчук ІЛ. Основи соціології: навч.-метод. посіб. для студ. заоч. форми навчання. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка; 2011. 155 с.
518. Эльконин БД. Психология развития: учеб. пособ. для студ. вузов. Москва: Академия; 2001. 144 с.
519. Эльконин ДБ. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте. Вопросы психологии. 1971;(4):6-20.
520. Эриксон Э. Детство и общество. Санкт-Петербург: Речь; 2002. 416 с.
521. Эриксон ЭГ. Идентичність: юність і криза. Москва: МПСІ; 2006. 352 с.
522. Юда ЛА. Проблеми впровадження гендерних підходів у систему післядипломної педагогічної освіти. Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. 2015;(132):158-61.
523. Юнг КГ. Проблемы души нашего времени. Москва: Прогресс; 1994. 219 с.].
524. Юнг КГ. Архитип и символ. Москва: Ренесенс; 1991. 304 с.
525. Юр'єва О. Ю. Гендерний підхід в освіті: історія та сучасність. Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка"; 2010;(15): 264-272.
526. Юришева Т. Новые здоровьезберегающие технологии в образовании и воспитании детей. Развитие личности. 2005;(2):171-87.
527. Юсупов ІМ. Психологія емпатії (Теоретичні і прикладні аспекти). [диссертация]. Санкт-Петербург; 2001. 252 с.
528. Ядов ВА. О диспозиционной регуляции социального поведения. Методологические проблемы социальной психологии. 1975;(9):7-16.
529. Ядов ВА. Социология в России. Москва: Изд-во Ин-та социологии РАН; 1998. 722 с.
530. Ядов ВА. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. Москва: Омега-Л; 2007. 567 с.

531. Ядов ВА, Семенов АА, Водзинская ВВ, Каюрова ВН. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: диспозиционная концепция. Москва: ЦСПиМ; 2013. 376 с.
532. Язловецкий ВС. Физическое воспитание детей и подростков с ослабленным здоровьем. Киев: Здоровье; 1991. 232 с.
533. Якимович ВС, Кондрашов АА. Цель физкультурного воспитания – человек культуры. Теория и практика физической культуры. 2003;(2):6-9.
534. Якимович ВС. Проектирование системы физического воспитания на основе личностно-ориентированного образования. Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2002;(1):58-61.
535. Яницкий МС. Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово: Кузбассвузиздат; 2000. 203 с.
536. Ярмаченко МД. Ціннісна орієнтація. Київ: Педагогічна думка; 2001. 514 с.
537. Ярошевский МГ. История психологии от античности до середины 20 века: учеб. пособ. Москва: Наука; 2006. 416 с.
538. Яценко ЛВ, Сембрат АЛ. Проблема впливу гендерних стереотипів на виховання молоді у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. В: Єрмаков СС, редактор. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. № 12. Харків; 2008. с. 145.
539. Яценко ЛВ. Гендерні стереотипи у процесі виховання особистості юнаків і дівчат. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2003;(5):98-101.
540. Abraham WT, Gramer RE, Fernandes AM, Mahler E. Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations - of - trust. *Current Psychology*. 2001/2002;(4):337-48.
541. Antala B. The impact of coeducational physical education to the class climate at secondary schools. In: *Olimpik Sports and Sport for All. Sport, Street, Adaptatio: proceeding book of 16 International Scientific Congress and 6*

International Scientific Congress; 2012 May 17-19; Sofia. Sofia: National Sport Academi Vassil Leski. 2012. p. 167-9.

542. Aseev VG. The problem of motivation and personality. Theoretical problems of individual psychology. Moscow; 2005. 122 p.

543. Bem SL. Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic children in a gender – schematic society. *Journal of women in culture and society*. 1983;8(4):65-78.

544. Butler J. *Körper von Gewicht. Die diskursiven Grenzen des Geschlechts*. Frankfurt am Main: Suhrkamp; 1995. s. 21-2.

545. Cvencek D, Greenwald AG, Meltzoff AN. Implicit measures for preschool children confirm self-esteem's role in maintaining a balanced. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2016;(62):50-7.

546. Diege H. *Sport in changing society: sociological essays*. *Sport science studies*. 1995;(7):200.

547. Doronina T, Basiuk L. Roundtable «Institutionalization of gender education: perspectives and risks». (The Ministry of education and science of Ukraine, December, 5, 2016) In: Дороніна ТО, редактор. Гендерна парадигма освітнього простору. Кривий Ріг: ВЦ КДПУ; 2016. Вип. 3/4. 200 с.

548. Eaton WO, Yu AP. Are sex differences in child motor activity level a function of sex differences in maturational status? *Child Development*. 1989;(60):1005-11.

549. Erikson EN. *Childhood and Society*. N.Y: Norton; 1963. 156 p.

550. Erikson EN. *Identity, youth and crisis*. New York: Norton; 1968. 128 p.

551. Faigenbaum AD. Strength training for children and adolescents. *Clin. Sports Med*. 2000;19(4):593-619.

552. Feingold A. Gender differences in personality. A meta-analysis. *Psychol. Bulletin*. 1994;(116):429-56.

553. Gonsoulin M. *Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification*. 2005. p. 329-34.

554. Grupe O. Hochleistungssport für Kinder aus pädagogischer Sicht. In: Kinder und Jugendliche im Leistungssport: Beiträge des Internationalen Interdisziplinären Symposiums «KinderLeistungen» Schorndorf: Hofmann; 1998. p. 32-44.

555. Harris J. Health – related exercise and physical education. Physical education. Essential issues. London: Sage; 2005. p. 78-97.

556. Irhin V, Irhina I. General of health – oriented physical culture at schools of Russia (the end of the 19 century – 80-s of the 20 century). Sport Logia. 2011;7(2):169-76.

557. Kolip P, Schmidh B, editors. Gender and health in adolescence Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe; 2009. 38 p.

558. Kolip P, Schmidh B, editors. Gender and health in adolescence. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe; 2009. 38 p.

559. Krawets V. The problems of sexual socialization in the works of A. Makarenko. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius; 2017. s. 23-6.

560. Krawczyk Z. Akssologia ciała. Filozofia kultury fizycznej. Koncepcje i problemy. Warszawa; 1990. 114 p.

561. Malai LYu, Ramashov NR, Nazarova AM, Barbanova NV. Optimization of physical culture and sport faculty's students of Y.A. Buketov Karaganda state university. Olimpik sports and sport for all: proceeding of 17th International scientific congress; 2013 June 2-6; Beijing. Beijing: International association of universities of physical education and sport; 2013. p. 170-1.

562. Meyer JD, Schmidt AM. Gender political in four contexts. Political interest and values among junior high school students in China, Japan, Mexico and United States. Social Science journal. 2004;41(3):393-407.

563. Miloshova E. Limb asymmetry of Bulgarian male and female fencers. In: Olympic Sports and Sport for All. Sport, Street, Adaptation: proceeding book of 16

International scientific congress and 6 International scientific congress; 2012 May 17-19; Sofia. Sofia: National Sport Academi Vassil Leski. 2012. p. 549-52.

564. Murdoch E. Sport in schools, department of education and science. London: Sport council; 1995. 349 p.

565. Murphy B, Dionigi RA, Litchfield C. Physical education and female participation: a case study of teachers' perspectives and strategies. *Issues in educational research*. 2014;24(3):241-58.

566. Myers AM, Lips HM. Participation in competitive amateur sports as a function of psychological and aging. *Sox Roles*. 1978;(4):571-8.

567. Naumovski A, Gontarev S. Comparison of latent motor dimensions with boys and girls at the age of 12. In: *Olimpic Sports and Sport for All. Sport, Street, Adaptation: proceeding book of 16 International scientific congress and 6 International scientific congress; 2012 May 17-19; Sofia. Sofia: National Sport Academi Vassil Leski*. 2012. p. 41-4.

568. O'Donnell G. *Mastening Sociology*. Hampshire; 2002. 426 s.

569. Oliver KL, Kirk D. *Girls, gender and physical education: an activist approach (routledge studies in physical education and youth sport)*. Routledge; 2015. 136 p.

570. Pawlowski CS, Ergler C, Tjørnhøj-Thomsen T, Schipperijnetal J. Like a soccer camp for boys'. A qualitative exploration of gender edactivity patterns in children's self organized play during school recess. *European Physical Education Review*. 2015;(21):275-91.

571. Richter C. Concepts of physical education in Europe: movement, sport and health. *International journal of physical education a roview publication*. 2007;(3):101-6.

572. Richter Ch. *Konzepte fur den schulsport in Europa. Bewegung, Sport und Gesundtheit*. Meyer and Meyer Verlag. Aahem; 2006. 32 s.

573. Roberts G. Motivation in sports. *Handbook of research on sport psychology*. New York: Macmillan; 1993. p. 405-20.

574. Ryan T, Poirier Y. Secondary physical education avoidance and gender: problems and antidotes. *International journal of instruction*. 2012;5(2):173-94.

575. Slingerland M, Haerens L, Cardon G, Borghouts L. Differences in perceived competence and physical activity levels during single gender modified basketball game play in middle school physical education. *European physical education review*. 2014;(20):20-35.

576. Stavrev S, Tsvetkov V. Impact of the chosen sport type – basketball on the intellectual qualities, needed for the economist profession. *Activities in physical education and sport*. 2016;6(2):107-209.

577. Tanner JM. *Fetus into man: physical growth from conception to maturity*. Cambridge, MA: Harvard University Press; 1978. 438 p.

578. Tomenko O, Andriy L, Yuliia B, Oleksandr B. Effect of recreation-oriented tourism program on physical health of middle school-aged children. *The Journal of physical education and sport*. 2019;(12):121-5.

579. Tomenko O, Galan Y. Ways of using the axiological potential of the olympic education in the process of upbringing of comprehensive school pupils. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe*. Riga, Latvia: Izdevnieciba Baltija Publishing; 2018. p. 481-508.

580. Tomenko O, Kirichenko L, Skripka I, Kopytina Y, Burla, A. Effect of recreational taekwondo training on musculoskeletal system of primary school age children. *Journal of physical education and sport* 2017;17(3):1095-100.

581. Vobr R, Zvonař M, Sedláček J, Jankovský P, Vespalec T. *Aplikovaná antropomotorika: monografie*. Brno: Masarykova univerzita; 2012. 194 p. (Czech).

582. Weiner B, Kukla A. An attribution analysis of achievement motivation. *S. Of Pei – son. and Soc. Psychology*. 1970;(1.15):14-8.

583. Witkin HA, Dyk RB. *Psychological Differentiation. Studies of Development*. N.Y.: Wiley; 1974. p. 147-231.

584. <http://psychologis.com.ua/kognitivnost.htm>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Опитувальник Є. В. Боченкової
«Самоопис фізичного розвитку»

№ питання	Варіанти відповідей						Показники фізичного розвитку
	невірно	Загалом невірно	Скоріше невірно, ніж вірно	Скоріше вірно, ніж невірно	Загалом вірно	Вірно	
1	6	5	4	3	2	1	Здоров'я
2	1	2	3	4	5	6	Координація рухів
3	1	2	3	4	5	6	Фізична активність
4	6	5	4	3	2	1	Стрункість тіла
5	1	2	3	4	5	6	Спортивні здібності
6	1	2	3	4	5	6	Глобальне фізичне «Я»
7	1	2	3	4	5	6	Зовнішній вигляд
8	1	2	3	4	5	6	Сила
9	1	2	3	4	5	6	Гнучкість
10	1	2	3	4	5	6	Витривалість
11	1	2	3	4	5	6	Самооцінка
12	6	5	4	3	2	1	Здоров'я
13	1	2	3	4	5	6	Координація рухів
14	1	2	3	4	5	6	Фізична активність
15	6	5	4	3	2	1	Стрункість тіла
16	1	2	3	4	5	6	Спортивні здібності
17	1	2	3	4	5	6	Глобальне фізичне «Я»
18	1	2	3	4	5	6	Зовнішній вигляд
19	1	2	3	4	5	6	Сила
20	1	2	3	4	5	6	Гнучкість
21	1	2	3	4	5	6	Витривалість
22	6	5	4	3	2	1	Самооцінка
23	6	5	4	3	2	1	Здоров'я
24	1	2	3	4	5	6	Координація рухів
25	1	2	3	4	5	6	Фізична активність
26	6	5	4	3	2	1	Стрункість тіла
27	1	2	3	4	5	6	Спортивні здібності
28	1	2	3	4	5	6	Глобальне фізичне «Я»
29	1	2	3	4	5	6	Зовнішній вигляд
30	1	2	3	4	5	6	Сила
31	1	2	3	4	5	6	Гнучкість
32	1	2	3	4	5	6	Витривалість
33	6	5	4	3	2	1	Самооцінка
34	1	2	3	4	5	6	Здоров'я
35	1	2	3	4	5	6	Координація рухів
36	1	2	3	4	5	6	Фізична активність
37	6	5	4	3	2	1	Стрункість тіла
38	1	2	3	4	5	6	Спортивні здібності
39	1	2	3	4	5	6	Глобальне фізичне «Я»
40	6	5	4	3	2	1	Зовнішній вигляд
41	6	5	4	3	2	1	Сила
42	1	2	3	4	5	6	Гнучкість
43	1	2	3	4	5	6	Витривалість
44	6	5	4	3	2	1	Самооцінка
45	6	5	4	3	2	1	Здоров'я
46	1	2	3	4	5	6	Координація рухів
47	1	2	3	4	5	6	Фізична активність
48	6	5	4	3	2	1	Стрункість тіла
49	1	2	3	4	5	6	Спортивні здібності

Продовження додатка А

50	1	2	3	4	5	6	Глобальне фізичне «Я»
51	1	2	3	4	5	6	Зовнішній вигляд
52	1	2	3	4	5	6	Сила
53	1	2	3	4	5	6	Гнучкість
54	1	2	3	4	5	6	Витривалість
55	1	2	3	4	5	6	Самооцінка
56	6	5	4	3	2	1	Здоров'я
57	1	2	3	4	5	6	Координація рухів
58	1	2	3	4	5	6	Фізична активність
59	6	5	4	3	2	1	Стрункість тіла
60	1	2	3	4	5	6	Спортивні здібності
61	1	2	3	4	5	6	Глобальне фізичне «Я»
62	6	5	4	3	2	1	Зовнішній вигляд
63	1	2	3	4	5	6	Сила
64	1	2	3	4	5	6	Гнучкість
65	1	2	3	4	5	6	Витривалість
66	1	2	3	4	5	6	Самооцінка
67	6	5	4	3	2	1	Здоров'я
68	6	5	4	3	2	1	Самооцінка
69	1	2	3	4	5	6	Здоров'я
70	6	5	4	3	2	1	Самооцінка

Питання для респондентів:

1. Коли я хворію, то відчуваю себе так погано, що не можу навіть встати з ліжка.
2. Я впевнено виконую координовані рухи.
3. Кілька разів на тиждень я виконую фізичні вправи або граю настільки інтенсивно, що у мене помітно частішає дихання.
4. Я дуже повний.
5. Навколишні думають, що в мене є здібності до спорту.
6. Я задоволений тим, що я представляю собою фізично.
7. Я привабливий для свого віку.
8. Я фізично сильна людина.
9. У мене добре виходять нахили, обертання і повороти тіла.
10. Я можу пробігти велику відстань без зупинки.
11. В основному велика частина того, що я роблю, виявляється успішною.
12. Я зазвичай підхоплюю всі хвороби (грип, вірус, застуда і т.п.), які є навколо.
13. Мені легко вдається контролювати руху мого тіла.
14. Я часто займаюся фізичними вправами або іншими видами фізичної активності, які призводять до того, що у мене помітно частішає дихання.
15. У мене занадто широка талія.
16. Мені легко займатися більшістю видів спорту.
17. Я цілком задоволений своїм зовнішнім виглядом.
18. У мене симпатичне обличчя.
19. У моєму тілі багато сили.
20. У мене гнучке тіло.
21. Я б добре впорався з тестом на витривалість.
22. У мене є мало такого, чим я міг би пишатися.
23. Я так часто хворію, що не можу зробити все, що мені хотілося б
24. Мені добре вдаються вправи на координацію рухів.
25. Три або чотири рази на тиждень я виконую вправи або займаюся

- іншими видами фізичної діяльності, від яких у мене помітно частішає дихання, і які тривають, по крайній мере, 30 хвилин.
26. На моєму тілі багато жиру.
 27. Більшість видів спорту дається мені легко.
 28. Я задоволений тим, як я виглядаю і тим, що я можу робити фізично.
 29. Я більш привабливий зовні, ніж більшість моїх друзів.
 30. Я сильніше, ніж більшість моїх однолітків.
 31. Моє тіло міцне і гнучке.
 32. Я можу пробігти підтюпцем 5 км без зупинки.
 33. Мені здається, що моє життя не дуже корисна.
 34. Я рідко відчуваю нездужання або занедужую.
 35. Я можу легко виконувати руху в більшості видів фізичної діяльності.
 36. Я займаюся фізичними вправами (наприклад, бігом підтюпцем, їздою на велосипеді, аеробікою або плаванням) по крайній мере 3 рази в тиждень.
 37. У мене є надмірна вага.
 38. У мене хороші спортивні навички.
 39. Я гарної думки про власну зовнішність.
 40. Я вкрай непривабливий зовні.
 41. Я фізично слабкий і у мене немає мускулатури.
 42. Частини мого тіла добре згинаються і рухаються майже в усіх напрямках.
 43. Я думаю, що зміг би пробігти велику відстань, не втомлюючись.
 44. У загальному, я ні на що не годжуся.
 45. Я багато хворію.
 46. Я знаходжу, що моє тіло легко справляється з вправами на координацію.
 47. Я багато займаюся спортом, танцями, гімнастикою або іншими видами фізичної діяльності.
 48. У мене дуже великий живіт.
 49. У спорті я краще, ніж більшість моїх друзів.
 50. Я задоволений собою і своїми фізичними здібностями.
 51. У мене приваблива зовнішність.
 52. Я б добре впорався з тестом на силу.
 53. Я думаю, що я досить гнучкий для більшості видів спорту.
 54. Я можу довгий час бути фізично активним і при цьому не втомлюватися.
 55. Більшість справ, за які я беруся, я роблю добре.
 56. Коли я хворіють, то мені потрібно багато часу, щоб набрати вагу.
 57. Коли я займаюся спортом або будь-якими видами фізичної діяльності, то мої рухи бувають витонченими і координованими.
 58. Я займаюся спортом, танцями або будь-якими видами фізичної діяльності майже кожен день.
 59. Оточуючі не вважають, що я товстий.
 60. У спорті у мене все виходить добре.
 61. Я задоволений тим, що представляю собою фізично.
 62. Ніхто не вважає, що у мене приваблива зовнішність.
 63. Я добре справляюся з підніманням тягарів.
 64. Я думаю, що добре б впорався з тестом на гнучкість.
 65. Я добре справляюся з вправами на витривалість, такими як біг на довгі дистанції, аеробіка, їзда на велосипеді, плавання, ходьба на лижах по пересіченій місцевості.
 66. Загалом, в мені багато такого, чим можна пишатися.
 67. Мені доводиться відвідувати лікаря через своїх хвороб частіше, ніж більшості моїх однолітків.

68. Загалом, я невдаха.
69. Я зазвичай залишаюся здоровим навіть тоді, коли мої друзі хворіють.
70. Схоже, щоб я не робив, у мене нічого не виходить.

ДОДАТОК Б

**Тест - Опитувальник Сандри Бем «Маскулінність-фемінінність»
(Bem Sex Role Inventori – BSRI)**

Респондентам надається наступна інструкція:
«Відзначте у наданому списку ті якості, які, Вам притаманні».

<i>Перелік якостей</i>	
1. Віра в себе	37. владність
2. Вміння поступатися	38. тихий голос
3. Здатність допомогти	39. привабливість
4. Схильність захищати свої погляди	40. мужність
5. Життєрадісність	41. теплота, сердечність
6. Похмурість	42. урочистість, важливість
7. Незалежність	43. власна позиція
8. Нором'язливість	44. м'якість
9. Совісність	45. вміння дружити
10. Атлетичність	46. агресивність
11. Ніжність	47. довірливість
12. Театральність	48. малорезультативних
13. Напористість	49. схильність вести
14. Падкість на лестоці	за собою
15. Успішність	50. інфантильність
16. Сильна особистість	51. адаптивність,
17. Відданість	приспосованість
18. непередбачуваність	52. індивідуалізм
19. сила	53. нелюбов до
20. жіночність	вживання лайливих слів
21. надійність	54. несистемність
22. аналітичні здібності	55. дух змагання
23. вміння співчувати	56. любов до дітей
24. ревнивість	57. тактовність
25. здатність до лідерства	58. амбітність,
26. турбота про людей	честолюбство
27. прямота, правдивість	59. спокій
28. схильність до ризику	60. традиційність,
29. розуміння інших	схильність умовностей
30. скритність	
31. швидкість у прийнятті рішень	
32. співчуття	
33. щирість	
34. самодостатність (покладатися тільки на себе)	
35. здатність втішити	
36. марнославство	

ДОДАТОК В

Вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій (Модифікація методики М. Рокича)

Інструкція. Нижче наводиться список основних цілей і якостей, яких люди прагнуть досягти в своєму житті. Які з них є особисто для Вас цінними (значимими)?

Значимість для Вас кожного пункту цього списку проставте в балах від 5 до 1, де «5» - найвищий бал, а «1» - найнижчий (таблиця 1).

Загальний рейтинг термінальних ціннісних орієнтацій

№	Назва цінностей
1	Самостійність як незалежність суджень та оцінок
2	Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)
3	Матеріальна забезпеченість (відсутність матеріальних труднощів у житті)
4	Здоров'я (фізичне та психічне)
5	Задоволення (життя, сповнене задоволень, приємне дозвілля, багато розваг)
6	Цікава робота
7	Кохання
8	Свобода як незалежність у вчинках і діях
9	Краса (переживання прекрасного в природі та мистецтві)
10	Хороші та вірні друзі
11	Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору)
12	Щасливе сімейне життя
13	Творчість
14	Суспільне визнання
15	Активне, діяльне життя
16	Рівність (братство, рівні можливості для всіх)

Загальний рейтинг інструментальних ціннісних орієнтацій

1	Високі запити
2	Чуткість (дбайливість)
3	Вихованість (хороші манери, ввічливість)
4	Життєрадісність
5	Ефективність у справах
6	Сміливість своїх поглядів
7	Старанність
8	Непримиримість до недоліків
9	Широта поглядів
10	Чесність
11	Освіченість

12	Самоконтроль(стриманість, самодисципліна)
13	Терпимість
14	Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
15	Раціоналізм
16	Відповідальність

ДОДАТОК Г

Вивчення потреби у досягненні успіху

Методика розроблена Ю.М. Орловим (1978) і являє собою тест-опитувальник, який містить 23 положення (твердження), з якими досліджуваний погоджується або не погоджується. Тест спрямований на виявлення ступеня виразності потреби в досягненні успіху в будь-якій діяльності.

Інструкція. Зараз Вам прочитають низку положень. Якщо Ви з ними згодні, то поруч з номером положення напишіть на своєму листочку «Так», Якщо Ви не згодні, напишіть «Ні».

Питання до респондентів

1. Думаю, що успіх в житті залежить більше від випадку, ніж від розрахунку.
2. Якщо я лишусь улюбленого заняття, життя для мене втратить сенс.
3. Для мене в будь-якій справі важливо його виконання, а не його закінчений результат.
4. Вважаю, що люди більше страждають від невдач на роботі, ніж від поганих взаємин з близькими.
5. На мою думку, більшість людей живуть далекими цілями, а не близькими.
6. У житті у мене було більше успіхів, ніж невдач.
7. Емоційні люди мені подобаються більше, ніж діяльні.
8. Навіть у звичайній роботі я намагаюся удосконалити деякі її елементи.
9. Цілком Зайнятий думками про успіх, я можу забути про запобіжні заходи.
10. Мої близькі вважають мене ледачим людиною.
11. Думаю, що в моїх невдачах винні скоріше обставини, ніж я сам.
12. Мої батьки занадто суворо контролюють мене.
13. Терпіння в мені більше, ніж здібностей.
14. Лінь, а не сумніви в успіху змушують мене занадто часто відмовлятися від своїх намірів.
15. Думаю, що я впевнена в собі людина.
16. Заради успіху я можу ризикнути, навіть якщо шанси не на мою користь.
17. Я не старанний чоловік.
18. Коли все йде гладко, моя енергія посилюється.
19. Якби я був журналістом, я писав би радше про оригінальні винаходи людей, ніж про події.
20. Мої близькі зазвичай не поділяють моїх планів.
21. Рівень моїх вимог до життя нижчий, ніж у моїх ровесників.
22. Мені здається, що наполегливості в мені більше, ніж здібностей.
23. Я міг би досягти більшого.